

**T.C.
MİMAR SİNAN
GÜZELSANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HEYKEL ANASANAT DALI
HEYKEL PROGRAMI**

**EPİSTEMOLOJİ VE ANALİTİK FELSEFE BAĞLAMINDA KAVRAMSAL SANAT
ANALİZİ
(Sanatta Yeterlik Tezi)**

**Hazırlayan:
20106087 Şeref EROL**

**Danışman:
Yrd. Doç. Ömer Emre YAVUZ**

İSTANBUL – 2012

**T.C.
MİMAR SİNAN
GÜZELSANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HEYKEL ANASANAT DALI
HEYKEL PROGRAMI**

**EPİSTEMOLOJİ VE ANALİTİK FELSEFE BAĞLAMINDA KAVRAMSAL SANAT
ANALİZİ
(Sanatta Yeterlik Tezi)**

**Hazırlayan:
20106087 Şeref EROL**

**Danışman:
Yrd. Doç. Ömer Emre YAVUZ**

İSTANBUL – 2012

KABUL VE ONAY SAYFASI

SEREF EROL tarafından

hazırlanan

Epistemoloji ve Analitik Felsefe
Bakamında Kuramın Sonuç Analizi

..... adlı bu çalışma jürimizce Sanatçı - Yeterlilik Tezi /
olarak kabul edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 25 / 12 / 2012

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı - Soyadı ve Kurumu) :

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı - Soyadı ve Kurumu) :
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Ömer Emre Yavuz (Danışman) (MGSÜ)

Jüri Üyesi : Prof. Mürşin TOR (ME.Ü)

Jüri Üyesi : Prof. Turan Aksoy (YTÜ)

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Emre ZEYTINGÖL (MSG.S.Ü)

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Veli MEHT (ME.Ü)

İmzası :

.....

Ann Juv

by 13
vme

İÇİNDEKİLER:

	<u>Sayfa No.</u>
ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
SUMMARY	III
RESİMLER LİSTESİ	IV
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı	2
1.3. Çalışmanın Yöntemi	3
2.) EPİSTEMOLOJİK BİLGİ NEDİR?	4
2.1.) Epistemoloji Nedir?.....	4
2.2.) Akıl Nedir?.....	6
2.3.) Bilgi Nedir? Bilgi Üzerine Epistemik Bir İnceleme.....	8
2.3.1.) Bilginin Kesinliği Sorunu.....	13
2.3.1.1) Bilginin Kesinliği Sorunun Çözümüne Dair Bir Öneri.....	17
2.3.2.) Bilgi Türleri.....	22
2.4.) Analitik (Çözümleyici) Felsefenin Yapısı.....	25
3.) BİÇİM (FORM) ANALİZİ	30
3.1.) Biçim Form Nedir?.....	31
3.2.) Aristoteles Bağlamında Biçim Analizi.....	32
3.3.) Biçim ve Şekil Farklılığı Problematiği.....	43
3.4) Biçim Bağlamında, Model ve Şekillendirme İlişkisi	46
3.5) Biçim ve Madde Özdeşliği Problematiği	49
3.6) Gödel Sayısallaştırması Bağlamında Biçim Analizi.....	50
4.) DÜŞÜNCENİN BİR BİÇİM OLARAK ÖNCELİĞİ	63
4.1.) Kant'ın "Saf Aklın Eleştirisi" Adlı Çalışması Bağlamında Epistemik Yapının Zorunluluğu Problematiği.....	65
4.2.) Gottlob Frege'nin Mantık Bilimine Katkısı: Mantığın Önceliği.....	70
4.3.) Biçim Bağlamında Bağıntılar ve Düzen Analizi.....	78
4.3.1) Bağıntıların Türleri ve Olgularla İlişkisi.....	81
4.4) Kavramın Analitik Yapısı.....	86

5. SANAT TANIMI TOPLULUĞU BAĞLAMINDA	
KAVRAMSAL SANAT.....	91
6. SONUÇ.....	104
7. KAYNAKÇA.....	108
8. ÖZGEÇMİŞ.....	110

ÖNSÖZ

tez formunda tarafımdan gerçekleştirilmiş olan bu sanat çalışmasının içerdığı bilgiler, 2005 yılından beri düzenli olarak katıldığım Sanat Tanımı Topluluğu'nun sanatsal etkinlik çalışmalarına dayanmaktadır. İçerikte yer alan hemen her önerme (ve daha fazlası) Sanat Tanımı Topluluğu çalışmaları sırasında sürekli tekrar edilen ve üzerine tartışılıp çözümlemesi yapılanlardır.

Tezin içeriği her ne kadar Sanat Tanımı Topluluğu çalışmalarına dayansa da bir araya getiriliş bağıntısı bana aitti

Aralık 2012

Şeref EROL

ÖZET

EPİSTEMOLOJİ VE ANALİTİK FELSEFE BAĞLAMINDA KAVRAMSAL SANAT ANALİZİ

Tez formatında bir sanat çalışması olarak gerçekleştirilen bu inceleme, kavramsal sanatın doğasının epistemik bilgi ve analitik (çözümsel) felsefe ile ilişkili olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca çalışma, bu türden bir sanatın düşünsel dayanağı olan epistemik bilginin yapısını ve analitik düşünme sistematliğini, bir sanatın teknik alt yapısı olabilmesi bağlamında ele alacaktır. Kavramsal sanatın, bu türden bir bilgiye temel anlamında sahip olunulmadan doğru olarak anlaşılması mümkün değildir. Tüm bu ilişkilendirmeler kapsamında özellikle mantıksal biçimsel yapının ve bağıntıların değişmezler olduğu ve tüm temel bilgi alanlarının yapısında bulunduğu gösterilecektir. Kavramsal sanat da, böyle bir yapının anlaşılmasını sanat olarak göstermektedir. Bu yaklaşım MarcelDuchamp, Joseph Kossuth ve Sanat Tanımı Topluluğu örneğinde ele alınacaktır. Analitik felsefenin epistemolojinin kavranması için de Aristoteles, Frege, Russell, Wittgensstein ve Gödel gibi filozoflar ve mantıkçılar incelenecektir.

Tez çalışması, gerekli görünen kaynakların araştırılması, Sanat Tanımı Topluluğu'nun arşivlerinin incelenmesi ve sanat çalışmalarının takibi sonucu oluşturulacaktır. Çalışma, tüm yukarıda ifade edilenler doğrultusunda epistemolojik bilginin ve analitik felsefenin totolojik bir doğaya sahip olduğunu göstermiştir. Bir kavramsal sanat çalışması gerçekleştiren Sanat Tanımı Topluluğu bu bağlamda incelenmiştir. Bilginin biçimsel ve bağıntısal analizinin yapıldığı incelemede, kavramsal sanatın dizgesinin de benzer yapısal ilişkiler içinde olduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Analitik felsefe, Epistemoloji, Kavramsal sanat, Biçim, Totoloji, Bağntı

SUMMARY

ANALYSIS OF CONCEPTUAL ART IN THE CONTEXT OF EPISTEMOLOGY AND ANALYTIC PHILOSOPHY

The purpose of this research which is executed as a work of art presented in the form of a thesis, is to claim that the nature of Conceptual Art is strongly related to epistemic knowledge and Analytic Philosophy. Additionally, the work is approaching the structure of the epistemic knowledge and the systematics of the analytic thought which are the fulcrums of this particular art based on ideas, in the context of them being the technical substructure of an art. Understanding the conceptual art thoroughly and properly is not possible without such knowledge being conceived. Within all these related subjects, this work will state principally the logical, formal structure and the correlations are the invariables and are placed in all the systems in the fields of fundamental knowledge. With all the Conceptual Art indicates that to understand such a structure is art itself. This approach will be dealt along with the examples such as Marcel Duchamp, Joseph Kosuth and Definition of Art Group. For the epistemology and Analytic Philosophy to be conceived the philosophers and dialecticians such as Aristoteles, Frege, Russel, Wittgenstein and Gödel will be researched. The thesis will be formed by analysing the essential documents, perusing the archives and tracing the art works of Definition of Art Group.

The work, along with the statements mentioned above states that the epistemic knowledge and Analytic Philosophy have a tautologic nature. Definition of Art Group who is actualising conceptual art is being researched in this context. In this research involving the formal and correlational analysis of knowledge, also pointed that the system of Conceptual Art is among similar structural relations.

Key Words: Analytic Philosophy, Epistemology, Conceptual Art, Form, Tautology, Correlation

ÇİZELGE, RESİMLER LİSTESİ

Çizelge 3.1.....	37
Resim 5.1.....	92
Resim 5.2.....	94
Resim 5.3.....	97

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı:

Tez formunda gerçekleştirilmiş olan bu metin, bir sanat çalışmasıdır.

Sanat çalışması olarak ortaya konulması bu tez çalışmasının içeriği ile tutarlıdır.

Bu metin, sanatın ne olduğunu kavramsal sanat bağlamında ele almaktadır.

Kavramsal sanat referanslı sanat çalışmalarının, bir bilgi problematiği olarak ele alınabileceği önerisi ile en genelde sanat, bir bilgisel etkinlik olarak gösterilecektir.

Epistemolojik incelemelerin doğası ve bunların kavramsal sanatın doğasıyla uygunluğu analitik felsefe bağlamında gösterilecektir.

Bilgisel bir üretim olarak ele alınan sanatın, bilginin ifadesi olması bakımından dilin mantıksal yapısı ile olan zorunlu ilişkisi gösterilecektir.

İnceleme, kavramsal sanatın, sanat etkinliği olarak kendi ilkelerini, bu türden (çözümsel) bir felsefe görüşünün çıkarımlarına dayandırdığı öncülünden hareketle, analitik felsefenin dayanaklarına sanat bağlamında yaklaşılmasını içermektedir. Kavramsal sanatın doğasının anlaşılması bakımından bu inceleme zorunludur.

Her ne kadar genel geçer yaygın kanıya göre, bu inceleme sanatın temel argümanlarını içermiyormuş gibi görünse de, aslında, kavramsal sanat bakımından ele alındığında, ancak böylesi bir felsefi görüşe yaklaşabilmek kavramsal sanatın ne'liğinin anlaşılmasının imkanlarını vermektedir.

Kavramsal sanat, sanat çalışmalarını duyusallıktan zihinselliğe, kavramsal bir etkinliğe taşımış ve o zihinsel temellerini de analitik felsefe ve mantık bağlamında oluşturmuştur. Ancak, kavramsal sanata göre: “sanat, her zaman yapısı gereği kavramsal bir etkinliktir”; ancak bu önermenin geçerliliğinin incelenmesi bu çalışmanın kapsamında değildir. Bu türden incelemeler ilgili kaynaklardan bulunabilmektedir. Bu önerme ve çözümsel felsefenin ortaya koyduğu bilgi kuramı tartışılmadan doğru kabul edilecek (tezin ilkesi olarak) ve tez bu dayanaklar üzerinde oluşturulacaktır.

Bu çalışmadaki amaç, kavramsal sanatı diğer sanat etkinlikleriyle kıyaslayıp yukarıdaki iddianın geçerli ya da doğru olup olmadığını göstermek değildir; kavramsal sanatın temel dayanağı olan düşünce sistemini bir sanat tezi bağlamında ortaya koymaktır. Bu türden çalışmalar ilgili disiplinlerin (felsefe, mantık, matematik) tezsel çalışmalarında bulunabilir. Ne var ki, kendi teknik alanlarının ve ortaya koydukları tezsel iddialarının doğrultusunda oluşturulmuş olan bu çalışmalar sanat ile ilişki kurularak meydana getirilmemektedir. Bu incelemedeki amaç, bir bakıma bu ilişkinin bir sanat tezi olarak ortaya konulması ve ilgili kişilerin bu bağlamda rafine bir şekilde kavramsal sanata yaklaşımlarının sağlanmasıdır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı:

Bu inceleme, günümüz kavramsal sanat etkinlikleri bağlamında “Sanat Tanımı Topluluğu” çalışmalarını referans almaktadır.

Bir bilgi alanı olmak bakımından sanatın dayanakları; sanat, bilim, felsefe çalışmalarına çözümlendiğinden dolayı bu disiplinlerin Kavramsal Sanat ve Çözümsel Felsefe ile Formel bilimler bağlamında genel hatları da ortaya konulacaktır. Bu bağlamda, ana eksenler olarak sanatta, Marcel Duchamp, Kosuth, Sanat Tanımı Topluluğu, felsefede, Aristoteles, Frege, Russell, Gödel, Wittgenstein, bilimde ise epistemoloji bağlamında, mantık ve matematik ile tüm bunların ilişkileri incelemenin gerektirdiği ölçüde ele alınacaktır.

Tüm bu ifade edilenler bağlamında, Kavramsal Sanat'ın Analitik Felsefe ve Epistemoloji ile olan ilişkisi bakımından analizi yapılacaktır. Hedeflenen Kavramsal Sanat'ın tarihsel bir analizini ortaya koymak değildir, bir bilgi alanı olarak sanatın ne tür bir bilgi alanı olduğunun ortaya konulmasıdır.

“Bir bilgi alanı olarak sanat” kavramı genel olarak ele alınırken, bu ifadenin en rafine göstereni olması bakımından “Kavramsal Sanat” incelenecektir.

Şu halde, öncelikle ele alınması gereken zorunlu konular şunlardır:

Epistemolojik Bilgi Nedir? Bu bölüm bağlamında, klasik anlamda epistemoloji ve epistemolojik bilgi gerekli olduğu ölçüde incelenecektir.

Frege bağlamında epistemolojik bilginin mantıksal yapısı açıklanacaktır. Genişletilmiş mantığın kapsamı işaret edilecektir.

Ancak epistemik bilginin bir bilgi alanı olarak zorunluluğunu tartışmaya açacak önermelerle, bilginin sadece biçimin bilgisi olacağı gösterilecektir.

Biçim analizi bu bağlamda ele alınacaktır. Biçimsel yapının zorunluluğunun kavramın zorunluluğuna olan koşutluğu gösterilecektir.

Bu bağlamda, bilginin sadece çözümsel (analitik) olduğu ön kabul edilerek bir bilgi alanı olarak sanatın çözümsel bir yapıda olduğunun iddiasını dayanak gösteren Sanat Tanımı Topluluğu ele alınacaktır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi:

Tezin iddiası bağlamında gerekli olan kaynaklar araştırılacaktır. Sanat Tanımı Topluluğu arşivi ve çalışmaları tez bağlamı kapsamında gerekli olduğu ve uygunluğu ölçüsünde kaynak olarak sunulacaktır

2.) EPİSTEMOLOJİK BİLGİ NEDİR?

2.1 Epistemoloji Nedir?

Yunanca “episteme” (bilgi, bilim) ve “logos” (söz, açıklama, öğreti, bilgi,...) köklerinden türetilen bu terim en genel anlamda “bilgi kuramı” olarak bilinir.

Felsefe disiplini içinde “epistemoloji” ve “gnoseoloji” kimi anlayışlarda bir ve aynı olanı ifade etmek bakımından kullanılırken kimi anlayışlarda da farklı anlamları içermektedir.

Bu çalışma bağlamında ise, “epistemoloji” ve “gnoseoloji” bilgibilim, bilginin bilgisi, bilgi kuramı ve bilgi felsefesi anlamlarında kullanılmaktadır.

Ancak, daha açıklayıcı olmak için, öncelikle bu iki terimin hangi ayrımlarda kullanıldığına ve bu çalışmada bu ayrımların neden fonksiyonel bir gerekliliği olmadığına kısaca değinilmelidir.

“Özellikle “Epistemoloji” ile “Gnoseoloji” terimlerine yüklenen anlamlar bağlamında, kıta felsefesi geleneği ile Anglosakson düşünce dünyası (çözümleyici felsefe) arasında bir uyumsuzlıktan; İngilizce, Fransızca, Almanca’daki kullanım farklılıklarından doğan bir anlam bulanıklığından ya da çokluğundan söz açılabilir. Üstelik bu farklı kullanımların hiçbiri de sözcüklerin Eski Yunanca’daki köklerine döndüğümüzde yanlış değildir.

İngilizce konuşulan ülkelerde bu karmaşıklığın üstesinden gelmek için iki ayrı yöntemin kullanıldığı gözlenmektedir: İlki, “gnoseoloji”yi *etkisiz eleman* gibi görerek, yani görmezden gelerek “epistemoloji” ile “theory of knowledge”i *bilgikuramı*’yla karşılayıp özdeşleştirme yöntemi. Nitekim İngilizce yazılmış felsefe sözlüklerinin hemen hepsi “gnoseology”nin karşısına “epistemoloji”nin eş anlamlısı diye yazmakta, bazıları da bu tanımın önüne “modası geçmiş” ya da “pek sık

kullanılmayan” sıfatını eklemektedir. Felsefe tarihçilerinin yeğlediği ikinci yöntem ise “epistemology”, “gnoseology” ve “theory of knowledge” terimlerini bir potada eriterek “bilgi felsefesi”yle (*philosophy of knowledge*) karşılamaktan oluşmaktadır.”¹

Adı geçen kaynak, “Epistemoloji” terimini en genel haliyle, “Bilgi Kuramı”nı “Bilgibilimi”ni de içerecek şekilde “Bilgi Felsefesi” olarak kullanılmasını önermektedir. Fransızca, Almanca kullanımlarında bu üç terimin anlamları görece olarak farklılaşmıştır. Buna dair incelemeler adı geçen kaynakta ve daha birçoklarında bulunabilir. Ancak, bu metinsel çalışmada incelemenin ana konusu epistemolojinin ne’liği ve tarihsel çeşitlenmesinin izi olmadığından, kaynakta da önerildiği gibi, bu çalışma için epistemoloji denilince, bilgi kuramları ve bilgi felsefesi kavramlarının anlaşılması yeterlidir.

Diğer bir deyişle, Sanatın bir bilgi alanı olarak ele alınması bağlamında, bir episteme türü olarak sanatın ne’liğinin kavranması anlamında, epistemolojik olarak sanat ele alınacaktır. Şu halde en genel ayrımlı epistemoloji tanımı bu çalışma için yeterlidir.

Gerekçelendirme, doğrulama ve bilginin doğası (özü) üzerine yürütülen çalışmaların bütünü, özniteliklerin tanımlanması, değişmeyen gerçek olan koşulların, ya da dayanakların ve bilgi ile geçerliliğin, doğrulamanın sınırlarının belirlenmesi² olarak da ifade edebileceğimiz epistemoloji, tüm bu bağlamlarda varlığın neliğine ya da bilgisine dair olan çalışmalardan (ontoloji) kendini ayırmaktadır. Ancak kimi yaklaşımlara göre bu ayrımın sınırları belirsizleşir, çoğu zaman iç içe geçen bir yapı olarak bulanıklaşır.

Epistemolojinin **kavramsal** bir etkinlik olması, özellikle olguların neliğini ortaya koyma iddiasında olan ontolojiden en temel ayrımıdır. Epistemolojinin kavramsal yapısı tanımından gelmektedir.

¹ Abdülbaki GÜÇLÜ, Erkan UZUN, Serkan UZUN, Hüsrev YOLSAL, **Felsefe Sözlüğü**, 218

² Robert AUDI, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, 273

“...bilgi, inanç, kanı gibi bilişsel süreçlerin nitelik ve dayanaklarını irdeleyen kavramsal bir uğraştır.

...bilgi kuramı(epistemoloji) salt kavramsal çözümlemeyle sınırlı kalan ussal bir etkinliktir.”³

Bu bağlamda epistemoloji kavramını en genel tanımıyla incelemeye devam edersek, olgulardan deney yoluyla elde edilen bilgiler (sentetik bilgi) değil de, bilgi elde etmemizi sağlayan araçlarımızın kendisini inceleyip onların neliğini ortaya koymaya çalışan dizgeli (mekanik) bir bilgi sistemi (analitik bilgi) olduğuyula karşılaşacağız. Daha açık bir ifade ile: Var olduğu kabul edilen bir dış dünyanın metafizik gerçekliği değil de, bizim tarafımızdan nasıl bilinebilirliğinin zorunlu sistematik yapısına dair olan, bilginin ne olduğunun ortaya konulmaya çalışıldığı genel disiplinin adıdır epistemoloji.

Şu halde, bir bilgi kuram olarak kabul edilen epistemoloji incelemesi, bilginin ne’liğinin ve onu üretilip saklayan yeti olan aklın ne’liğinin ortaya konulmasını zorunlu kılmaktadır.

2.2 Akıl Nedir?

Evren idesi karşısında insanın kendini konumlandırırken kullandığı ayırıcı özelliği, akıl yetisidir. İnsan evreni akıl ile modeller. Modellediği bu evrende kendi konumunu yine akıl ile bulgular. Şu halde, bilginin ne olduğunun ortaya konulması için, bilginin üretilmesinin nedeni olarak aklın tanımlanması zorunludur.

Akıl, bir bakıma canlının bir özelliğidir. Ancak, her türlü canlının özelliği midir? Bu soru Aristoteles’in varlık hiyerarşisi bakımından ele alındığında: akıl ancak, canlının altında bir tür olan hayvan cinsinin insan türüne ait bir özelliği olarak kabul edilmektedir

³ Cemal YILDIRIM, *Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, 30

Öncelikle belirtmelidir ki, akıl kendi üzerine de düşünendir. Diğer bir deyiş ile aklın ne'liğinin ortaya konulmasına dair yapılan bu çalışma da zorunlu olarak bir “akıl yürütme”dir.

Şu halde, incelemenin konusu olan akıl, ancak yine akıl tarafından ortaya konulacağından, akıllı varlığın tanımlayabileceği bir olaydır. Diğer bir deyişle, akıl, onun dışındaki herhangi bir oluşum tarafından ortaya konulamayacak, incelenemeyecektir. Burada akıl, kendisini dışlaştırıp incelemenin konusu yapmaktadır.

Tüm bu ifade edilenler şu ilkeyi meydana getirmektedir: Her türlü duyumsama sonucu inceleme, tanımlama, betimleme, gruplama, kavramlaştırma, işaretleme, eşleme, vs türünden “önermesel” çalışma aklın bir belirlenimidir. Nerede bir çıkarım görölse onun nedeni akılsal bir işlemdir.

Şu halde, “akıl yürütme” bilginin ilkesidir. “Akıl yürütme”nin ilkeleri de dolayısıyla bilginin ilkeleri olarak zorunlu doğru ve geçerlidir. “akıl yürütmenin ilkeleri” ise “mantığın ilkeleri” olarak dizgeleştirilmiştir.

Aklın tanımlanmasında bilinen en yaygın, geçerli, genel ifade: düşünüp yargılama gücüdür.⁴

“Akıl yürütme”ye yani “mantığın ilkeleri”ne sahip olunması, akıla sahip olunması anlamına gelir. Şu halde, bu ilkeler bir tek hayvan cinsinin insan türünde gözlemlendiğinden insanın bir tek sahip olduğu özellik olarak kabul edilmektedir.

Diğer bir deyişle, çıkarımsal akıl, insanın ayırıcı özelliğidir ve tanımından gelir.

⁴ Bkz. (1) , GÜÇLÜ, UZUN, UZUN, YOLSAL, 1479

Şu halde, akıl bir tek insana ait ise ve bu öne sürme doğru ise, diğer hayvan türlerinin yiyeceğine yönelme, üreme, vs. gibi faaliyetleri için kullandığı beyinsel fonksiyonlarını ne olarak tanımlamak gerekir?

Bu sorunun cevabı bilgi ve bilgi türlerinin ne’liğinde ele alınacaktır.

Tüm bunlardan çıkarılacak olan yaygın tanıma göre: “İnsan, akıllı hayvandır”.

Bu insan türüne dair olan tanımsal ifade, tanımın tüm ilkelerini taşıması bakımından tanım olma özelliğine sahiptir. Ancak doğruluk değeri için gerekli olan çıkarımların, incelemelerin sürdürülmesi zorunludur. Tanımın ilkeleri ve bu bağlamda meydana gelecek olan tanımın kuşatıcılığının genelliği, tanımladığı tür bakımından belirlenimi kapsamaması ile belirlenen türün altındaki her bir bireyin betimlenen ileneklerini kapsam dışında bırakması ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

İncelemenin konusuna uygunluğu bağlamında “epistemik akıl”ın ortaya konulması yeterli olacaktır. Bu türden aklın göstergesi “önermesel dilsel ifadelerdir” ki bu önermesel ifadelerin hangi tür akıl yürütme sonucu oluştuğu “bilgi türleri” kısmında ele alınacaktır.

2.3 Bilgi Nedir? Bilgi Üzerine Epistemik Bir İnceleme

İnsanın aklının ve düşünme yetisinin bir ürünü, sonucu olduğu kabul edilen bilgi, en genel haliyle, “var olduğunu kabul ettiğimiz bir dış dünya ile uygunluk gösteren önermesel bildirimlerdir”. Pierce bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bilginin yapıldığı bilgi parçası nedir, bilgi ondan nasıl yapılır? Yoksa soruyu Aristotelesçi terimceyle özdeği nedir, biçimi nedir diye sorsak daha mı iyi olur? ... bilginin en ufak birimleri ya da en ufak parçaları bildirimler olacaktır. Peki ya bildirimler neden yapılırlar? En yalın yanıt “Sözcüklerden” yapıldığını söylemek

olacaktır, bunun hemen peşine de sözcüklerin nasıl yapılmaları gerektiğini sorarsak, elbette bilgi parçaları diye niteleneceklerse, yanıt en azından anlamlı, doğru olmalarının zorunlu olduğu olacaktır. Ne var ki anlamlı olmaları gerektiği de doğru olmaları gerektiği de yeterli değildir... Bildirimde bulunan kişinin bildirim kestirim olmamalıdır, dahası pek çok durumda olduğu gibi, ancak ilerde göreceğimiz üzere bütün durumlarda değil, bildirim bu yetersizlikten ancak belli kanıtlara dayandırılmış olmakla kurtulacaktır.”⁵

Bu açıklama bağlamında yaygın olarak bilgi, Alan Musgrave’in çalışmasında da ifade edildiği gibi, “gerekçelendirilmiş doğru inanç” tanımsal ifadesiyle belirtilmektedir.

İncelemenin konusu olan “önermesel bilgi” türünün açıklanabilmesi için öncelikle, inanç, gerekçelendirme, doğruluk şartlarının ve **önermesel** dilsel ifadenin ne olduğunu açıklamak zorunludur.

Alan Musgrave’e göre bilgi, bu üç koşulun (inanç, doğruluk, gerekçelendirme) bir araya gelmesi ile oluşmaktadır.

“ ‘A P’ nin olduğunu biliyor” şeklindeki yargının doğruluğu için gerekli koşul, (A bir şahıs ve P bir önerme olmak üzere) A’nın P’nin varlığına gerçekten inanmasıdır. Ancak inanç tek başına yeterli değildir... Filozofların söylediği gibi bir şeye inanmak, bilgi için gerekli fakat yeterli olmayan bir koşuldur. Peki, bu durumda, başka hangi koşuldan söz edilebilir?

İkinci koşul açıkça ortadadır... Bu inancın ‘bilgi’ adını almasından önce, inanılan şeyin doğru olması gereklidir... Böylelikle şu an elimizde, “A, P’nin olduğunu biliyor” şeklindeki yargının doğruluğu için gerekli iki koşul bulunmaktadır: A, P’ye inanmalı ve P de doğru olmalıdır... Bir kişi herhangi bir şeye inanmaktadır ve bu inancı doğru çıkar. Ancak eğer bu kişinin, bu inancın

⁵ David PEARS, **Bilgi Nedir**, Çev. Abdülbaki Güçlü, 17, 18

doğruluğunu varsayacak sağlam bir sebebi yoksa o zaman bu doğru inanç sadece bir tesadüf eseri ortaya çıkmıştır.

Bilgi için gerekli üçüncü koşul ise şimdiye kadar bahsedilenler ışığında kolay anlaşılacaktır. Bana göre, bir şeyi bilmem için ona inanmam ve bu inancın doğru çıkması yeterli değildir; inancım için iyi nedenler gösterebilmem veya bu inancımı gerekçelendirebilmem, doğru olduğunu göstermem, ya da onu kanıtlamam gerekir. Sadece ve ancak iddiamı gerekçelendirdiğim ve bu iddiamın şanslı bir tahmin olmadığını gösterdiğim zaman o konuyu bildiğim söylenebilir.

Böylelikle şu an, bilgi için gerekli üç koşula sahibiz. “A, P’nin olduğunu biliyor” türünden bir yargının geçerli olabilmesi için, şu koşullara uyması lazımdır:

- 1) A, P’ye inanmaktadır.
- 2) P doğrudur.
- 3) A, P’ye olan inancımı gerekçelendirebilmektedir.”⁶

Musgrave e göre mutlak bilgi “gerekçelendirilmiş doğru inançtır” ve kanıdan (doxa), sıradan inançtan ayrılır.

Bu tanımda da tanımın ilkeleri görülmektedir. İnanç cinsinin bir türü olan bilgi, kendini genel inançtan “gerekçelendirme” özsel niteliği ile ayırmaktadır.

Karşıt ifadelermiş gibi görünmesinden dolayı, bilginin inanç genellemesi altında kabul edilmesi açıklanmalıdır: Bir sınıflama ya da kümeleme ilkesi olarak bilinmelidir ki, sınıfın altındaki bireyler birbirlerine karşıtken, bağlı oldukları sınıfın her bir bireyine uygulanan genel özelliğini de üzerlerinde taşırlar. İfade edilmesi zorunlu olan, bilginin bir inanç türü olmakla beraber kendinden başka diğer tüm inanç türleri ile karşıt olduğunun bilinmesidir. Bu diğer inanç sınıfının bireyleri için de geçerlidir. Bilginin bir inanç türü olarak, her bir inanç türünde de olduğu gibi,

⁶ Alan MUSGRAVE, **Sağduyu, Bilim ve Kuşkuculuk**, Çev. Pelin Uzun, 15, 16, 17

diğer inanç türlerine karşıt olduğu ifade edilmesine rağmen, neden bir inanç olduğu henüz ortaya konulmadı.

Bilginin bir tür inanç olduğunun zorunluluğu bir bileni gerektirmesinden çıkarsanır. Daha açık bir ifade ile “Bildiri kipinden bir dilsel ifade yani önerme”⁷ olan bilgi, bir bileni zorunlu olarak gerektirmektedir. Bu önerme şu şekilde kurulabilir:

- A) Birincil öncül: Her bilgi, bildiri kipinden dilsel bir ifadedir.
- B) İkincil Öncül: Her dilsel bildiri, onu dile getirecek bir bildiren insanı gerektirir.
- C) Sinkategoramatik bağlaç: ise,
- D) Sonuç çıkarım: Her bilgi bir bildireni yani bileni, bilen insanı gerektirir.

Bu akıl yürütmeden de anlaşılacağı gibi, bildirisel olan yani önerme olan bilgi ancak bir bilenin olduğu yerde mümkün olabilmektedir.

“Bir bilgi parçası asla onu üreten kişiden bütünüyle kopartılamaz Bilgi, ille de herhangi başka bir somut ürüne benzetilmek isteniyorsa, daha çok sanat yapıtına benzer.”⁸

Ne var ki bu durum şu sorunları doğurur: Bir bilen olarak tarif edilen insan neyi bilebilir? Eğer bir şeyleri bilmesi mümkün ise bilgisi yani önermesel ifadesi ile bilinen şeyler arasındaki ilişki doğrudanlık gösterir mi? Diğer bir deyişle bilginin kaynağı olan şeylerin gerçekten var olduğunun (bizden bağımsız bir dış dünyanın) kanıtlanması mümkün müdür?

Tüm felsefe tarihinin ana sorularından olan bu problematikler, “algımızdan, ya da bilgimizden bağımsız bir dış dünyanın varlığının kesin doğruluğunun gösterilip gösterilemeyeceği” sorununu var eder. Bilginin kaynağı olan ya da doğrulama ölçütü olan dış dünyanın varlığı kesin olarak gösterilemiyorsa, diğer bir deyişle

⁷ Sanat Tanımı Topluluğu, **Çalışma 3**, 8

⁸ Bkz. (5) PEARS, 19

doğrulanamıyorsa, Bilginin ikinci koşulu olan “doğruluk koşulu” gerçekleşmiyor demektir. Diğer bir deyişle ikincil koşul burada ancak bir ön kabule yani inanca dayanmak zorundadır. Şu halde, önce ikinci koşulun dayanacağı bir inanç koşulunun başlangıç ilkesi olarak (arche) olarak kabul edilmesi zorunludur.

Algılarla tutarlı bir dış dünyanın, ispat edilmeye gidilmeksizin, var olduğu ön kabulü ile dizgeyi kurmak, bilginin dayanağını son kertede inanca yaslamaktır. Bu öncülden hareketle denilmelidir ki: Bilgi, öncelikle bir inanca dayanır; ancak, bir takım ön kabullerin dayanak olarak ortaya konulmasıyla, bu dayanaklar doğrultusunda doğruluk ve gerekçelendirme şartlarının yerine geldiği bir inanç türü olmakla da bilgi, diğer inanç türlerinden oldukça ayrıcalıklı bir noktaya gelir. Öyle ki ancak bilgi duyu verilerimizle (sense-data) “tutarlılık” gösteren bir inanç türüdür.

Musgrave bilgi sorununa ortaya koyduğu üç temel soru ile yaklaşır:

“Herhangi bir şeyi bilebilir miyiz?

Eğer bu mümkünse ne tür şeyleri bilebiliriz?

Ve bunları nasıl bilebiliriz?”⁹

Epistemolojinin en genel çıkış dayanaklarından olan bu sorular, dizgeci filozofların incelemesi sürecinde daha keskin bir hale dönüşmüşlerdir. Bu dönüşümü sağlayan bilginin üçüncü koşulu olan gerekçelendirme (gösterme, delil öne sürme, ispatlama) problematiktir. Bir önermenin bilgi olabilmesi için onun gerekçelendirilmesini de zorunlu kılan bu üçüncü koşul yerine geldiğinde, önermenin doğruluğu (dış dünyada bir karşılığı olduğu) kanıtlanmış olacaktır. Diğer bir deyişle, tartışmasız bir kesinlikte doğru olacaktır. Yani tam bir kanıtlaması yapılmış önerme “kesin doğru” değeri taşıyacaktır. Bu ifade örtük olarak, “ancak kesin (mutlak) doğru olanın dilsel bildirisi ispat edilebilir, kanıtlanabilir” anlamına da gelmektedir.

⁹ Bkz. (6)MUSGRAVE , 14

2.3.1. Bilginin Kesinliği Sorunu

Şu halde bir tek “kesin doğru” olanın bilgisi vardır. Ve bu da “kesin bilgi”dir. Bu görüşü savunan felsefe tarihi içinde birçok dizgeci filozof (idealist filozoflar) vardır.

“Onlara göre tek gerçek bilgi kesin olan bilgidir; “kesin olmayan bilgi” zaten kendi içinde bir çelişki yaratmaktadır. Bir inancın gerekçelendirilebileceği ve ikna edici olmayan sebeplerle “bilgi” adını alabileceği fikrini reddederler. Yunanlılar bütünüyle kesin olan bu bilgiye *episteme* adını vererek, bunu *doxa*, yani sıradan kanıdan ayırmışlardır. Bilgi kuramına *Epistemoloji* gibi ilginç bir ad veren bu episteme sözcüğüdür.

Bilgiyi, kesin bilgiyle eş değer tutan düşünürler bilgi sorununu da özel bir şekilde tanımlar. Onlar için bilgi sorunu aslında bir kesinlik sorunudur:

Bir şeyi kesin olarak bilebilir miyiz?

Eğer mümkünse, ne tür şeyleri kesin olarak bilebiliriz?

Kesin bilgiye nasıl ulaşabiliriz?”¹⁰

Kendi tarihsel süreçleri içinde, epistemolojik çalışmaların “bilgi sorunu” bağlamında bu sorulara verdiği cevapları çeşitlense ve özellikle “olgusal olanda kesin bilgi yoktur” görüşü doğru kabul edilse de, mantıksal olarak kesinlik sorunu çözülememiştir. Kesinlik sorununun (bilginin kesin bilgi olup olamayacağı sorunu) kaynağı olarak, “bilginin dış dünya hakkındaki bildirisel ifade olması” tanımını görebiliriz. Bilginin koşullarından ikinci koşul olan “doğruluk” Bilginin dilsel ifadesi olan önermeyi dış dünyaya (fiziksel varlığa) bağlayan koşuldur.

“Alışverişte bulunan bu **bilgi** nedir? Dünya hakkında söylenendir; bildiri kipinden dilsel ifadeler yani **önergelerdir**.”¹¹

¹⁰ Bkz. (6)MUSGRAVE, 18

Ne var ki buradaki “kesinlik”, varolduğu kabul edilen bir fiziksel dünyanın ve onun duyu verilerinin yapısı ile tutarlılık gösterdiği ön kabulünden sonra ancak geçerli olacaktır. Ve o tekil dilsel önermenin tekil duyu verisi ve kaynağı tekil fiziksel olayın kesinliğinden bahsedilebilir olsa da zamanın değişkenliği içinde o tekil fiziksel olay için genellemeli bir doğruluğun “kesin doğru” olduğu söylenemez. Diğer bir deyiş ile tümevarımsal bir genellemeden kesin doğru olan bilgi elde edilemez; ancak kesinliğe yaklaşılabılır. Güneşin her sabah doğudan doğması, (geçmişten bu güne kadar) yarın da doğacağı çıkarımını yapmamıza neden oluştururken, buna kesin bilgi dememizin yanlış bir önerme olacağı da açıktır.

Bilimin doğrulama ölçütüne göre, yeterince doğrulanmış deney sonuçlarından elde edilen genellemeler değişmez yasalar olarak **kabul** edilir. Bu yasaların ifadeleri de yine aynı yeterince doğrulanmış deneylerden çıkarsanan “genel yasa önermeleri”dir. Şu halde dış dünyanın bilgisel ifadesi kesin doğru değildir. Ancak bir kesin doğru kabulüdür. Daha açık ifade edilirse: Bu genelleme sorunu (tümevarım) bir tüm olana varılamayacağından, diğer bir deyişle tümevarımsal çıkarım tüketilemeyeceğinden kesin olan mutlak bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak bir “genelleme ilkesi” ile kesin kabul edilir. Hans Reichenbach “Bilimsel Felsefenin Doğuşu” adlı çalışmasında bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bilginin özü genelleme’dir. Örneğin iki tahta parçasını birbirine sürterek ateş üretilebileceği, bireysel deneyimlere dayalı genellemeden çıkarılan bir bilgidir. Buradaki genelleme şudur: Tahta parçaları şöyle sürtülürse daima ateş çıkar. Öyleyse buluş sanatı doğru genelleme sanatıdır, diyeceğiz. Konuya doğrudan ilişkin olmayan ne varsa (örneğin kullanılan tahta parçasının özel biçim ya da büyüklüğü) genelleme dışında bırakılır. Konuya ilişkin şeyler ise (örneğin tahtaların kuruluğu) genelleme içine alınır. “Konuya ilişkin” teriminin anlamı o halde şöyle tanımlanabilir: Genellenenin geçerli olması için değinmemiz gereken şey. Konuya ilişkin olan ve olmayan şeyleri ayırt etme bilginin başlangıcıdır.

¹¹ Bkz. (7), S.T.T , 8

Demek oluyor ki, bilginin kökeninde genelleme vardır.”¹²

Reichenbach aynı çalışmasında, bu bağlamda elde edilmiş bilimsel ilişkilerin ve yasaların genelleme niteliğinde olduğunu ifade eder. Bu bilimsel yasalar “bir özelliğin ya da ilişkinin belli türden nesnelerin hepsi için söz konusu olduğu savını dile getirirler. Başka bir deyişle, bunlar “ise-daima” biçimi alan birer koşullu önermedir. Örneğin, “Bir maden yeterince ısıtılırsa daima erir,” bu tür bir koşullu önermedir”¹³

Bu türden bir bilimsel genellemenin istatistiksel genellemeden farklı olduğu hemen anlaşılacaktır. “ise-daima” koşulunun yerine geldiği bir genellemede: genellemesi yapılan özelliğin o tür altında toplanan her bir bireyde zorunlu olarak bulunması gerekmektedir. Örnek olarak şu önerme gösterilebilir: “x üç boyutlu ise x daima uzayda yer kaplar” (ancak burada dilin kullanımından oluşan bir totoloji problemi vardır, bu sorun ayrıca ele alınacaktır). Üç boyutlu olan her şeyin uzayda zorunlu olarak yer kaplamasını ifade eden genelleme olguların değişkenliğinden bağımsız bir yargıdır. Doğa bilimleri şeylerdeki zorunlu doğru olan özelliklerin bulunmasını amaçlayan bilim türleridir. Bu bilimlerdeki genelleme ise-daima koşuluna uygun yasa önermeleri bulmayı amaçlar. Bu türden bir genelleme ilişkisinde genellemesi yapılan türün hiçbir üyesi dışarıda bırakılamaz, her bir birey genellemesi yapılan özelliğin kapsamı içinde zorunlu olarak bulunur. Dolayısıyla istisna oluşturacak bir tekil örnek gözlemlenemez. “Balinalar memeli canlılardır” böyle bir örnek ifade biyoloji bilimine aittir ve zorunlu doğruluğu içinde barındırır, istisnası mümkün değildir. “Kuşlar uçan hayvanlardır” türünden bir yargı önermesi ise aynı bilim dalının inceleme alanındadır ve istisnası olduğundan dolayı da doğru değildir. Demek ki doğa bilimlerinin genelleme koşulu istisnasız tümü kuşatıcıdır.

İstatistiksel genellemede ise: Herhangi bir özellik o tür altında toplanan bireylerde zorunlu olarak bulunmaz; o tür altındaki bireylerde çoğunlukla bulunur. Örnek olarak şu önerme gösterilebilir: “x kanatlı ise x çoğunlukla uçar”. Bu örnekten

¹² Hans REICHENBACH, **Bilimsel Felsefenin Doğuşu**, Çev. Cemal Yıldırım, 15

¹³ A.g.k. , 15

anlaşılan “x” gibi kanatlı bir varlığın uçabilme yeteneğine sahip olmasının kuvvetli bir olasılık olduğudur. X uçuş özelliğine sahip olmak zorunda değildir. İnsan bilimleri bu türden genellemeyi kullanarak bir takım istatistiksel verilerle kendi bilimsel önermelerini ortaya koyar. Bu türden bir genelleme ilişkisi ile az olan tekil örnekler genellenen yargının dışında bırakılır. “Türk geleneksel aile yapısı ataerkindir” bu türden bir istatistiksel bilimsel araştırma sonucu ortaya konulan toplumbilim yargısı örneğidir. Burada iki tür genellenmenin doğasına değinilmiştir:

a- “ise-daima” koşullu önermesinin yerine geldiği zorunlu yasa olan genel özelliklerin gösterildiği genelleme ifadeleri. Doğa bilimleri bu türden genelleme özelliğine sahip disiplinlerdir.

b- “ise-çoklukla” koşullu önermesinin yerine geldiği olasılıklı genel özelliklerin gösterildiği genelleme ifadeleri. İnsan bilimleri bu türden genelleme özelliğine sahip bilimlerdir.

Tüm bu ifade edilenlerden anlaşılacağı gibi bilginin kesinliği çözülememiş bir sorundur. Bunu ifade eden akıl yürütme şu şekilde kurulabilir:

A) Birincil öncül: Bilgi, dış dünya hakkında (olgular) söylenen bildiri kipinden dilsel ifadelerdir.

B) İkincil Öncül: Bir dilsel ifade ancak kesin doğru ise bilgidir.

C) Üçüncü Öncül: Olgusal olanda kesin bilgi yoktur.

D) Sonuç Çıkarım: O halde, bilgi, kesin bilgisi bilinemeyecek olan olgular hakkında kesin olan önermelerdir. Bu da açıkça çelişkidir.

Bilginin üçüncü koşulu gerekçelendirmenin türlerinden biri olan “ispat” bir kesinlik yargısıdır. İspat, herhangi bir tamdeyimin (formül) nedeninin aksiyomlara dayandırılması ile mümkün olur. Ancak ondokuzuncu yüzyılda alternatif geometrilerin ortaya çıkmasıyla “hakikat krizi” diye de tarif edilen dış dünyanın aksiyoamatikleştirilmesinin mümkün olduğunun gösterilemeyeceği sorunu olguların kesin bilgisinin olamayacağını kanıtlamaktadır.¹⁴

¹⁴ Evreni oluşturan tüm olgular ve bu olgulardan elde ettiğimiz bilgilerimiz Eukleides geometrisiyle kanıtlanabilir olarak kabul ediliyordu. Diğer deyişle, evrene dair tüm bilgilerimizin ilkeleri Eukleides geometrisinin aksiyomlarından çıkarsanabiliyordu; eğer bilimsel bir önerme bu aksiyomlara kadar

Şu halde dış dünyanın bilgisinin (değişen olguların) aksiyomatikleştirilmesi mümkün olamayacağından, dış dünyaya dair bilginin kesinliği mümkün değildir; ancak formel bilimlerin (mantık, matematik) kesinliği mümkün olabilir. Bu bilimlerde olgulara dair bilgi vermeyeceğinden bir görüşe göre bilgi değildirler. Tam biçimselleştirilmiş mantıksal ya da matematiksel ifadeler, anlamsızdır, bilgi vermezler, totolojidirler.

Diğer bir deyişle, bilginin koşullarından “doğruluk” ve “gerekçelendirme” bir anlamda çelişki yaratmaktadır. “Bilgi sorunu” “dış dünya üzerine bilginin kesin olamaması ama ispatlanma zorunluluğunun olması” sorunudur.

2.3.1.1 Bilginin Kesinliği Sorunun Çözümüne Dair Bir Öneri

Dış dünyaya dair olan bilginin kesinliği ancak, herhangi bir olgunun bizdeki tanımsal karşılığı ve olgulardan elde ettiğimiz tümellerin bu tanıma uygunluğu bakımından ifade edilebilir. Diğer bir deyişle, dış dünyaya dair bilgilerimizin kesinliği sorunu “olgulardan tümel yargılara ulaşabilir miyiz” sorunudur.

indirgenebiliyorsa kesin doğru olduğu kabul ediliyor, böylece önerme ispat edilmiş oluyordu. Ancak, Eukleides’in zamanından beri çözilemeyen beşinci aksiyom (paralellerle ilgili aksiyom: “Bir doğruya dışındaki bir noktadan ancak bir paralel çizilebilir” şeklinde yorumlanabilecek olan aksiyom) sorunu, Bilginin temel biçimsel dayanağı olan bu aksiyomatik sistemini sorunsal hale getiriyordu.

19. Yy.’a kadar matematikçiler bu 5. Aksiyom sorununu çözmeye çalışmışlardı. Bu aksiyom sistemi düz evren modeli için geçerlidir. Newton’ın mekaniği Eukleides aksiyomlarına dayanmaktadır. 19. Yy. da Riemann ve Lobachevsky’nin ortaya koyduğu alternatif geometrilerle hiç de Eukleides aksiyomlarında doğru kabul edilemeyecek yasalar kendi içlerinde tutarlı evrenler oluşturdukları gösterildi. Oldukça genel bir şekilde ifade edilecek olunursa, evren bir aksiyomatik yapıyla ve ondan kaynaklı bir mekanik yasa sistemiyle açıklanılıyorken (evren kendi hakikatine tutarlı olarak sahipken), iki ayrı aksiyomatik sistem ve iki ayrı evren olanağı daha meydana gelmiş oluyordu. Böylece, tabiri caizse evren bir iken üçe çıkmış, üç ayrı evren modeli ile hakikat krizi meydana gelmişti.

Eukleides geometrisinde evren düzdür ve bu evrende üçgenin iç açılarının toplamı 180 derecedir. Riemann geometrisinde evren dış-bükeydir ve bu evrende üçgenin iç açılarının toplamı 180 dereceden büyüktür. Einstein mekaniğinin evreni bu sistem ile tutarlıdır. Lobachevsky geometrisinde evren iç-bükeydir ve bu evrende üçgenin iç açılarının toplamı 180 dereceden küçüktür.

Ancak tanımsal bilgi de totoloji olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle tanımsal bilgi, dış dünya hakkında bilgi vermeyen onun neliğinin bizim tarafımızdan bilinmesinin yinelemesini yapan dilsel ifadedir.

O halde olguların tanımlarının değil de o olgularda tasdik ettiğimiz ancak tanımında olmayan tümellerin bilgisinden bahsedebiliriz.

Örneklenecek olunursa: “teyze, annenin kız kardeşidir” türünden bir dilsel ifadede bilgi vermek adına hiçbir şey söylenmemiştir. “teyze”, “annenin kızkardeşi” olma durumunun kısaltması olarak kullanılan dilsel bir işarettir. “Teyze=annenin kızkardeşi” şekline dönüştürülebilecek ifadede eşitliğin her iki yanı da “annenin kız kardeşi=teyze” şeklinde yer değiştirebilir ve ifadenin anlamı bozulmaz.

Seslemesi farklı olan ifadeler anlam olarak aynı olduğundan bir tür yinelemedir (totoloji). O halde bir dilsel ifadenin tanımsal karşılığı olan tümel bir cümle totolojiyken o ifadenin tanımında bulunmayan herhangi başka bir tümel ifade bilgidir. “Ali’nin teyzesi mavi gözlüdür” türünden bir dilsel ifade ise Ali’nin teyzesi hakkında bir bilgidir. Böyle bir ifade ile karşılaşıldığında tekil bir olgu (Ali’nin teyzesi) hakkında tümel bir olgunun (mavi gözlü olmak) tasdik edildiği görülmektedir. Dış dünyada var olduğu kabul edilen bir bireysel varlık hakkında bir şey öğrenilmiştir. Ancak bu dilsel önermenin doğruluğunun gösterilmesi ihtiyacı vardır. Bir deneyim olanağı içinde dereceleri farklı olan doğrulama ölçüleri ile “Ali’nin teyzesi” olduğu varsayılan bireysel varlığın “mavi gözlü olma” özelliğine sahip olup olmadığına bakılacaktır. Herkesin de kolayca kabul edebileceği gibi teyze tanımına sahip olabilecek bir bireysel varlık pekâlâ kahverengi gözlü de olabilir. O halde ispat etmek bu tür bir ifadede görüldüğü gibi “bilgi” değeri taşıyabilmeleri için zorunlu koşuldur. Böylece ancak bir dış dünya deneyiminin karşılığı olduğunun doğruluğu gösterilen ifadeler bilgi olmaktadır.

Ancak “mavi gözlü olma” durumu “teyze” olma durumunun tanımında olan bir özellik değildir, diğer söyleyişle “mavi gözlü olma”, “teyze olma” durumunun ayırıcı özelliği değildir. Bu özellik bütün teyzeleri içeren genel teyze terimine ait değil de ancak bir bireysel varlık olan “Ali’nin teyzesi” olana ait olan bir özelliktir.

İnceleme daha dikkatli ele alındığında ise o bir bireysel varlığın “Ali için teyze” olması ile yine aynı bireysel varlığın “mavi gözlü olma” durumu arasında hiçbir zorunluluk ilişkisinin olmadığı kolayca çıkarsanır. “Ali’nin teyzesi” pekala “Veli’nin annesi” olabilir. O halde “Velinin annesi mavi gözlüdür” gibi bir dilsel ifade ile aynı bir bireysel varlıkta aynı tümel özelliğin tasdik edildiği fakat başka bir şekilde söylendiği kolaylıkla görülür. Herhangi bir varlık parçası, bir bireysel özne kendisi hakkında tasdik edilecek olan özelliği eğer zorunlu olarak üzerinde barındırmıyorsa, ancak gözlem sonucu bu özelliğin onda bulunduğu tasdik ediliyorsa o bireysel varlık hakkında gerekçelendirilmesi gereken bir şey öğrenilmiş olunur. Ayrıca o bireysel varlığın teyze ya da anne olduğu bilinmeden onun mavi gözlü olduğu bilinebilir. “Şu kadın mavi gözlüdür” ya da “şu bireysel şey de mavilik vardır” türünden ifadelerle de aynı bir bireysel varlık hakkında bir özelliği tasdik etmiş oluruz.

O halde o bireysel varlığı “x” gibi bir sembolle ifade edersek ve böylece incelemeyi formel bir şekilde gösterecek olursak:

“x” Ali’nin teyzesidir ve “x” Veli’nin annesidir ve “x” mavi gözlüdür. Türünden bir tamdeyim (formül) elde ederiz. Görüleceği gibi o varlık hakkında söylediğimiz tanımı bilinen her dilsel ifade onun hakkında tasdik edilendir. Diğer bir deyiş ile “x” üzerine yüklenenlerdir. “x” bu bağlamda bilginin nedeni ya da dayanağı olan birey iken bilinenler “x” hakkında tasdik edilenlerdir.

O halde, hakkında tasdik ettiğimiz bir bilgimiz olduğunu söylediğimiz “x” türünden bir bireysel varlıkta onayladıklarımızın “teyze, anne ve mavi gözlü olmak” olduğu görülebilmektedir.

Ayrıca bir bireysel olgu parçasında bir tümel özellik tarafımızdan farkına varılıyorsa, burada ulaştığımız kesin bilgi o olgu parçasının yani bireyin değil de olguda ayırımına vardığımız tümelin bilgisidir. Bu hassas ayırım çoğu zaman yeterince net anlaşılamadığından kesinlik gibi bir değişmezliği içeren yargıyı çoğu zaman olgulara yükleme eğiliminde oluruz, ya da olgularda arama eğiliminde. Ancak kesinlik bir tek tümel olanda ise ve bu da olgular yoluyla elde ediliyor ise bu ifade

bir tek anlama gelir: Olgular, kesin bilginin bulunabileceği tümellere ulaşmamızda aracıdırlar.

Bilgiye her ne kadar olgular yoluyla ulaşıyor olsak da, ulaşılan bilgi olguların değişkenliklerinin bilgisi değil, o değişimin gerçekleşebilmesi için zorunlu olan değişmeyen biçiminin (form) bilgisidir. Örnekeleyecek olursak, “ısınan metal genleşir” türünden bir genel çıkarım, “metal gibi bir olguda ısınma gibi bir koşul gerçekleşir **ise daima** genleşme diye bilinen bir olay meydana gelir” anlamındadır. Bu cümlede geçen tüm terimler bir tümeli ifade etmektedir; hepsi bir sınıfın adıdır ve hiçbir bireysel varlığı göstermezler. Ayrıca cümlede geçen tüm bu genel terimleri birbirine zorunlu olarak bağlayan bir yasa önermesi vardır; bu da Reichenbach’ın ifade etmiş olduğu “ise-daima” biçimli bir koşullu önermedir. O halde, burada her bireysel deneyimden elde edilen şey, tümel bir özelliğin yani değişmeyen bir formun o bireyde gözlemlenmesidir.

Böylesi bir tümellik (ise-daima) o bir bireysel örnekte (metalın ısınınca genleşmesi) eğer gözlemlenmeseydi biz diğer iki sonuca varacaktık; 1- ya o gözlemlenen tekil örnek bir metal değil, 2- ya da metallerin o deneyim anına kadar bulunamamış olan ısınınca genleşme özelliğini göstermediği özel türleri ya da şartları da vardır. Açıkça görülüyor ki kesin mantıksal olarak bilinen (ise-daima koşullu önerme kalıbı) kesin olamayan olgularda değişmeden aynı kalandır.

Olguların deneyim olanaklarından elde edilen kesin bilgi, o bir tekil deneyimin diğer bütün deneyim olanaklarıyla paylaştığı ortak olan formun, ve bilimin hakkında formül (tamdeyim) oluşturmasını sağlayan, işlemsel fonksiyonun bilgisidir.

Böylesi bir zorunlu koşul önermesi (yasa önerme) elde edildiğinde değişken olan bireyler yerine onları temsil eden semboller kullanılabilir. “A bireyinde B koşulu meydana gelir **ise daima** “Q” özelliği gözlenir. Bu türden bir sembolik ifadede, görüldüğü üzere, örnekteki kimi terimler değişken olmalarından ötürü harf simgeleriyle kullanılmış ve bu değişkenleri bağlayan zorunlu kural (ise-daima) ise

olduğu gibi kalmıştır. Bu sembolik ifade ise-daima mantıksal değişmez ile bağlanmış ön ve art bileşenden oluşan bir önerme kalıbıdır.

Sembolik ifade artık bireysel bir dış dünya deneyimini göstermez, o deneyimin uymak zorunda olduğu evrensel kuralı gösterir. Bu türden bir yalınlaştırma çözümsellik olarak tanımlanır ve analitik felsefenin ayırıcı özelliğidir. “Çözümsellik” bu incelemede gerektiği kadar detaylı olarak “Analitik Felsefe” bölümünde ve tüm inceleme boyunca analiz edilerek ortaya konulacaktır.

İse-daima bağlacının ön bileşeni olan ifade (A bireyinde B koşulu) tek bir sembol “P” ile gösterilebilir ve formül (tamdeyim) “P ise daima Q” halini alır. Sembolik ifade ile sadeleştirilmiş olan yasa önermesinde “daima” terimi zorunlu bağıntının her zaman geçerli olduğunu gösterir. “Her zaman” ifadesi ise nitelediği bağıntıyı zamandan bağımsız kılar. Şu halde, “daima” terimi kullanılmadan da bu bağıntı gösterilebilir ve ifadenin son yalınlaştırılmış hali formül olarak “P ise Q” mantıksal kalıp şeklini alır. “P ise Q” mantıksal kalıbı hiç bir değişken olgu durumunu temsil etmeyen, zorunlu doğru olan bir bağıntısal yapının formudur.

Şu halde, değişmez olarak ortaya çıkan şey: mantıksal bir işlem türünün fonksiyon özelliğidir. Bu özellik zaman ve mekandan bağımsız her zaman geçerli olduğundan kesindir. Bu özelliğin açık bilgisi de o halde kesin bilgidir.

Tüm bu ifadelerin sonucunda elde ettiklerimiz:

- a- “Bilgi, gerekçelendirilmiş doğru inançtır.”
- b- “İnanç, doğruluk ve gerekçelendirme bilginin üç koşuludur.”
- c- “Bu koşullar, tek başına gerekli ancak birlikte yeterlidir.”
- d- “Bilgi, bildiri kipinden bir dilsel ifadedir.”
- e- Doğruluk koşulu, önermenin dış dünya ile uygunluğunun ifadesidir.
- f- Bilgi, dünya hakkında söylenendir.
- g- “Bilgi, bir bilinen hakkında bilenin önermesel dilsel ifadesidir.”
- h- “Şu halde bilgi bir bileni gerektirir.”

- i- “Bilgi sorunu, “neleri kesin olarak, nasıl bilebiliriz?”in bilinebilmesi sorunudur.”
- j- “Ancak tümeller bilinebilir.”
- k- “Bilgi tümelin bilgisidir.”
- l- “Bir tekil varlığı bildiğini ifade etmek, o tekil varlıkta tümel bir özelliğin olup olmadığını, tasdik ya da inkâr etmektir.
- m- Tümel olan bir özellik, mantıksal değişmez olarak ifade edilen bağıntıların fonksiyonlarını verir.
- n- Kesin bilgi, değişmez mantık kalıplarının bilgisidir.

Bu genel ifadelerden de anlaşılacağı gibi, bildiri kipinden dilsel ifadeler yani önermeler ancak bilginin gösterenidir. Bu türden bilgi, “bilgi türleri” içinden yalnız “önermesel bilgi” olandır. “Önermesel bilgi” nin neliğini daha açık anlamak için “bilgi türleri sınıflamasını incelemek zorunludur.

2.3.2 Bilgi Türleri

Herhangi bir dilsel ifadenin ortaya koymadığı, dolayısıyla dil yoluyla iletişime geçilmemiş olan, ancak bir bilgi sonucu olduğu kabul edilen durumların gözlemlenebildiği yargısı, bilgiyi sadece “önermesel bilgi” olarak tanımlamanın yetersiz kalacağı eleştirisini doğurmuştur.

“Herhangi bir şeyi **yapabilme becerisi** onun dilsel olarak ifadesi anlamına gelmez. Ancak o herhangi bir şeyi yapabilmek bir bilgilenme süreci sonucudur. O halde her bilgi sonucu, önermesel yani dilsel değildir”. Bu eleştiri Gilbert Rye tarafından “yordam bilgisi” (knowledge-how) olarak kabul edilen bilgi çeşidinin türetilmesine neden olmuştur. Bu türden bir bilgi Teo Grunberg tarafından da “iş-bilme” olarak tanımlanır. “Epistemik Mantık” adlı çalışmasında Grunberg bu bilme türünü şu şekilde ifade eder:

“(5) “X, İ işini yapmasını biliyor

Biçimindeki cümleleri göz önüne alalım. Burada ‘X’ bilen kişinin adını, ‘İ’ ise yapılması-bilinen eylem türünün veya “İş”in adını temsil ediyor.

(5) bağlamında (“context”inde) ‘X,.....yapmasını biliyor’ deyimini bir operatördür. Bu operatörün etki-alanı bir eylem türünü veya işi gösteren “İ” deyimidir. Söz konusu operatör “İ” gibi bir iş ardından (5) gibi bir önermeyi kurmaya yarar.

Şimdi (5) biçimindeki önermelerde geçen biliyor sözcüğünün herhangi bir önermenin (veya yargının) doğruluğunun bilinmesi anlamına gelmediği meydandadır. Böyle bir bağlamda bilinen, bir önermenin doğruluğu değil, bir işin yapılmasıdır. Bundan dolayı, bilme fiilinin (5) biçimindeki önermelerin bağlamında “iş bilme” manasında kullanıldığını söylüyoruz. Bu tür önermeler X kişinin belli bazı beceriklilik veya “yatkınlıklar”ı (dispositions) olduğunu ifade ederler. Başka bir deyimle (5) biçimindeki önermeler “yatkınlık önermeleri” niteliğindedir.”¹⁵

Yordam-bilgisi ya da Grunberg’in ifadesiyle iş-bilme türünden bilgilere ek olarak “tanıyarak-bilme” dilsel ifade olmayan yani önermesel olmayan bir bilgi türünün diğer bir örneğidir.

“Herhangi bir şeyin karşılaşıldığında **ne olduğunu bilme** onun dilsel ifadesi anlamına gelmez. Ancak o karşılaşılan herhangi bir şeyin ne olduğunu bilmek bir bilgilenme sürecidir o halde her bilgi sonucu, önermesel yani dilsel değildir”. Bu eleştiri de Berdrant Russell tarafından “tanıdık bilgi” ya da “tanıyarak bilme” (knowledge by acquaintance) olarak kabul edilen bilgi çeşidinin türetilmesine neden olmuştur.¹⁶ Bu bilgi türünün Teo Grunberg tarafından kavramlaştırılması ise olduğunu bilme (propositional use) şeklindedir.

“ (1) X, p olduğunu biliyor (X, p olduğunu bilir) veya
X biliyor ki p

Biçimindeki cümleleri göz önüne alalım. ‘X’ bilen kişinin adını, ‘p’ de bilinen olguyu dile getiren önermeyi ‘X biliyor ki p’ gibi başka bir önermeye

¹⁵ Teo GRUNBERG, **Epistemik Mantık**, 29

¹⁶ Bkz. (6) , MUSGRAVE, 20

dönüştüren bir operatör görevindedir. ‘X, ... olduğunu biliyor’ aralıklı deyimini ise aynı operatörün Türkçeye özgü değişik bir şeklidir. Her iki halde de operatörün etki alanı (yani etkilediği deyim) ‘p’ önermesidir.

İşte ‘biliyor’ sözcüğünün, etki alanı bir “önerme” olan bir operatör görevinde kullanılmasına “olduğunu bilme” manasında bir “kullanılış” diyoruz.”¹⁷

“Bu iki bilgi türü (yordam bilgisi ve tanıyarak bilme) önermesel bilgiye indirgenebilir” sorunu bu çalışmanın tartışması içinde değildir. Ancak bu çalışma bağlamında “bilgi” terimi ile karşılaşıldığında “önermesel bilgi” anlaşılmalıdır. Şu halde önermesel bilginin ne olduğu daha detaylı ele alınmalıdır.

Herhangi bir şeyi yapabilmek ile yapılan şeyin ne olduğunu bilmek her ne kadar aynıymış gibi görünse de temelde çok önemli ayrımları bulunmaktadır. Nasıl yapılacağını bilen kişi aynı zamanda o yapma eylemini dil ile kodlayıp onun grameri içinde çıkarımını da yapabiliyorsa o kişinin bu eylemini bilgiye dönüştürdüğü kabul edilir. Daha açık ifade ile önermesel bilgiye dönüştürdüğü ifade edilebilir. “Önermesel bilgi” kavramının ön eki olan “önerme” mantık kısmında detaylı olarak ele alınacaktır.

Şu halde en genel ayrımlı hali ile üç bilgi türü ortaya konuldu: Musgrave’in ifadesi ile:

“Böylece görünürde üç değişik bilgi çeşidi bulunmaktadır.

1)Nesnelerin ya da **şeylerin** bilgisi (tanıdık bilgi – tanıyarak bilme)

2)Bir şeyin nasıl yapılacağına dair bilgi (**yordam bilgisi**)

3)Yargı ve önermelerin bilgisi (konular bilgisi ya da önermesel bilgi)”¹⁸

“Gerekçelendirilmiş doğru inanç” eğer bilgi ise bu tanımdaki gerekçelendirme bilginin bir önerme olarak öne sürülmesini zorunlu kılar. Şu halde ifade edilmesi gerekli olan genişletilmiş bilgi tanımı şudur:

¹⁷ Bkz. (15), GRUNBERG, 27

¹⁸ Bkz. (6) , MUSGRAVE, 20

Bilgi, bir bilende (özne) gerçekleşen bir dış dünya deneyimi inancı hakkında, bilen tarafından gerekçelendirilerek ifade edilen, bildiri kipinden doğru bir dilsel önermenin mantıksal yapısıdır. Bu çalışmada “bilgi” dendiğinde “önermesel bilgi” ifade edilmiş olacaktır.

İddia edilen bilgi türü biçimin bilgisi olduğundan, bu bilgi türü analitik bir yapıdır (zorunlu-doğru), analitik bir bilginin aydınlatılması için, önce analitik felsefenin olgulardan bağımsız olan yapısı incelenmelidir.

2.4.Analitik (Çözümleyici) Felsefenin Yapısı

Analitik felsefe, bu inceleme kapsamında, epistemoloji ile birlikte kavramsal sanatın ilkelerine olan etkileri bakımından ele alınacaktır.

Bu metinsel çalışma bir analitik felsefe geleneğinin analizi değildir. Kavramsal sanatın temel dayanakları olan dil çözümlemeci bir yapının ve sanatın bir bilgi alanı olarak insan etkinliği olduğu savının çıkış noktaları olması bakımından analitik felsefe ele alınmaktadır.

Kavramsal sanat, modern süreç içindeki sanatın, kendi epistemik doğasını yine kendi nesnesi haline getirmesinin en saf halidir. Bu bağlam, incelemenin “Kavramsal Sanat” kısmında detaylı olarak ele alınacaktır.

Bilginin epistemik doğasından çıkarsadığımız genel yargıya göre: eğer bilinebilen şeyleri dış dünya ile tanımlamaya kalkarsak bizi çelişkiye götürdüğü çalışmanın “Bilginin Kesinliği Sorunu” kısmında ortaya konulmuştu. Şu halde “neleri bilebiliriz?” den daha kesin olarak, “neleri nasıl bilebiliriz?”in bilgisi kesindir; bu bilgi türü de epistemolojidir. Epistemolojik bilginin analizi de bizi analitik felsefe ile karşı karşıya bırakır.

Analitik felsefenin ana karakteri, olgular hakkında bilgi vermek değildir, olgular hakkında bilgi veren bilimsel çalışmalara ait dilsel ifadelerin geçerlilik

(valid) değerini ortaya koymak, böylece metinlerin dilsel yapısını çözümlemektir. Teo Grünberg analitik felsefenin bu yapısını şu şekilde özetler:

“Geleneksel felsefe, ortak duyu veya bilim yolundan elde edilemeyen bazı bilgiler sağlamak amacını güder. Modern “analitik felsefe” ise başka yoldan edinilemeyen bilgiler sağlamak şöyle dursun, doğrudan doğruya ve tek başına hiçbir bilgi ortaya koymak iddiasında değildir. Wittgenstein’in deyimiyle, felsefenin amacı bir takım önermeler (yani bilgiler) ortaya koymak değil, (eldeki) önermeleri aydınlatmak olmalıdır.

Buna göre, “felsefe”yi modern bir açıdan, herhangi bir bilgiyi ifade eden veya ifade ettiği sanılan her türlü önermeyi çözümleyen yani anlamını aydınlatan bir uğraşı şeklinde tanımlayabiliriz. Görevi önermeleri çözümlemek yani analiz etmekten ibaret böyle bir felsefeye “analitik felsefe” denmektedir.”¹⁹

Grünberg’in ifadesi, neyin felsefe olduğunu ve felsefenin neleri dışladığını gösterir.

Daha detaylı açılacak olursa: Çözümleyici felsefe geleneğinde bilinebilecek olan şeyler totolojik olan önermelerdir. Böylesi bir çözümleme, bilginin türü bakımından, hangi bilgilerin tanımsal, deneyden bağımsız ve zorunlu doğru (analitik), hangi diğerlerinin de olgusal, deneye bağı ve yanlışlanabilir (sentetik) olduğunun ortaya konulmasını gerektirir. Önermelerin geçerlilikleri doğruluk değeri ile aynı şey olmadığından (bkz. Gödel Kanıtlaması kısmı) sadece tutarlılıkları gösterilebilir; bir dış dünya ile uygunluğu ise ayrı bilimlerin alanıdır.

Eğer varsa bir dış dünya, algılarımızın dolayımından ona ulaşmamızın mümkün olmadığı “Bilginin Kesinliği Sorunu” bölümünden başlayarak incelemenin Wittgenstein bölümünün sonuna kadar farklı bağlamlarda da olsa yer yer ifade edilmişti.

¹⁹ Bkz. (15), GRUNBERG, 11

Algılarımız, ancak bizi, duyu verilerine dolaysız ulaştırır. Russell’ın ortaya koyduğu şekliyle, algılarımız duyu verileriyle doğrudanlık ilişkisi içindedir; ne var ki, duyu verilerinin kaynağı olan dış dünya dediğimiz metafizik alana duyularımızla ulaşmanın mümkün olduğu gösterilememektedir.

“Renkler, sesler, kokular, katılıklar, pürüzlülükler vb. gibi, duyumla dolaysız olarak bilinen şeylere “duyu-verileri” adını verelim. Bunların dolaysız olarak ayırımına varma deneyimine de “duyum” adını vereceğiz. Böylece, ne zaman bir renk görürsek rengin duyumunu elde ederiz, fakat rengin kendisi duyum değil duyu verisidir. Renk, dolaysız olarak ayırımına vardığımız şeyinkidir, bu ayırımına varmanın kendisi ise duyumdur. Açıktır ki, masa üzerine bir şey bilebilecek durumdaysak bu, masa ile birleştirdiğimiz duyu-verileri – kahverengi renk, dikdörtgen şekil, pürüzsüzlük vb. – aracılığıyla olmalı; fakat belirttiğimiz nedenlerle, masanın duyu-verileridir ya da duyu-verileri, masanın dolaysız özellikleridir diyemeyiz. Böylece, varolduğunu kabul ettiğimizde, gerçek masayla duyu-verilerinin ilişkisi diye bir sorun doğmuş olur.”

Russell kendi felsefe anlayışı içinde özdeğin varlığını bir bağıntılar yapısı içinde gösterir. Eğer gerçek bir masa var ve o duyu verilerinden başka bir şey ise, doğrudan ne olduğunu duyumsadığımız duyu verileri gerçek masanın bilgisini nasıl verir?

Duyumlarımızla elde ettiğimiz duyu verileri hiçbir zaman bir metafizik olan kendinde şeyi kurmamıza yetmeyecektir. O şey hakkında bir akılsal işlem yapmak zorunludur. Şu halde, özdeksel varlıklar, duyumlardan elde edilen duyu verilerinin bir bağıntısal yapı olarak kavranmasıdır. Diğer bir deyişle, Alfred Jull Ayer’in “Dil, Doğruluk ve Mantık” ile “Algılama” adlı çalışmalarından da çıkarımlandığı üzere, bir fiziksel nesne, duyu verilerinden örülmüş mantıksal yapıdır. Böyle bir tanımlamada, kendinde şeyin neliğine iki koşuldan dolayı doğrudan ulaşılamayacağı örtük olarak ifade edilmiştir:

Fiziksel nesne, öncelikle duyu verilerine ve daha sonra da onun mantık tarafından çıkarımlanmasına zorunlu kılınmıştır. Duyu verisi bir duyanı zorunlu gerektirdiği gibi mantık da bir düşüneni zorunlu olarak gerektirmektedir. Şu halde, fiziksel varlık duyumların düşünce yoluyla tasarlanmasından başka bir şey değildir. Fenomenolojik bir bakış açısına da neden bu tanım, tüm evrenin varoluş koşulunu bir duyumsayan, akıl yürüten bireyin (insanın) varlığına bağlamaktadır. Bu ve benzeri tartışmalar, (özdeğin doğası, görünüş-gerçek ilişkisi, ilk nedenler, vs.) Ayer tarafından “Dil, Doğruluk ve Mantık” adlı çalışmasının “Metafiziğin Elenmesi” kısımlı metninde felsefenin problemleri olmaktan çıkarılmıştır. Ona göre bu türden sorunlar dilin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.

Çözümleyici (analitik) felsefe, M. Dummet’nin ortaya koyduğu ifadeyle post-Fregeci felsefedir. II. Dünya savaşı sonrası İngiltere’de yaygınlaşan bu felsefe geleneğinin öncüleri, Frege, Russell, Moore, Wittgenstein gibi filozoflardır. Frege’nin ortaya koyduğu modern mantık anlayışı bu felsefenin meydana gelmesinin temel dayanağı olmuştur. Analitik felsefe, felsefe sorunlarına dil analizi yoluyla yaklaşır. Dil felsefesiyle sık sık karıştırılmasına karşılık farklı bir disiplindir, kapsamı daha geniştir.

“Analitik felsefe, yirminci yüzyılın başında Frege, Moore, Russell gibi filozofların çalışmalarıyla ortaya çıkan ve etkisini yüzyıl boyunca artırarak gelişen, çeşitlenen bir felsefe geleneğidir. Zaman zaman birbiriyle çatışan rakip anlayışları bünyesinde toplayan analitik geleneğin karakteristik özelliği, felsefi etkinliğin, önermelerin mantıksal- dilsel analiziyle özdeş olduğu varsayımdır. Bu akıma mantığa yönelik bir ilginin eşlik ettiği gözlemlenmektedir. Analitik felsefe dilsel-mantıksal analiz yöntemini yalnızca dil felsefesi alanındaki sorunlara değil, eylem teorisi, etik, bilim teorisi, siyaset felsefesi gibi çeşitli alanlardaki problemlere de uygulamaktadır. Bu bakımdan da dil felsefesi konularıyla sınırlı bir gelenek olarak değerlendirilmelidir.”²⁰

²⁰ Atakan ALTINÖRS, “Dil Felsefesine Giriş”, 47

Grünberg'in ortaya koyduğu biçimiyle, analitik (çözümsel) felsefe her ne kadar dil-dışı nesnelerle bağlantılı değil ve onlar hakkında doğrudan bilgi vermezse de, diğer deyişle epistemik bir inceleme alanıysa da, önermelerin yapılarının çözümlenmesini sağlamaktadır. Bu sebeple bir bilgi eleştiri alanı sayılır (epistemoloji) ve bilimsel sentetik önermelerin de geçerlilik yapılarının ölçülmesi bu kuramsal dizgeye bağlıdır. Diğer deyişle dolaylı yoldan bilimsel önermelerin biçimsel çözümlenmesi analitik felsefenin alanı içindedir. Bu çözümleme, önermelerin ilksel sembollerine gitmek yani mantık çözümlemelerini vermek bakımından bir tür biçimin (önermenin değişmez bağıntılarının) analizidir. Bu bağlamda biçimin detaylı çözümlenmesi de bu tez çalışmasının temel sorunsalıdır.

3. BİÇİM (FORM) ANALİZİ

En genel anlamda biçim analizi (morfoloji), birçok uygulama alanları ve bilgi alanlarının içinde bir disiplin olarak nispeten farklı tanımlara sahiptir. Tıp alanı, teknoloji uygulama alanları, dil kuramları ile ilgili alanlar, sanat alanları, vs. gibi...

Bütün filozofların (ister biçimi reddetsinler, ister kabul etsinler) bilgi ile ilgili (ister kaynağı bir dış dünyanın varlığını kabul etsinler, ister reddetsinler) bir genellemenin ilkesini arayışları (bu genelleme ister aklımızın bir fonksiyonu olsun ister fiziksel nesnenin özünden kaynaklanıyor olsun), paylaştıkları ortak özellikleridir. Bu kuşatıcı olan bilginin dilsel ifadesi, tam biçimselleştirme (formulation) formülleştirme işlemidir.

Bu çalışmada “biçim” terimi en ayrımlı tavrıyla bu bağlamda ele alınacaktır.

Aristoteles’in “biçim” öğretisinden yola çıkacak olan çalışma “Gödel” kanıtlaması bağlamında tam biçimselleştirme (formülleştirme) ilişkisine kadar yapısalcı bağlamda bu teknik terimin çalışmanın biçimine uygunluğu çerçevesinde genel bir çözümlemesi ortaya konulacaktır.

Bu çalışmada “kavramsal sanat” bağlamında biçim ve biçim analizi konusu ele alınacaktır. Sanatın, biçimsel (formel) olarak, biçim bağlamında çözümünü de içeren, bu sanat anlayışı, “biçim (form)” kavramının kendisini de sanat olarak ortaya koymaktadır. Bu çalışma sanat bağlamında, felsefe, mantık, dil ilişkisi üzerinden biçim analizini ele almaktadır.

Öncelikle, incelemesi yapılan her alan gibi, biçimin de kavramsal olarak ne türden belirlenimleri olduğunun saptanması gerekmektedir. Bu bağlamda en ayrımlı haliyle “biçim” teriminin anlamı aydınlatılmalıdır.

3.1 Biçim (Form) Nedir?

“İlk yetkin biçim kuramına bilginin ancak saltık, değişmez bilgi nesneleri söz konusu olduğunda olanaklı olabileceğini savunan Platon’da rastlamaktayız. Platon değişmez bilgi nesnelerinin Adalet, Güzellik, İyilik, gibi İdealar ya da Biçimler olduğunu savunur. Bir kavramın adı altında anılan bütün şeylerde ortak olan belli bir özün, şeyleri oldukları şey yapan özgül niteliklerin o şeylerden bağımsız olarak varolması gerektiğine inanan Platon’un sınırlanmış, belirlenmiş, düzenlenmiş, değişmez olanın niteliği olarak “biçim” kavramı üzerine inşa ettiği “İdealar Kuramı” gerçekçi bir tümeller varlık bilgisi olarak nitelenebilir.

Aristoteles de Platon gibi “biçim”i bir şeyi anlaşılır kılan ve anlık tarafından kavranabilir şey olarak düşünse de Platon’un Biçimlerin şeylerden ayrı, bağımsız bir varoluşa sahip olduklarına ilişkin görüşünü reddeder. Aristoteles’e göre bağımsız olarak varolanlar tözlerdir ve tanrı gibi birkaç önemli istisnanın dışında tözlerin hepsi madde ve biçim’in bir araya gelmesinden oluşur. Madde biçimden, biçim de maddeden ayrı olarak var olamaz. Ancak Aristoteles’e göre bu ilişkide biçim (ya da biçimsel neden) maddeyi varlığa getiren şey olarak belirleyicidir. Biçim etkinliktir; yetkinliktir; bir şeyin yöneldiği içkin amaçtır. Örneğin ruh, canlı bedenin biçimi olarak onu bir arada tutan, geliştiren, onu varlık yapan ilkedir. Bu anlamda maddeye içkin olan biçim o şeyin gelişimini açıklar. Aristoteles’e göre bir şey ancak tam anlamıyla geliştiğinde bütün olarak anlaşılabilir bir yapı haline gelir; bu yüzden bir şeyin gelişimi o şeyin kendi içkin biçimini edimselleştirme çabası olarak görülebilir.

Öte yandan İmmanuel Kant biçimi deneyimin *a priori* boyutu olarak görmüştür. Kant’a göre deneyimin bilgisinde maddi olan duyu verilerinin yanı sıra bir de *a priori* biçim söz konusudur. Duyu verileri ancak düşüncenin maddeye iliştiirdiği bu *a priori* ilkelerle kavranabilir hale gelir. Kant’ın aşkınsal felsefesinde zaman ve uzam kavramları ile kategoriler, Platon ve Aristoteles’in onlara atfettiği

varlıkbilgisel temelden yoksun biçimler olarak, bilgi ve deneyin insan duyarlılığı ile insan anlığındaki zorunlu koşulları olarak kavranır.”²¹

Görüldüğü üzere felsefenin bu en genel aksı bağlamında biçim terimi şu şekilde ifade edilebilir: Biçim, şeylerin yapısı, şeylerin özüdür. Bir şeyi her ne ise o yapan şeydir. Ya da tüm var olanların her birinin kendi mahiyeti o bireyin biçimidir (formudur).

3.2. Aristoteles Bağlamında Biçim Analizi²²

Biçim Platon’da “idea”da (fiziksel varlıktan ayrımlı olarak) iken, Aristoteles’de somut-bileşik varlıkta (fiziksel varlıkta) bileşiği oluşturan kısımlarından türünün özelliğini veren kısmıdır, özü (doğası) olan kısmıdır.

Böylesi en genel tanımsal ifadeden çıkarılacak olan şudur: Bir tümelin içindeki bireylerin, o tümelin üyeleri, elemanları olmalarını sağlayan, her bir bireyde zorunlu olarak bulunan ortak özelliktir.

Bu tanımsal ifadeler Aristoteles bağlamındadır. “Metafizik çalışmasında Aristoteles üç tür biçimden bahseder:

Morphe: Nesnelerin yüzey ilişkilerinden, şekillerinden çıkarsanan, duysal yolda elde edilenlerden çıkarsanan biçim.

Eidos: Tür olan biçim.

Ti en einai: Mahiyet olan biçim.

²¹ Bkz. (1) , GÜÇLÜ, UZUN, UZUN, YOLSAL, 216, 217

²² İncelemenin Aristoteles bağlamında gerçekleştirilen bu kısmı, 7 yıllık Sanat Tanımı Topluluğu katılımında gerçekleştirilen türlü çalışmalar ve bu bağlamda incelenen Aristoteles’in “Metafizik”, “Önrmeler” ve “Kategoriler” çalışmalarından oluşturulan analizlerin bir toplamını içermektedir. Ayrıca, bireysel gerçekleştirilen Aristoteles analizleri de bu çalışmanın dayanaklarıdır. Bu kısımda ortaya konulan bir çok cümle ve paragraf bu incelemeler sonucu elde edilen yorumlardır; Kaynak olarak genel anlamda Aristoteles’in özellikle “Metafizik” çalışmasının incelenmesi önerilmektedir

Bu üç biçim tarifi her ne kadar ayrımlı görünse de, buradaki ayrım “biçim” tanımının ayrımı ya da “üç ayrı biçim var” anlamında değildir. Bu ayrımlar aynı bir olan biçime ulaşmaya çalışılırken izlenen ya da olanaklı olan biçimin bilgisine ulaşma yollarının çeşitliliğini verir.

Diğer bir deyişle, “biçim” tek bir şey iken onun ne’liğine üç ayrı yoldan ulaşırız ve bu üç ayrı yol da biçimin bilgisini üç ayrı şekilde tarif eder, ancak ulaştıkları “bir ve aynı olan şey”dir, biçimdir.

Örneklenecek olunursa: “İnsan” gibi bir terimin ifade ettiği tanımından (ti en einai), tanımın temsil ettiği bir bireysel varlığın kendisinden (morphe) ya da bu bireysel varlıkların benzerliklerinin oluşturduğu bir genellemeden (eidos) “insan biçimi” bilgisine ulaşılabilir. Bu bilgiye üç ayrı yoldan ulaşmak mümkünken ulaşılan bilgi aynı bir şeydir.

O halde, “biçim” (form) ona hangi yoldan ulaşılsa ulaşılsın ancak bireylerde tümellik özelliğini verendir; bilgisi yapılabilecek olandır. Diğer bir deyişle, bir tek biçimin (formun) bilgisi vardır. Ne zaman bir bilim kendi konusu ile ilgili bir bilgi ortaya koysa, anlaşılması gereken, ortaya konan bilgi konunun özüne dair olan biçimin bilgisidir.

Aristoteles bağlamında biçim kavramını daha iyi anlamak ve diğer felsefe tarihi içindeki dizgelerin biçim hakkındaki görüşlerini kavramak için, “Metafizik” adı altında toplanmış olan Aristoteles çalışmalarının detaylı olarak incelenmesi zorunludur.

Bu çalışmada, böylesi geniş bir inceleme konunun bağlamı için zorunlu değildir. Ancak, en genel halde, Aristoteles bağlamındaki biçim incelemede ifade edilmeye çalışılacaktır.

Aristoteles bağlamında biçimi anlamak için: “öz”, “töz”, “tümel”, kategoriler, “madde” gibi kavramlarla olan ilişkisi de ortaya konulmalıdır.

Aristoteles'e göre, Platon'dan farklı olarak, "evrendeki her bireysel varlık tözdür" yani bağımsız varlıkları vardır. Asıl anlamında varlık olanlar bu bireysel tözlerdir. Tümel olan ise gerçekten var olmasına rağmen bağımsız bir varlığa sahip değildir. Tümeler bireysel olan tözlerin üzerinde varlık kazanırlar.

Diğer bir deyişle, tümeler, bireysel olan tözlerde o tözlerin tanımını veren yüklemeler olarak varolabilirler. Aristoteles tüm bu bireysel tözlere "birincil töz" demiştir.

Diğer bir deyişle birincil töz, duyumların kaynağı olan fiziksel varlıklardır. Bilginin, analizlerin ve tüm kategorilerin belirlenimlerinin dayanağı olan töz, birincil tözdür.

Aristoteles bu fiziksel varlıklara "somut-bileşik varlık" demiştir. Somut olma özelliği, duyumların kaynağı ya da duyu verilerinin nedeni olmasından çıkarsanabilir. Bileşik olma özelliği, bölünebiliyor olmasından gelir. Bireysel varlık en az iki temel nedene, "madde" ve "form"a (biçime) bölünendir. Diğer bir deyişle, "somut-bileşik varlık" olan birincil töz, madde ve formun (biçimin) bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

O halde, ancak bireysel, bağımsız varlık üzerinde tümel bağımlılar varolabilirler ise bilgi, ancak bireysel varlıklar yoluyla tümelerin kavranması sonucu meydana gelendir.

Fiziksel varlık: asıl anlamıyla varlıktır, birincil tözdür, somut-bileşik varlıktır, duyu verilerinin kaynağı dolayısıyla bilginin kaynağıdır. Bilgiye ancak birincil tözler yoluyla ulaşılır. Elde edilen bilgi, bireysel varlığın üzerinde gerçekleşmiş olan tümelin bilgisidir.

Aristoteles bu tümelere ikincil töz demiştir. Duyu verilerimizle kavradığımız, tek, tek bireysel olan tözlerin bir tür altında toplanmasını sağlayan genel, ortak, zorunlu özellikleri vardır ki o, hem bireylere tanımını verir, hem de o bireyler

üzerinde gerçekleşmeleri zorunluluklarından dolayı, bağımsız olarak var olamazlar. Aristoteles, bireylere tümellik özelliğı veren türlele ikincil töz der.

O halde, Aristoteles bağlamında denilebilir ki: Birincil töz, bilginizin dayanağı olan, duyumlarımızla algıladığıımız varlıklardır. İkincil töz, birincil tözün üzerinde gerçekleşen, ona tanımını, formunu verendir; bilinen bu tözdür.

Tüm bu ifadelerden ikincil tözün bireysel varlıkların formu yani biçimi olduğı sonucu çıkarsanır. Ancak biçimin bilgisi vardır ve bilimi yapılır. O halde, biz ne zaman fizik dünya hakkında bilgisel bir bildiride bulunsak, onun biçimine, türüne dair bir bilginimizi ifade etmiş oluruz.

Aristoteles'in "Organon" adı altında topladığı çalışmalardan "Kategoriler" adlı olan çalışması bu konuyu detaylı bir biçimde incelemiştir:

"Bir nesne bir başka nesneye taşıyıcı olarak yüklendiğinde yüklenen için söylenenlerin hepsi taşıyıcı için de söylenecektir; örneğın 'insan' belli bir insana yüklenir, 'canlı' ise insana: O halde 'canlı' da belli bir insana yüklenecektir, nitekim belli bir insan hem 'insan'dır hem de 'canlı'dır. Ayrı cinsten olanların ve türce birbiri altına dizilmeyenlerin ayırıcı özellikleri de başka olur; sözgelişı hayvanın ve bilginin: Hayvanın ayırıcı özellikleri, karada yaşama, uğma, suda yaşama, iki ayaklı olma; oysa bilgininkiler bunlardan hiçbirini değıl; nitekim bir bilgi bir başka bilgiden iki ayaklı olmak bakımından ayrılmaz. Birbiri altında olan cinslerin ayırıcı özelliklerinin aynı olmasına ise bir engel yok: Yukarıdakiler onların altındaki cinslere yüklenir; o halde yüklenenin ayırıcı özellikleri taşıyıcının da ayırıcı özellikleri olacaktır.

Bir bağlantı içinde söylenmeyenlerin her biri varlık, nicelik, nitelik, görelilik, uzam, zaman, durum, iyelik, etkinlik ya da edilginlik belirtir. Biçimsel olarak söylersek, insan, at varlık; iki dirsek, üç dirsek nicelik; ak, dilbilimci nitelik; iki misil, yarım, daha büyük görelilik; Lykeion'da, çarşıda uzam; dün, geçen yıl zaman; uzanmış, oturuyor durum; ayakkabılı, silahlı iyelik; kesmek, yakmak etkinlik; kesilmek, yakılmak edilginlik belirtir. Söylediklerimizden her biri kendisi, tek başına

önerme olamaz; önerme bunların birbirine bağlanmasıyla olur. Çünkü her önermenin doğru ya da yanlış olduğu görünüyor, oysa bir bağlantı içinde söylenmeyenlerin hiçbiri ne doğru ne de yanlış oluyor: Sözgeşi ‘insan’, ‘ak’, ‘koşuyor’, ‘galip geliyor’.

İlk başta ve asıl anlamıyla varlık, ne bir taşıyıcı için söylenen ne de bir taşıyıcı içinde olan varlıktır; örneğin belli bir insan ya da belli bir at. Türce ilk varlıklar denenlerle bu türlerin cinsleri içinde bulunanlara ise ikincil varlıklar denir; sözgeşi belli bir insan tür olarak ‘insan’ dadır, türünün cinsi ise ‘canlı’. O halde, bunlara, ‘insan’ ve ‘canlı’ya ikincil varlıklar denir.”²³

Aristoteles’in bu alıntısından da anlaşılan kategoriler ve ikincil töz yüklenenlerdir. Taşıyıcı olan birincil tözdür. Çalışmasının devamında kategorilerin doğası detaylı bir biçimde incelenmiştir. Ancak bu çalışma bağlamında yüklemelerin genel doğası ortaya konulacaktır.

Aristoteles’ e göre yüklemeler asıl anlamda yüklemeler ve konunun içinde olanlar bakımından ikiye ayrılır. Asıl anlamda yüklemeler: varlığa (birincil töz) tanımıyla yüklenenlerdir. Diğer bir deyişle varlığa tanımını verenlerdir. Türler ve cinsler asıl anlamda yüklemelerdir. Konu (özne) içinde geçenler ise varlığa tam anlamıyla yüklenemezler, onların belli bir kısmı belli bir zaman dilimi için o konuda yani varlıkta gerçekleşirler. Aristoteles’in örneği “Bu insan beyazdır” üzerinden tüm bu ifade edilenler şu şekilde tablolastırılmıştır.

²³ Aristoteles, **Kategoriler**, Çev. Saffet Babür, 9, 13

Çizelge 3.1

BU	İNSAN	BEYAZ	DIR
Konu (özne)	Yüklem (konuda tasdik edilen)	Konu içinde geçen	Konu hakkında tasdik eden
Birincil töz	İkincil töz	Kategori	Koşaç (copula)
Taşıyıcı	Taşıyıcı için söylenen	Taşıyıcı içinde olan	
Somut-bileşik varlık	Tür	Nitelik	
Tekil	Tümel		
Madde ve form	Form		
Duyumların ve bilginin kaynağı	Bilgisi olan		
Gösterilen ya da işaret edilen	Üzerine konuşulan		
Tanımı yapılamaz Betimlemesi olan	Tanımı yapılır Belirlenimi olan		

İkincil töz: biçim olan, bilgisi yapılan, üzerine konuşulan yani ancak dilsel olarak ortaya konulandır. (Çizelge 3.1)

Diğer bir deyiş ile bilgi: herhangi bir bağımsız varlıktan (birey) elde ettiğimiz, o bağımsız varlığın ne'liğine dair olan, bağımlı özelliklerinin (türünün, cinsinin), o bağımsız varlık üzerinde gerçekleşip gerçekleşmediğinin dil yoluyla önerme olarak ifade edilmesidir.

İncelemeye “Bu insan beyazdır” önermesinin “insan” ve “beyaz” terimlerinin yüklemel ayrımının gösterilmesiyle devam edilecektir.

İfade edildiği üzere, “insan” terimi tekil insana esas anlamıyla yüklenirken, “beyaz” terimi ancak o tekil insanda kısmen gerçekleşir. Bu açıklamanın sağlaması şu şekilde yapılır:

- 1- “Bu insan dır”
- 2- “İnsan = akıllı hayvan dır”
- 3- “Bu akıllı hayvandır”

Türünden bir yerine koymada “bu” işareti ile gösterilen herhangi bir bireysel varlığa “insan” türü yükleniyor ise tanımı ile yükleniyordur. Yani cins ve türler altlarında bulunan her bir tür ve bireylere tanımları ile yüklenirler. Şu halde Aristoteles’e göre birincil töze tanımıyla yüklenenler ikincil tözlerdir ve mahiyetlerini yükledikleri için de asıl anlamında yüklemeler bunlardır.

- 4- “Bu insan beyazdır”
- 5- “Beyaz bir renktir”
- 6- “Bu insan bir renktir”

Türünden bir yerine koymada ise “insan” tanımı yüklenmiş olan “bu” somut-bileşik varlık aynı zamanda üzerinde her türlü kategorilerin de gerçekleştiği taşıyıcıdır. Ancak kategoriler konu olan birincil varlığa tanımıyla yüklenemezler. Ancak konunun içindedirler. Asıl anlamda yüklem değildirler. Örnekte de görüldüğü üzere anlam bozulmuştur. Mantığın çelişmezlik ilkesi ihlal edilmiş, töze töz yüklenmiştir. Kategoriler kendi tanımlarını birincil töze yükleyemezler; ancak kısmen konu içinde geçerler.

Beyazlık “bu” somut-bileşik varlığa biçimini vermemiştir. Beyazlık niteliği değişse de – güneş altında iyice koyulaşsa ve kahverengi gerçekleşse de – bu varlık, özü bakımından (doğası bakımından) değişmez. İnsanlık tanımı bu varlıkta kesintiye uğramaz. Tüm bu söylenenlerden: bilginin dayanağı olan bireysel varlıklardan edindiğimiz bilgi, o bireyin biçiminin bilgisidir.

Bir şeyin niteliğini, niceliğini vs. bildiğimizde değil de onun ne olduğunu bildiğimizde, en tam biçimde bildiğimizi düşünürüz.

Biçim, bu bağlamda maddeye göre öncedir. Biçimin maddeye göre önceliği fiilin (aktüel) kuvveye (potansiyel) göre önceliğinden kaynaklanmaktadır. Aristoteles'e göre fiil olan (aktüel) kuvveden (potansiyel) önce gelir.

Aristoteles'e göre örneklemek gerekirse, tohum ağaç olmaya potansiyeldir. Oysa hiçbir ağaç bilgisi, biçimi ya da fiziksel varlığı olmadan bir ağaç tohumu oluşturamaz. Diğer bir deyişle, ancak, ağaçtan ağaç çıkar. Önce bir ağaç olmalı ki onun tohumu oluşabilecek olsun. Dolayısıyla, tohum da ağaçtan çıkar. Ağaçtan çıkan ağacın ara aşamasıdır tohum.

Aristoteles'e göre varlığa gelip yokluğa giden varlıklarda (somut-bileşik varlıklar) durum böyledir: Fiil kuvveden öncedir. Kuvve olan maddedir, ancak maddenin bir şey olmaya potansiyeli vardır. Fiil olan, maddede formun gerçekleşmesiyle varlığa gelmiş olan, somut-bileşik varlıktır. Ancak, üzerinde bir form gerçekleşir ise madde bir belirlenim kazanır (duyuya gelen fiziksel varlık olur). Dolayısıyla fiilin önceliği, biçimin önceliğini gerektirir.

Ancak, önsüz-sonsuz (varlığa gelip yok oluşa gitmeyen) varlıklarda durum farklıdır. Onlarda bir şey olma, diğer bir deyişle, bir halden başka bir hale geçme potansiyeli yoktur. Onlar kesintisiz varlıklardır, uzayda yer kaplamazlar, zamana tabii değildirler. Kesintisiz fiil olarak vardırlar. Diğer bir deyişle salt biçim olanlardır. Böylece, bilgi ancak biçimin bilgisi olduğundan, bilgi olan (bilinebilir olan) da onlardır. Matematiğin varlıkları, geometrinin varlıkları bu türden varlıklardır. Diğer bir bakış açısıyla da bu durum açıklanacak olunursa: Kuvve olan yani madde olan, her tür çelişik olanın da kendinde gerçekleşmesini mümkün kılar; böylece, çelişik olanların kuvve olan madde de içerilmesi mümkündür. Oysa çelişğinin olmasının olanaksız olduğu varlıklarda, bir kuvvenin (potansiyelin) olduğu söylenemez. Tüm tümel olanlar, analitik önermeler ve matematik, mantık gibi

salt biçimsel olan yapılarda çelişğinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu da o varlıkları form, sürekli varlık, sadece fiil yapar.

Aristoteles her bakımdan formun önceliğini göstermiştir: fiil bakımından öncelik, bilgi bakımından öncelik, zaman bakımından öncelik, tanım bakımından öncelik.

Tüm bu bağlamlarda varlığa gelişte formun önemini şöyle açıklayabilir:

Aristoteles'e göre, bilginin kaynağı olan somut bileşik varlığın varlığa geliş dört nedenden kaynaklıdır.

- 1- Formel (biçimsel) neden.
- 2- Maddi neden.
- 3- Fail (hareket ettirici) neden.
- 4- Ereksel neden.

Varlığa gelişin tüm bu aşamaları, Aristoteles'in kullandığı şekilde, bir tunç heykel üzerinden örneklenirse: Heykeli yapacak olan heykeltıraşta, bir "heykel" bilgisi olmalıdır. Bu heykeltıraşta olan bilgi, heykelin varlığa gelmesi için zorunludur. Bu bilgi, heykelin biçiminin bilgisidir; ve heykelin meydana gelişinin biçimsel nedenidir. Daha açık ifadeyle, Heykeltraşta olan "heykel" bilgisi, heykelin biçimsel nedenidir.

Heykeltraş bu bilgiyi bir malzeme üzerinde gerçekleştirecektir. Biçimin duysal varlığa gelebilmek için malzeme olan bir maddeye ihtiyacı vardır. Eğer heykeltıraş bilgisini, örneğin bir tunç maddesi üzerine uygularsa, heykel tunç üzerinde gerçeklik kazanacaktır. Diğer bir deyişle, duysal varlığa geliş zorunlu olarak bir maddeyi gerektirmektedir. Heykelin tunç madde üzerinde gerçekleşmesi zorunluluğu, duysal varlığa gelmenin maddi nedenindendir.

Hiçbir biçim ve hiçbir madde bir araya gelip varlığa geliş sağlamakta kendi başlarına hareket edemezler. biçimin bir madde üzerinde gerçekleşmesini sağlayacak

bir hareket ettiriciye (fail) gerek vardır. Tunç heykelin meydana gelmesi için tuncu hareket ettirecek olan şey, heykeltıraşın kendisidir. Şu halde, heykeltıraş tunç heykelin hareket ettirici nedenidir. Diğer deyişle, bir biçimin bir maddede meydana gelmesini sağlayan hareket ettirici şey, varlığa gelişin fail nedenidir.

Ancak, zihninde “heykel” biçimine, yani yapma bilgisine sahip olan heykeltıraşın tunç maddesini harekete geçirip heykelin varlığa gelmesini sağlaması için, bir heykel yapma isteğine, diğer deyişle, ereğine sahip olması gerekmektedir. En nihayetinde o ereğe, yani zihnindeki heykel bilgisine uygun şekilde biçim verilmiş bir tunç malzemesi, tunç heykel olarak varlığa gelişini tamamlamış olacaktır.

Aristoteles, çözümlemesinin son kertesinde, fail ve ereksel nedenleri biçimsel (formel) nedene indirger. Böylece, varlığa gelişin nedenleri ona göre, formel ve maddi nedenlerdir; Aristoteles’de varlığa gelmiş olan somut bileşik varlık madde ve biçim (form) birlikteliğidir.

Bu çözümlemenin sonunda denilebilir ki: Varlığa gelenin, varlığa gelme kurallarını veren ve nihai, aktüel olarak ulaşması gereken son aşamasının (ereğinin) nedeni olan biçimdir. Varlığa gelenin fiziksel potansiyeli ise maddesidir, yani bireysellik ilkesi maddedir.

Biçim, varlığa gelenin aynı türden ortak özelliğini, tanımını verirken, tümelliğinin, tanımının ilkesiyken, madde bireyselliğinin ilkesidir.

Aristoteles’in felsefe dizgesi bağlamında, varlığa gelişlerde biçimin rolü daha iyi anlamaya çalışılırsa, “oluş” un analizi incelenmelidir. Aristoteles bu analizde “oluş” u üç grupta inceler: Doğanın ürünleri, rastlantının ürünleri, sanatın ürünleri.

Doğal meydana gelişler, doğanın ürünleridir. Doğal olarak meydana gelenlerde, meydana gelirken oluştuğu şey, meydana gelenin fail olan nedenidir; meydana gelen şey ile tür bakımından özdeştir. İnsan’ı meydana getiren “insan”dır, ağaç’ı meydana getiren de “ağaç”. Doğal meydana gelişlerde zorunluluk ilişkisi

vardır, keyfilik yoktur. Diğer bir söyleyiş ile, doğal varlıklarda bir modelin biçim vermesine yani biçimi sağlamasına ihtiyaç yoktur. Doğal meydana gelişlerin biçimi kendinde içkindir, faili ve ereği de kendindedir. Dolayısıyla, yapma etmeler (yapıntı olanlar) dışında doğal meydana gelişlerde biçim ve madde varlığa gelişin nedenidir; ereksellik ve faillik de biçimin özelliğidir.

Aristoteles'e göre, doğal varlıklar en mükemmel tözlerdir (formlardır). Bir doğal varlık, modelsiz bir şekilde, biçimi kendi öz varlığından alır. Onlar, varlığa gelmek için model kullanmazlar. Ancak yapıp-etmelere model olurlar, biçim verirler.

Doğal meydana gelişler dışında bütün meydana gelmelere, "yapmalar" "gerçekleştirmeler" denir. Aristoteles'e göre, meydana getirmede bir aşamaya tasarlama-düşünme, diğerine de yapma-gerçekleştirme denir. Bütün "yapmalar" "gerçekleştirmeler" ya sanattan çıkar ya da bir güçten düşünceden çıkar. Sanatın ürünleri, biçimleri sanatçının zihninde olan şeylerdir.

Aristoteles'de kimi karşıtlar bile bir anlamda aynı biçime sahiptirler. Bir yoksunluğun tözü, aslında var olanın karşıt tözüdür. Aristoteles bağlamında örneklenecek olunursa: Hastalık, sağlığın yoksunluğudur. Burada bir sağlıklı olmak olan vardır, onun gerçekleşmediği bir bireysel durumda ise gözlenen sağlık yoksunluğu hastalık olarak ifade edilir. Böylece hastalık, sağlık biçiminin yoksunluğudur. Hekim tarafından bir sağlık yoksunluğunun bilinebilmesi için, önce hekimin sağlığın bilimine, yani sağlık biçiminin bilgisine sahip olması zorunludur. Sağlığı meydana getirecek olan (fail olan) hekimde sağlığın biçimini gerçekleştirme bilgisi bulunacak, sonra hekim bir gözlemlenen bireysel durumun sağlık yoksunluğu olduğunu bu biçim bilgisinden çıkarsayacak ve biçimin ereğine ulaşmaya çalışarak o bireyde sağlıklılık meydana getirecek. Bu bakımdan Aristoteles'e göre, bir yapıp-etmenin biçimsel (formel) bilgisine sahip olan kişi, o sanata sahiptir.

Hekimlik iyileştirme sanatıdır ve hekimler de bu bağlamda sanatçıdır. Ancak, o sanata sahip olması için yapıp-etmesi zorunlu değildir. Yapıp-etme, o sanatın ürününün (duyusal varlık olarak) varlığa gelmesi (bir madde üzerinde biçimin

gerçeklik kazanması) bakımından gereklidir. Diğer bir deyişle, mimar binanın bilgisine (biçimine) sahip olan kişidir. Bina yapmadığı zamanlarda dahi mimarlık (biçim olarak) onda vardır.

Bir şeyin ne olduğu, o şeyin biçiminin ne olduğudur. Neyden olduğu ise maddesinin ne olduğudur. Bu bağlamda da, bir bireysel varlık, malzemesiyle adlandırılırsa dilsel bir hata yapılmış olunur. Örneğin, bir taş malzemesi kullanılarak yapılmış bir heykele taş heykel, ahşap malzemesi kullanılarak yapılmış bir heykele ahşap heykel deme eğilimindeyizdir. Oysaki “heykel” tümelinin ifadesi sonucu oluşan, heykel tanımında ne taş ne de ahşap gibi nitelikler bulunmaktadır. Bir heykel taş değildir, heykeldir; bir heykel taştan olabilir, ya da ahşaptan... Ahşap ya da taş bir bireysel heykelin malzemesi teknik anlamda da niteliğiyle, tanımı değildir. İncelemenin “bu insan beyaz dır” örneğinin olduğu kısımda bu durum detaylı ortaya konulmuştu. Böylece tüm ifade edilenler bütünlenecek olunursa: Taştan heykel için: heykel biçim iken, taş maddedir. Ancak, yapıp-etme ile biçim verilebilir mi?

3.3 Biçim ve Şekil Farklılığı Problematikliği

İncelemenin şimdiki kısmında, sıkça ortaya çıkan bir karışıklık, sanki biçim (form) ve şekil (shape) özdeşmiş gibi kullanılan ifadelerin karışıklığı, sorunsallaştırılacaktır.

Konunun daha açık anlaşılması için, kullanılan “taştan heykel” örneği benzeri olan, Aristoteles’in kendi örnekleme “Tunç küre” örnek olarak gösterilecektir:

Tuncu yuvarlak bir şekle sokmak, tunç küreyi meydana getirmek, küre biçimini tunç malzemesinde uygulamaktır. Biçim, malzemedeki şekil olarak duyumumuza gelenin, zihnimize uyandırdığı etkileri sonucu, zihnimize oluşan soyutlamadır. Diğer deyişle, biçim olan küre, görülebilen, dokunulabilen değildir; zihinde kavranılandır.

Tuncu yuvarlak bir şekle sokmak, yuvarlaklığı veya küreyi meydana getirmek demek değildir. O başka bir şeyi meydana getirmek, yani yuvarlaklığı tunçta meydana getirmektir.

Biçim meydana getirilemez, bir malzemeye biçim vermek demek, bir biçimin bilgisinin (formül) ilişkilerinin o malzemeye yansıtılarak uygulanmasıyla, o biçim benzeri bir şeklin malzemede gerçekleştirilmesi demektir. Şu halde, hekimin uygulaması olan iyileştirme ile tunca küre şekli verme arasında bir ayrım olmalı. Bir sanata sahip kişi tarafından başka bir varlık üzerinde gerçekleştirilmesi anlamında, bu iki etkinlik de aynı yapısal ilişkiler içindeymiş gibi kabul edilebilir. Ancak, bir biyolojik varlığın zaten kendi varlıksal özünde olması gereken sağlıklılık yoksunluğunun geri kazandırılması ona bir başka varlıkta olanın haritalanmasıyla aynı şey değildir. Biri özü gereği olması gerekendeki yoksunluğu gidermekken (sağlıklı olması gerekene sağlık verme), diğeri özü gereği sahip olmadığı ama olanaklılığı içinde olduğu bir yapısal ilişkilerin üzerine uygulanmasıdır (tunca küre şeklini verme).

Her meydana gelen şey adını biçimden (tümelinden) alır. Biçimin koordinatsal ilişkileri, konfigürasyonları malzemede uygulandığında ortaya çıkan şekil sonucu, o malzeme, uygulanan biçimin adını da nitelik olarak üzerinde taşır. Tunç malzemesi bir yığın olarak dururken üzerine küre formunun ilişkileri uygulandığında, tunçta oluşan şekil, küre formunun bilgisini zihinlerde oluşturur; böylece tunç yığını “tunç küre” olur. Ancak, eğer sahip olduğu şeklin gösterdiği biçimi vurgulamak istiyorsak “tuçtan küre” ya da maddeyi vurgulamak istiyorsak “küre şeklinde tunç” daha doğru dilsel ifadeler olacaktır.

Bu problematiğin ele alınış amacı, günlük dildeki bazı pratik kullanımları eleştirip onları düzeltmek ve bu pratikteki kolaylığı zorlaştırmak değildir. Amaçlanan, dilin pratik kullanımından kaynaklanan anlam bulanıklıklarını göstererek, form ve şekil kavramlarının neleri içerdiği ve ayrımlarının neler olduğu üzerine bir problematiği işaret etmektir.

Biçim bireysel olamazken, şekil bir bireyde meydana gelen, duyumsanabilendir. Tablo 1 de “insan” teriminin bir biçimi ifade ettiği “beyaz” teriminin ise gözlemlenebilen nitelik olarak şekli ifade ettiği söylenebilir.

Ayrıca, şeklin duyumsanması yoluyla elde edilen biçime dair olan bilginin, Aristoteles’in “morf” olarak ifade ettiği bilgi olduğu, incelemenin “Aristoteles Bağlamında Biçim Analizi” kısmının başında belirtilmişti. Böylece, denilebilir ki, biçim, meydana getirilen bir şeklin modelidir. Ancak bir biçimin model olarak ifade edilebilmesi için, meydana gelen şeyin doğal meydana gelişler olmaması, yapıp-etme olması gerekir. Çünkü, önemli bir ayrım var ki, eğer bir şey varsa biçimi (formu) de vardır. Biçimi olmayan hiçbir varlık yoktur. Hatta Aristoteles’in felsefesinde, bazı varlıklar sadece biçimdir (formdur); diğer deyişle, bir maddede gerçeklik kazanmış somut bileşik varlıklar değildirler, maddeleri yoktur ama biçimleri vardır.

Her varlık, mutlaka, zorunlu olarak biçime sahiptir, ister fiziksel olsun duyuyla kavransın, ister tümel olsun zihinle kavransın, varlıkların biçiminin olması özleri gereğidir. O halde, herhangi bir yapıp-etmede, örneğin bir tunç malzemesine küre şekli vermek türünden bir yapıp-etmede, zaten zorunlu olarak biçime sahip olacak olan bir varlığa nasıl başka bir biçim verilebilir? Örnek üzerinden ifade edilirse: Bir şey yapmak için kullanıldığında bir malzeme olan tunç, sadece madde değildir, madde ve form (biçim) birlikteliğinden oluşmuş somut bir varlıktır; elimizde tutabildiğimiz tuncun bir tunç biçimi vardır. Bir tunç biçimine sahip olan varlık daha sonra da küre formuna sahip olabilir mi? Tunca biçim vermek demek, daha önce biçimi olmayan ama yine de duyumsanabilen bir şeye biçim vermek anlamına mı gelmektedir? Tüm bu soruların yarattığı problematik özdeşlik sorununu içermektedir. Bir şey, ne ise o olan şey olmak bakımından ancak kendisine özdeşir ve aynı anda hem o, hem de başka bir şey olması gösterilememektedir. Ne var ki, yapıp-etmelerde, zaten bir biçimi olan herhangi bir varlık parçası, yapan tarafından, üzerine uygulanan (haritalanan) herhangi bir başka biçim bilgisinin ilişkileri ile o uygulanan biçimin şeklini almıştır. Ve o şekilden dolayı, tekrar başka bir tümelin adıyla da sanki o biçimmiş gibi adlandırılmıştır. Tunç biçimine sahip olan tunç bireysel varlığı, küre biçim bilgisinin üzerine uygulanmasıyla, küre şekline sahip

olan tunç biçiminde bir bireysel varlıkken, “tunç küre” adıyla, küre biçimine sahip bir tunç maddesi gibi kabul edilmektedir. Burada, salt biçim olarak kabul edilen küre, tunç varlığı için model olmuştur ve modelin konfigürasyonları tuncun üzerine uygulanarak küre şekli tunca verilmiştir. Ancak, tuncun sahip olduğu tunç biçimi ona sonradan verilmemiştir. O biçim tunçta özsel olarak içkindir, onda sonradan gerçekleşmemiştir. Diğer bir deyişle, o biri tarafından yapılmamıştır. Tunç biçimi, bir doğal meydana geliş olan tunç için model değildir, onun özüdür, gerçekliğidir. Tunç bireyinde var olan tunç biçimi o bireyde değişmez olandır. Diğer bir deyişle, tunç bireyine tunç dememizin sürekliliğini sağlayan şey, o bireyde biçimin sürekli olarak değişmeden kalmasıdır; o tunç bireyi, bir tunç yığınının küreye doğru değişim geçirirken biçimi (tunç olması) aynı kalmış, ancak şekli yığından küreye doğru değişim geçirmiştir. Şu halde, sürekli değişim geçiren şey, aynı bir biçime sahip olanda şeklin değişimidir.

İncelemede ifade edilenler özetlenecek olunursa:

- a- Her bir bireysel varlık form ve madde birlikteliğinden meydana gelir.
- b- Formsuz ve maddesiz bir varlık yoktur; ancak, maddesi olmayan, sadece form olan varlıklar da vardır.
- c- Salt form olan varlıklar duyumsanmazlar, zihinsel kavranırlar.
- d- O halde, herhangi bir varlığa form verilemez. Bir anlamda, “varlık” demek “form sahibi olmak” demektir.
- e- Bir varlığın duyu verilerinden elde edilen yapısal özellikleri başka bir varlığın üzerine yapma-etme ile haritalanarak taşınırsa: özelliklerinin taşındığı varlık, üzerine uygulama yapılan varlığa, model olmuş olur; modeli başka varlığa taşıma işlemi de, o varlığa şekil verme (şekillendirme) olarak adlandırılabilir.
- f- Bir varlığın formu onun özüdür, tümel özelliğidir. Bu bağlamda değişmezdir.
- g- Bir varlığın şekli, duyuma gelen bireysel özelliğidir, formuna bağlı olanaklılığı içinde değişim geçirendir.

3.4 Biçim Bağlamında, Model ve Şekillendirme İlişkisi

Model ile yapma-etme sonucu ortaya çıkan ürün (yapıt) arasındaki ilişki bir zorunluluk ilişkisi değildir. Ancak, bir dilsel ifade amacı olarak ortaya konulmuş ses kodlaması kadar da keyfi değildir. Örneklenecek olunursa: Bir insan ile onu model olarak gerçekleştirilen bir çamur heykel arasındaki ilişki, “insandan insan çıkar” türünden bir zorunluluk ilişkisi değildir. İnsan ve onun modelliğiyle gerçekleştirilmiş heykel arasında form özdeşliği türünden bir ilişki yoktur, yalnızca yüzey ilişkilerinden, yani kılığından çıkarsanan yapıların belli derecelerde çamur malzemesine taşınması türünden bir ilişki vardır. Modelde farkına varılan bağıntıların çamurda da araştırılarak oluşturulmasıdır. Diğer deyişle, referans noktalarının izdüşümsel ilişkileridir. Çalışma (heykel), soyutlama, ekspresyonist, realist, fütürist, vs. gibi üsluplarda farklı dereceler ve gerekçelerle bu referans noktalarını üzerinde barındıracaktır. Ne var ki, o bireysel varlık ile ‘insan’ kelimesi ya da kelimenin gösterdiği sesleme arasında hiçbir ilişki yoktur, tamamen keyfidir. Bu analiz, Kosuth’un “Bir ve Üç Sandalye” çalışmasından çıkarsanabilir.

Tekrar örneğe dönülecek olunursa: Bir heykel, heykel türünün gerekli tanımsal (heykel anlamını veren) ilişkilerini üzerinde barındırmasından dolayı heykeldir. Bir insan heykeli de insan türünün kılığının çeşitli konfigürasyonlarının heykeltıraş tarafından üzerine taşınmasından dolayı insan heykelidir. İnsan türünün alt yapısında bulunan kimi geometrik yapıların ilişkilerinin çözümlenerek bir malzemeye, örneğin çamura uygulanması, ortaya çıkan sonucu, model olan insanın bir temsili haline getirir. İfade edildiği gibi bu türden bir ilişki bir tür haritalamadır. Ancak, sorulacak soru şudur: Bir insan biçimine sahip insan bireyi, aynı zamanda, geometrinin formlarına da sahip olabilir mi? Öncelikle ifade edilmesi gereken, geometri gibi, aritmetik gibi kimi disiplinlerin elemanlarının (geometrinin şekilleri ve sayılar) maddesi olmayan salt formlar olduğudur. Kendileri hiçbir maddede (kendilerine ait maddede) gerçekleşmeyen böylesi salt formlar tüm fiziksel varlıklarda özsel olarak gözlemlenirler. Sayının ya da üçgen yüzeyinin duyumlara neden olan maddi bir varlığı yoktur; ancak tüm diğer varlıklara model olurlar. Kimi formlar da vardır ki bir maddenin olanağı dışında gerçekleştiği gözlemlenememiştir.

Et, kemik ya da heykel gibi. Şu halde, her bir varlıkta gözlemlenmesi zorunlu olduğu halde (geometrik varlıklar ve sayılar), kendilerine ait olan ve diğer varlıklarda bulunmayan maddesel bir yapıları yoktur. Oysa yaprak tümeli bir biçimin adıyla her bir yaprak bireyseli de o tanımlanan biçimin tüm fonksiyon özelliklerini üzerinde taşıyan doğal meydana gelişlerdir.

Doğal meydana gelişlerin bir modelden kaynaklanmadığı, biçimini kendi öz varlığından aldığı ifade edilmişti. Doğal meydana gelişlerin her bir bireysel varlığı eş-türlerdir. Yapıp-etmelerin malzemeleri olan varlıklar da doğal meydana gelişmiş varlıklardır; dolayısıyla, kendi eş-tür olan bir formları vardır ve modelsiz, kendi özsel olanaklarıyla forma sahip olmuşlardır. Ancak, bir tasarım ya da sanat çalışmasının malzemesi olabilirler ve sanatçının zihnindeki tasarımın modeliyle şekillendirilebilirler (plastize edilirler). Böylece modelden alınan bağıntısal yapıların malzemeye uygulanması, bir biçim verme işlemi değil kendi doğallığıyla biçime sahip olan malzemenin plastize edilebilme olanağından dolayı şekillendirilmesi olabilir. Ahşap bir sandalye, ahşap biçimine sahip bir doğal varlığa sandalye tasarımının ilişkilerinin haritalanmasıyla, sandalye şekli verilmesidir.

Şimdi denilebilir ki, doğal meydana gelişlerden ayrı olarak, sanatın biçim vereni yani faili ile ereği kendi eş türünden ayrı bir varlıkta, insanda vardır. Yapıtı olanlar, bir yapanın doğal meydana gelişmiş olanı saf madde, kaba madde (form almamış olan madde, fiil olmamış olan kuvve) olarak kabul etmesi ve üzerine uyguladıkları işlemler ya da yükledikleri anlamlarla onları başka bir fonksiyonda tanımlaması ile şekillendirmesidir.

Şimdi tüm bu akıl yürütmelerden dolayı denilebilir ki:

a- Doğal meydana gelişler, sadece biçim ve madde nedenlerinin birlikteliğiyle meydana gelirler (fail ve ereksel neden formuna yani kendi türüne içkindir).

b- Doğal meydana gelişlerin özü (doğası, zorunluluğu) gereği, olduklarından başka bir türlü meydana gelme olanağı yoktur (ağaçtan ağaç çıkar).

c- Doğal meydana gelişler, başka bir türün model olması sonucu bir yapan tarafından uygulanmış yapıntı türünden varlıklar değildir. Olduğu gibi olandır; ne ise o olandır.

d- Yapıntı olanlar, bir hareket ettirici (fail olan, yapan-eden) nedeniyle ve o hareket ettiricinin ereği doğrultusunda, doğal bir zorunluluğa sahip olmadan meydana getirilenlerdir.

e- Yapıntılar, yapıldıkları türü üzerlerinde zorunlu olarak taşımazlar (bir ağaçtan sandalye kendi doğasının zorunluluğundan dolayı sandalye değildir).

f- O halde, bir yapan tarafından yapılan şey, yapıldığı şeyin biçimsel bilgisine sahip olan yapan tarafından, üzerine o bilginin uygulanmasıyla meydana gelen şeydir.

g- Yapıntı türler, insanın zihninde tasarlanmış olan biçimlerdir. Bu biçimler zorunlu olarak bir tür maddeye bağlı değildir; Farklı doğal varoluşlara uygulanarak onlara şekil veren modellerdir (sandalye tasarımının formu ağaç, metal, taş, vb. gibi doğal varoluşların üzerinde gerçekleşebilir).

3.5 Biçim ve Madde Özdeşliği Problematiği

Eğer bir insan, doğanın meydana getirdikleri (duyu-verileri) yoluyla elde ettiği duyumları incelterek (çözümleyerek) bir takım bağıntıları elde ediyor ve bu bağıntıları da duyu verilerinin her bir tekil deneyiminden bağımsız soyutlayarak ifade edebiliyor ise, o ifade ettiği şey, zorunlu değişmez bir araya geliş kurallarıdır; diğer deyişle, biçimlerin (formların) ifadesidir. Biçimlerin bu şekilde ifadesinin sembolik yazısı da formüldür (tamdeyim).

Diğer bir şekilde ifade edilecek olunursa, dilimiz ancak tümellerle konuşur, her bir anlamlı sesleme ya da işaret bir tümelin adıdır. Şu halde, bireylerde gözlemlenen ortak özelliklerin (onlara ait biçim ya da tür özelliklerinin) ifadesi olan terimler, o bireylerin bağıntılarını içeren kavramlardır. Her bireysel farklılık çözümlenirken, bir türe bir kategorik tümele gidilir. Bu bağlamda biçim, şeylerin kendi kısımları arasındaki ilişkilerinden ya da şeylerin birbirileri arasındaki

ilişkilerinden çıkarsanan ortak bağıntılarıdır. Bu bağıntıların sembolik ifadesi de biçimsel yazı, tamdeyim yani formüldür; değişkenlerde değişmeden aynı kalanın, biçimin dil yolu ile ifadesidir.

Bu türden bir ilişkilendirme sonucu, biçim (form) ve madde arasındaki ayrımlı ilişki sorunsallaşmaktadır.

Russell’a göre “bağıntı” türünden varlıklar vardır ve onlar asıl anlamda varlıklardır.²⁴ O halde, bilgi de bu bağıntıların önerme yoluyla ortaya konulmasıdır. Hatta Russell’a göre fiziksel nesne, şu elimizde tuttuğumuz kitap mesela, nedensel ilişkilerle birbirine bağlanmış olaylar dizisidir.²⁵ Olay kavramı nesne tanımının içine girdiğinde, üç mekansal boyuta bir zamansal boyutta eklenmiş olur ve evren artık dört boyutlu (uzay, zaman boyutları toplamı) olarak açıklanır. Bu bağlamda, sanki moleküler bir çözülme, dağılma (sonsuz dek devam eden) gerçekleşmiştir. Her noktasal varlık dağılıp bağıntılara dönüşmektedir. Bu bağıntıların bir araya geliş kurallarını kavramak da tümeli kavramak ya da biçimi ifade etmektir.

Russell “Felsefe Sorunları” adlı çalışmasında, “tümelleri fark etmeye kavramak, kavranmış bir tümele de kavram denir” ifadesiyle, bağıntıların bir araya gelerek oluşturduğu tümellerin ancak bizde kavram oluşturacağını ifade etmektedir. Diğer deyişle, eğer biz, ancak tümellerle kavramları oluşturuyorsak ve de herhangi bir madde dediğimiz şeyi adlandırmakta bir tümele ad koymak ise “madde” tanımına giren herhangi bir şey de bu bakımdan bir tümel yani biçimdir.

Bu sorunsal inceleme (maddeye dair olan her bir duyu-verisinin ifadesinin aslında biçimin ifadesi olması), bizim dış dünya ile kurduğumuz ilişkinin salt düzen ilişkilerinin kesinliği bakımından biçimsel olduğunu, maddesel bir deneyimin

²⁴ Bertrand Russell’ın “Dış Dünya Üzerine Bilgimiz” ve “Felsefe Sorunları” adlı çalışmalarının “Bağıntılar ve türleri” ile ilgili ifadelerini içeren kısımlarının genel incelemesinden ve Sanat Tanımı Topluluğu’nun Bertrand Russell metinlerini çözümleme bağlamında oluşturduğu sanat çalışmaları sonucu elde edilenlerden genel çıkarımdır. Bkz. Berdrent Russell – “Dış Dünya Üzerine Bilgilerimiz” ve “Felsefe Sorunları” .

²⁵ Bertrand RUSSELL, **Felsefe Sorunları**, Vehbi Hacıkadıroğlu

olabilirliğinin gösterilemez olduğunun ifadesidir. Maddenin (metafizik olanın) varlığı ya da yokluğunun değil.

3.6 Gödel Sayısallaştırması Bağlamında Biçim Analizi

İncelemede, şimdiye kadar ortaya konulan ifadelerin genel çıkarımlarıyla söylenebilir ki, biçimsel yapı, bir metafizik tözü göstermez, ancak bağıntıların, herkes tarafından zorunlu algılanan ve bilginin kesin kaynağı olan, düzen ilişkileri kurallarını gösterir. Çözümlemenin bu bölümünde ise, böylesi bağıntı terimleriyle ifade edilmesi önerilen biçim kavramına, Gödel'in sayısallaştırmasının temelindeki akıl yürütmesi olan "Haritalama, Eşleme" bağlamında yaklaşılabacaktır. Kurt Gödel'in, aritmetiğin aksiyomatikleştirilmesinin kanıtlama ve tutarlılık bakımından karar verilemez olduğunu gösterdiği makalesi üzerine, Ernest Nagel ve James R. Newman'ın çalışması olan "Gödel Kanıtlaması" adlı metinsel çözümleme, bu bölümün referans kaynağıdır.

İncelemede, "Gödel Kanıtlaması"nın ne gibi sonuçlar meydana getirdiği açıklanacak, ancak kanıtlamanın detaylı analizi yapılmayacaktır. Böylesi bir analiz incelemenin bağlamıyla çelişirse de bu çalışmadaki ana problematikleri ortaya koymak bakımından gerekli değildir. Kanıtlamanın sonuç çıkarımları incelemenin odağında olan "biçimselleştirme" konusunun anlaşılması için yeterlidir. Diğer yandan, Gödel'in makalesinin ne türden açılımlar meydana getirdiğinin ortaya konulması, bu türden bir biçimselleştirme yapısının anlaşılması bakımından gereklidir.

Bertrand Russell ve Alfred North Whitehead'in matematiğin aksiyomatikleştirilmesi amacıyla oluşturdukları çalışmaları "Principia Mathematica"nın içyapısının eleştirisi üzerine Gödel'in gerçekleştirdiği kanıtlama, bu aksiyomatikleştirme sisteminin tutarlılığının kanıtlanamayacağını göstermektedir.

Nagel ve Newman'ın "Gödel Kanıtlaması" adlı çalışmasında, Bülent Gözkan'ın "Sunuş" metnindeki şu ifadeleri, Gödel'in kanıtlamasının içeriğini özetlemektedir.

"Gödel, doğal sayılar aritmetiğini kapsayan bir biçimsel dizgede karar verilemeyen önermeler olduğunu kanıtlamıştır; yani bu önermeler ne kanıtlanabilirler, ne de bunların biçimsel değillemeleri kanıtlanabilir. Ama öte yandan, bu karar verilemeyen önermelerin doğru oldukları üst-matematiksel usavurmalarla gösterilebilir. Ayrıca Gödel, doğal sayılar aritmetiğini kapsayan bir biçimsel dizgenin tutarlılığının, bu dizgenin içinde kanıtlanamayacağını da kanıtlamıştır. Gödel'in çalışmalarının sonuçları matematiğin kendi içsel sınırlılıkları olduğunu da ortaya koymuştur."²⁶

Şimdi bu paragrafta geçen özellikle "kanıtlama teriminin "Gödel Kanıtlaması" bağlamında, anlamının aydınlatılması bu biçimselleştirmenin anlaşılması bakımından gereklidir.

"Kanıtlama" nasıl mümkün olur"un öncelikle ortaya konulmasıyla inceleme devam edecektir. "Gödel Kanıtlaması" çalışmasının, "Tutarlılığın Mutlak Kanıtlanması" başlıklı kısmında ifade edildiği üzere, mutlak bir kanıtlamanın yapılabilmesi için, Hilbert'in önerdiğine göre, bir dizge tam biçimselleştirilmelidir ve bu tam biçimselleştirme de dizgeyi oluşturan tüm deyimlerin içinin boş geçmesi yani anlamsızlaştırılması demektir.²⁷ Anlamdan yoksun, içi boş imler olarak görülecek bu deyimler dizisinin biraradalık kuralları nereden gelecektir ve ne türden kurallar dizisi onları bir araya getirip bir tündengelimli sistem oluşturmalarını sağlayacaktır? Bu ifadelerden öncelikle anlaşılması gereken şey, tam biçimselleştirmenin, imlerin anlamlarından yoksun olarak, yapısal ilişkilerinin zorunluluklarının ne olduğunun ortaya konulması olduğudur. Örnekleme gerekirse: Herhangi bir aritmetiksel tamdeyim anlamsızdır. " $3+5=8$ " hiçbir anlam içermeyen sadece aritmetiğin işlem sisteminin zorunluluğuyla bir araya gelmiş işaretlerin oluşturduğu bir tamdeyim iken

²⁶ Ernest NAGEL, James R. NEWMAN, **Gödel Kanıtlaması**, Çev.Bülent Gözkan, 10

²⁷ A.g.k. , 53

“ $3+5=8$ tamdeyimi, aritmetiğin doğal sayılarda toplama işleminin fonksiyonunu gösteren bir örneğidir” ifadesi, aritmetik hakkında anlamlı bir üst-dil deyimdir. Nagel ve Newman, incelemelerinde, matematiğin anlamdan yoksun, soyut ve salt biçimsel bir yapı olduğunu şu ifadeleriyle açıklamaktadırlar:

“Matematiğin temelleriyle ilgili bu ilginç çalışmalardan çıkan toplu sonuç, matematiği “niceliklerin bilimi” olarak niteleyen eski anlayışın hem eksik hem de yanıltıcı olduğudur. Çünkü son gelişmelerden sonra, matematiğin yalnızca herhangi bir aksiyom ya da postulat kümesinden mantıksal olarak çıkabilecek sonuçları bulmaya yarayan en üstün bilim kolu olduğu açıklığa kavuşmuş oldu. Gerçekten de, bir matematiksel çıkarımın geçerliliğinin, aksiyomlarda geçen terimlerin veya ifadelerin özel anlamlarıyla hiçbir ilişkisinin olmadığı anlaşıldı. Böylece matematiğin geleneksel olarak sanılandan çok daha soyut –çünkü matematiksel önermeler, ilkece matematiğin doğasından çıktığı düşünülen nesneler kümesi veya nesnelerin özellikleri yerine her nasıl isteniyorsa öyle yorumlanabilirler – daha biçimsel – çünkü matematiksel kanıtlamaların geçerlilikleri, belirli konu alanına dayanarak değil, önermelerin biçimsel yapılarına dayanarak yapılmaktadır.”²⁸

Böylesi bir biçimsel sistem kendi içyapısının bağıntılarının zorunlu kurallarının oluşturduğu düzen ilişkilerini gösterirken, bu kurallara uygun biçimsel sistemin tam deyimleri ise kendilerinden başka hiçbir şeye gönderme yapmadıkları için anlamsızdır, dolayısıyla doğruluk değerleri gösterilemez; sistemin işlemsel (calculation) zorunluluklarıyla bir takım sonuçlara ulaşması ancak geçerlilik(valid) değerini gösterir. Böylesi bir sistemin var olduğu kabul edilen olgularla ilişkilendirilmesi ise ancak haritalama ve eşlemenin sonucudur.

“Kanıtlamalı matematiğin herhangi bir dalının aksiyomları uzayla, nicelikle, elmalarla, açılarla veya bütçeyle doğasından gelen bir bağla ilgili değildir ve aksiyomlardaki terimlere (veya “betimsel yüklemelere”) yüklenen anlamlar, teoremlerin türetilme sürecinde hiçbir önemli rol oynamamaktadır. Arı

²⁸ Bkz. (26) , NAGEL, NEWMAN, 41

matematikçinin karşısındaki asıl sorunun (matematiği kendi alanlarında kullanan bilim adamlarından farklı olarak) varsaydığı aksiyomların veya onlardan çıkarımladığı sonuçların doğru olup olmadığına karar vermek değil, fakat çıkarımlandığı öne sürülen sonuçların başlangıçtaki varsayımların zorunlu mantıksal sonuçları olup olmadığını incelemek olduğunu bir kez daha yineliyoruz.”²⁹

Bu derece soyut bir yapı olan arı matematiğin kendisi ancak sahip olduğu bir takım düzen ilişkilerini bize gösterir. Nagel ve Newman, Hilbert’in bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedirler:

“Büyük Alman matematikçisi David Hilbert’in ilk kez 1899’da yayımlanan, geometrinin ünlü aksiyomlaştırılmasında kullandığı tanımlanmamış (veya ilksel) terimler içinde ‘nokta’, ‘çizgi’, ‘üzerinde olmak’ ve ‘arasında’ yer almaktadır. Bu ifadelerin alışılmış anlamlarının, teoremlerin keşfedilmesi ve öğrenilmesi sürecinde bir rol oynadığını kabul edebiliriz. Bu ifadelerin anlamlarına yatkın olduğumuz için onların çeşitli kullanımlarındaki karşılıklı ilişkileri anladığımızı duyumsarız, bunlar aksiyomların seçimine ve ifadesine de yön verirler; ayrıca bunlar, teorem olabileceklerini umduğumuz önermeleri de formüle etmemizi kolaylaştırır. Bununla birlikte, Hilbert’in açıkça söylediği gibi, matematiğin asıl görevi olan önermeler arasındaki arı mantıksal ilişkilerin bağımlılığı söz konusu olduğunda, ilksel terimlerin alışılmış çağrışımları bir kenara bırakılmalı ve onlara yüklenecek yegâne anlamın içinde yer aldığı aksiyomlara bağlı olduğu anlaşılmalı. Bu, Russell’in ünlü vecizesinin işaret ettiği noktadır: Arı matematik, ne neden söz ettiğimizi, ne de söylediklerimizin doğru olup olmadığını bilmediğimiz bir alandır.”³⁰

Newman ve Nagel incelemelerinde, böylesi bir mutlak biçimsel alanı göstermek, yani matematiğin aksiyomlarını ortaya koymak amacı güden “Principia Mathematica” çalışmasının kullandığı biçimselleştirme kurallarını şu şekilde özetlemektedirler:

²⁹ Bkz. (26) ,NAGEL, NEWMAN, 42

³⁰ Bkz. (26) ,NAGEL, NEWMAN, 42

“Biçimselleştirme dört basamakla gerçekleşir. İlk dizgede kullanılacak imlerin tamamının listesi hazırlanır. Bunlar dizgenin sözcük dağarcığıdır. İkinci olarak “Oluşum Kuralları” belirlenir. Bu kurallar sözcük dağarcığındaki imlerin hangi yan yana gelişlerin tamdeyim (formül) olarak kabul edilebilir olduğunu belirler. Bu kurallar dizgenin dilbilgisini (gramer) oluşturan kurallar olarak da görülebilir. Üçüncü olarak “Dönüşüm Kuralları” ifade edilir. Bunlar eldeki yapının diğer tamdeyimlerinin türetildiği tamdeyimlerin tam yapısını betimlemektedir. Bu kurallar, aslında çıkarım kurallarıdır. Son basamakta da bazı tamdeyimler, aksiyom (ya da ilksel tamdeyim) olarak seçilir. Bu aksiyomlar tüm dizgenin temellerini oluştururlar. Dönüşüm kurallarının kullanılmasıyla aksiyomlardan türetilen tamdeyimleri “dizgenin teoremleri” olarak adlandıracağız. Biçimsel kanıtlamayla da her biri ya aksiyom ya da Dönüşüm Kuralları aracılığıyla diğer tamdeyimlerden türetilmiş bir dizi sonlu tamdeyimi anlıyoruz.”³¹

Gödel kanıtlamasının özü, aksiyomatik bir sistemde teoremlerin oluşturulması için zorunlu kural olan, en az bir kalıtımsal özelliğin aksiyomlardan teoremlere geçmesinin gerekliliğinin eleştirisi üzerine dayanmaktadır. Dizgenin içindeki bir tamdeyim, ancak aksiyomlardan kendine geçen en az bir kalıtımsal özelliğe sahipse bir teorem (aksiyomlardan türetilmiş tamdeyim) olur ve kanıtlaması da mümkündür. Ancak, aksiyomlardan teoremlerin çıkarılmasına geçilmeden önce, aksiyomatik bir dizgenin kendi içinde tutarlı olmasının gösterilmesinin kanıtlama için zorunlu olduğunun belirtilmesi gerekir. Bir aksiyomatik sistemin tutarlı olması demek, çelişik iki tamdeyimin bu biçimselleştirme kurallarından (oluşum ve dönüşüm kuralları) türetilmiyor olması demektir. Diğer deyişle, bu tamdeyimlerden biri teorem (çıkartım kurallarıyla aksiyomlardan türetilmiş, kalıtımsal özelliğe sahip tamdeyim) ise diğeri teorem değil sadece tamdeyim (kalıtımsal özelliğe sahip olmayan tamdeyim) olmalıdır. Bir sistemin çelişik (tutarsız) olmasının ne tür bir problem oluşturduğunu göstermek için Nagel ve Newman’ın şu ifadeleri yeterli olacaktır:

³¹ Bkz. (26) , NAGEL, NEWMAN, 67

“Şimdi, ‘ $p \rightarrow (\sim p \rightarrow q)$ ’ (sözcüklerle ifade edecek olursak: Eğer p ise, demek ki değil- p ise q ’dur.) biçimsel hesabın içinde bir teoremdir. (Bunun teorem olduğunu, türetilmesinin gösterimini vermeden kabul edeceğiz.) Daha sonra varsayalım ki, hem S hem de çelişği $\sim S$ aksiyomlardan çıkarımlanabilir olsun. ‘ p ’nin yerine S ’yi koyarak (Yerine Koyma kuralı ile) ve Ayırma Kuralını iki kez uygulayarak ‘ q ’ tamdeyim çıkarımlanabilecektir. Ancak, ‘ q ’ değişkeninden oluşan tamdeyim gösterilebilir ise, bundan ‘ q ’nun yerine ne koyarsak koyalım, q ’nun yerine konulacak *her tamdeyimin aksiyomlardan çıkarımlanabildiği* sonucu çıkar. Yani şurası açıktır ki, Eğer hem S tamdeyimi hem de onun çelişği $\sim S$ aksiyomlardan çıkarımlanabiliyorsa, her tamdeyim de çıkarımlanabilecek demektir. Kısaca, eğer biçimsel dizge [hesap] tutarlı değilse, her tamdeyim bir teoremdir; Şöyle de söylenebilir: Çelişik aksiyomlar kümesinden her tamdeyim türetilir. Bunun bir de tersi var; yani eğer her tamdeyim bir teorem değilse (yani aksiyomlardan türetilmeyecek en az bir tamdeyim varsa), bu durumda biçimsel hesap tutarlıdır. *Demek ki hedef, aksiyomlardan türetilmeyecek en az bir tamdeyim olduğunu göstermektir.*”³²

Bir çelişik aksiyomlar kümesinden her türlü tamdeyimin türetilmesi sonucu sistem tutarsız olacak ve diğer bir deyişle de kanıtlamanın dayanağı olamayacaktır. İşte Gödel, kanıtlamasıyla, doğruluk, kanıtlama ve tutarlılığın zorunlu olarak birbirlerini gerektirmediklerini göstermiştir.

Bir özelliğin, kalıtımsal olarak aksiyomlardan teoremlere geçmesinin zorunluluğundan anlaşılması gereken şudur:

“Özellik, Dönüşüm Kuralına göre “kalıtımsal” olmalıdır, yani eğer bu özellik tüm aksiyomlarda var ise, bu aksiyomlardan Dönüşüm Kuralıyla türetilecek her tamdeyimde bu özelliğin bulunması gerekir. Tanımca türetilen her tamdeyimin bir teorem olması gerektiğinden, bu koşul her teoremin bu özelliğe sahip olması gerektiği koşulunu getirmektedir... Kalıtımsal özellik aksiyomlardan tüm teoremlere

³² Bkz. (26), NAGEL, NEWMAN, 71

geçer; ama bu imler topluluğu dizgenin bir tamdeyim olma koşuluna sahip olsa bile, eğer bu tamdeyim belirlenmiş kalıtımsal özelliği taşııyorsa, bu bir teorem olamaz. Ancak, eğer bir tamdeyimin bir teorem olmadığını bulmuşsak, dizgenin tutarlılığını da göstermiş oluruz; çünkü yukarıda söylediğimiz gibi, eğer bir dizge tutarlı değil ise, her tamdeyim aksiyomlardan türetilebilirdi (yani her tamdeyim bir teorem olacaktı). Kısaca işin özü, kalıtımsal özellik taşımayan bir tek tamdeyimin saptanmasında yatmaktadır.”³³

Şimdi, incelemenin bu kısmında, sistem içindeki aksiyom ve onlardan türetilen teoremlerin, eğer sistem tutarlıysa, zorunlu olarak totolojik bir yapıda olmaları gerektiği gösterilecektir. Totoloji daha önce de ifade edildiği gibi bir tür yinelemedir. Dilsel bir önermede özne ve yüklem aynı bir şeyi ifade etmesidir. “A, A’dır.” Türünden bir ifadedir. Matematik deyimleri ile gösterilecek olunursa, “ $5=5$ ” gibi bir yerine koyma ile gösterilebilir. İncelemede, “Bilginin Kesinliği Sorununun Çözümüne Dair Bir Öneri” kısmında örnek olarak geçen “Teyze, teyzedir” önermesi bir totolojik önermedir. Ancak, önerme aynı bölümde geçen örnek ifade olan, “Teyze, annenin kız kardeşidir” şeklindeki tanımsal hale getirilirse de totolojidir. Görünüşte “A, B’dir.” Türünden olan bu cümle sanki bir yineleme değil de başka bir şeyi söylüyor, ‘A’ öznesi hakkında ‘B’ özelliğini tasdik ediyor gibidir. Ancak matematiksel yerine koymada “ $5=3+2$ ” olarak da gösterilebilir. Eğer eşitliğin her iki tarafı yer değiştirdiğinde anlam bozulmuyorsa bu türden ifadeler totolojidir; “ $3+2=5$ ” ya da “annenin kız kardeşi teyzedir” şeklinde gösterilebilir. Böylece, totolojik ifadelerin, en genel bilinen bilgi tanımına göre (bilgi, gerekçelendirilmiş doğru inançtır) bilgi vermediği, sadece ya kendisini yinelediği ya da zaten tanımında zorunlu olarak içerdiği özellikleri gösterdiği anlaşılmış oldu. Bir totolojik ifade zorunlu doğrudur, doğrulanması için bir deney gerçekleştirilmesi gerekmez; doğruluğu kendi yapısından gelir ve yadsınması iç-çelişki meydana getirir. Nagel ve Newman incelemelerinde totolojik yapıların özelliklerini şu şekilde özetlerler:

³³ Bkz. (26) , NAGEL, NEWMAN, 72

“Günlük dilde, bir ifade eğer gereksiz fazlalık taşıyorsa ve aynı şey iki farklı biçimde söyleniyorsa –örneğin “Ali Velinin babasıdır ve Veli Ali’nin oğludur” gibi – totolojiktir. Bununla birlikte, totoloji, mantıkta, hiçbir mantıksal olanağı dışarıda bırakmayan önerme olarak tanımlanır, (örneğin “yağmur ya yağıyordur ya da yağmıyordur”). Bunu başka biçimde söylemenin yolu, bir totolojinin “tüm olanaklı dünyalarda doğru olduğunu” söylemektir. Hiç kimse mevcut hava durumuna bakmaya gerek duymadan (yani ‘yağmur yağıyor’ önermesinin doğru olup olmadığına bakmadan), “yağmur yağıyordur ya da yağmıyordur” önermesinin *zorunlu olarak doğru* olduğundan kuşku duymayacaktır.”³⁴

Şimdi, zorunlu doğru olduğu ortaya çıkan totolojinin ne olduğu, yine totolojik olarak ifade edilirse, “zorunlu doğru olan önermeler totolojidir ve totoloji olan önermeler de zorunlu doğrudur” denilebilir. Aksiyomlardan teoremler zorunlu olarak türetilir, böylece aksiyom ve teorem arasındaki ilişkinin totolojik olduğu ortaya çıkar. Aksiyomların teoremleri zorunlu içerdiği anlamına da gelen bu açıklamadan anlaşılması gereken şudur: Aksiyomlar, daha geriye gidilmesi mümkün olmayan, olabilecek en az sayıdaki bilginin başlangıç noktaları olan ve aklımızın başka şekilde kavrayamadığı, ispat edilemeyen, apaçık zorunlu doğru ilksel deyimler, ilkelerdir. Teoremler ise, aksiyomlardan aldıkları kalıtımsal özellik yoluyla aksiyomlardan zorunlu olarak çıkan ve aksiyomlara göre sayıları daha fazla olan, aksiyomların içerdiği, türetilmiş, zorunlu doğru yani totolojik tamdeyimlerdir. Teoremlerin totoloji olma özelliği kalıtımsaldır.

Bir sistemin aksiyomlarının ortaya konulması demek, o sistemin ilkelerinin (kanıtlanamayan, zorunlu doğru kabul edilen dayanaklarının) ortaya konulması demektir. Bilgi bir yerden başlayacaktır, ancak bu başlangıç noktası herhangi bir yerden başlayamaz; eğer herhangi bir yerden başlar ise o, başlangıç noktası olamaz. O halde, bir yerden başlamak zorunda olan bilginin başladığı o nokta ya da noktalar o bilgi alanının ilkeleridir. Bu ilkelerin oluşturduğu sistem de aksiyomatik sistemdir. Aksiyomun ne olduğunu daha incelikli bir ifade ile açıklarsak, Gödel’in

³⁴ Bkz. (26) , NAGEL, NEWMAN, 72

kanıtlamasına kadar kabul edilen tüm bilimlerin ispat dayanağının formel bilimler ve özellikle matematik olduğudur. Herhangi bir bilgi alanının herhangi bir önermesinin, eğer matematik yasalarına dek kanıtlanması sürdürülürse, o bilgi kesin doğruluk değeri taşır, aksiyomlardan çıkarılmış bir teoreme dönüşürdü. Ancak, Gödel'in çalışması, bu türden matematiğin dizgeleştirilmesinin yani kendi aksiyomatik sisteminin oluşturulmasının tutarlılığının gösterilemez olduğunu ispat etmesi matematiğin bilimlerin temel dayanağı olduğunu sorunsallaştırıyordu.

Newman ve Nagel'in incelemelerinde sonlu bir aksiyomatik dizge modeli oluştururlar ve biçimselleştirme kuralları ile aksiyomlardan teoremler türetirler. Bu çalışma, Nagel ve Newman'ın oluşturmuş olduğu aksiyomatik sisteme yer vermeyecektir. Teknik bir çözümleme olan bu aksiyomatik sistemin sonucunda elde edilenler konunun anlaşılması için yeterlidir. Nagel ve Newman kurdukları aksiyom modelinde, kalıtımsal özellik taşıyan teoremleri (totolojik tamdeyimleri) göstermişlerdir ' $(p \vee p) \rightarrow p$ '. Yapmaları gereken, sistemin tutarlılığını göstermek için, kalıtımsal özellik taşımayan yani aksiyom olmayan ama yine de dizgeye ait olan bir tamdeyim bulmaktır. Böylece, çelişik olan tamdeyimlerin teorem olmadığı, yani aksiyomlardan oluşturulmadığı ama yine de dizgenin başlangıç imlerinden türetilebileceği gösterilmiş olacaktır. Böyle bir tamdeyimi de ' $p \vee q$ ' bulduktan sonra Nagel ve Newman sonlu bir aksiyomatik sistemin tutarlı olduğunu kanıtlamış olurlar. Dizgelerinin sonucunda elde ettikleri genel çıkarımları şu şekilde gösterirler:

- “1- Dizgenin her aksiyomu bir totolojidir.
- 2- Totolojik olma kalıtımsal bir özelliktir.
- 3- Aksiyomlardan uygun biçimde türetilen her tamdeyim (yani teorem) aynı zamanda bir totolojidir.
- 4- Dolayısıyla totoloji olmayan bir tamdeyim, bir teorem değildir.
- 5- Totoloji olmayan bir tamdeyim (yani ' $p \vee q$ ') bulunmuştur.
- 6- Demek ki bu tamdeyim bir teorem değildir.
- 7- Ancak, eğer aksiyomlar tutarsız olsalardı, her tamdeyim bir teorem olacaktı.

8- Demek ki, aksiyomlar tutarlıdır.”³⁵

Nagel ve Newman’ın Gödel’in çalışmasının daha iyi anlaşılması için öncelikle aksiyomatik sistemin nasıl olması gerektiğini örnekledikleri bu modelleri bir sistemin biçimsel yapısının ne olduğunu apaçık göstermektedir. Kullanılan simgeler değişkenler yerine kullanılırlar, ancak değişmezler bağıntıları veren bağlaçlardır. Tüm bu bağlaçların fonksiyon özellikleri de biçimin kurallarını verir. Diğer bir deyişle, *“Biçim, her türlü önermedeki bağıntıların genel zorunlu doğruluğudur; bu zorunlu doğruluğun gösterilmesi de önermenin biçiminin gösterilmesidir”*. İncelemenin en temel iddiası olan bu ifade, analitik (çözümsel) yapının ve bilginin analitiğinin, bağıntıları göstermeyi sanat olarak yapan kavramsal sanat için temel olmasının gerekçelerini de bize verir.

Gödel, kanıtlamasıyla, matematiği aksiyomatikleştiren “Principia Mathematica” üzerinden hareketle biçimsel yapının sonlandırılmayacağını dizgenin tutarlılığının gösterilemeyeceğini ispat etmiştir. Ne var ki bu ispata giderken kullandığı sistem bize yine bağıntıların yapısının evrensel geçerliliğini vermiştir; hatta bu bağıntıların zorunlu biçimsel yapısı olanağında Gödel kanıtlamasını gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Gödel’in kanıtlamaya giderken izlediği yolu izlerken bu incelemenin çok önemli bir dayanağı olan “Haritalama ve Eşleme” tanımı ifade edilmelidir:

“Eşlemenin [haritalamanın] temel özelliği, bir “nesneler” alanının içindeki bağıntıların soyut yapısının, başka bir “nesneler” (genellikle ilk kümedekinden farklı türden nesneler) alanının arasında da sağlandığının gösterilebilir olmasıdır. Bu özellik, Gödel’i, kanıtlamasının inşasında uyaran unsur olmuştur.”³⁶

Böylece Gödel, eşlemenin temel mantığından yararlanarak kendi sayısallaştırma sistemini kurdu. Matematiğin içindeki deyimler üzerine olan üst-matematiksel önermeleri sayısallaştırarak matematiğin içine dahil etti ve böylece bir

³⁵ Bkz. (26) , NAGEL, NEWMAN, 74

³⁶ Bkz. (26) ,NAGEL, NEWMAN, 81

bağıntısal ilişkiler zorunluluğunu (eşleme-haritalama) – kanıtlamasının aqna fikrinden ayrı olarak – ilkece kabul ederek göstermiş oldu. Gödel’in sayısallaştırmasının içeriğini Nagel ve Newman şöyle ifade ederler:

“Gödel, tüm bilinen aritmetiksel yazımların (notasyonların) ifade edilebileceği ve aritmetiksel bağıntıların kurulabileceği bir biçimsel dizge (hesap) betimledi; biz buna “PM” adını veriyoruz. Biçimsel dizgenin tamdeyimleri, temel söz dağarını oluşturan bir dizi temel imle inşa edilmiştir. Bir başlangıç tamdeyimleri (ya da aksiyomları) kümesi en temelde durmaktadır ve biçimsel dizgenin teoremleri de özenle sıralanmış bir dönüşüm kuralları (ya da çıkarım kuralları) kümesinin yardımıyla aksiyomlardan türetilebilen tamdeyimlerdir.

Gödel, ilkin her temel ime, her tamdeyime (ya da imler dizisine) ve her kanıtlamaya (ya da tamdeyimlerin sonlu dizisine) bir tek sayı karşılık getirilebileceğinin olanaklı olduğunu göstermiştir. Ayırıcı bir işaret ya da bir etiket gibi işlev gören bu sayılara, imin, tamdeyimin veya kanıtlamanın “Gödel sayısı” denir.”³⁷

Gödel, gerçekleştirdiği sayısallaştırma kodlamasıyla, “PM” nin içinde geçen her ifadeye bir sayının karşılık geldiğini göstermiştir. Böylece “PM” üzerine oluşturulabilecek her bir üst-dil (üst-matematiksel usavurma) de sayısallaştırılabilecektir. Diğer bir deyişle, salt biçimsel olan, yani anlamdan yoksun olan, matematiğin tamdeyimlerinin, anlamlı olan üst-dil ifadeleri de tekrar Gödel sayısallaştırmasıyla biçimsel (anlamsız) hale getirilerek “PM” dizgesinin içinde yerini alabilmesi olanaklı olmuştur. Böylece, oluşturulan bu yeni aritmetiksel tamdeyim de bir üst-dil ile ifade edilme olanağını meydana getirir ki o yeni tamdeyimin ifadesi olan yeni üst-dil de tekrardan Gödel sayısallaştırılması ile bir sayısal ifade karşılığı sonucu “PM” nin içine yerleştirilebilirdir.

³⁷ Bkz. (26) , NAGEL, NEWMAN, 84, 85

Nagel ve Newman'ın metninin bundan sonraki kısmı Gödel'in gerçekleştirdiği kanıtlamanın kendi oluşturdukları bir model ile açıklanmasıdır. Ancak, bu tezsel çalışmanın içeriğinde, böylesi bir teknik yapının gösterilmesi zorunlu değildir. Bu çalışmada gerekli ve yeterli olarak gösterilmesi zorunlu olan “biçim ve biçimselleştirme” kavramlarının bağıntılarla ilgili yapısıdır.

Bu incelemede “Gödel Kanıtlaması” bağlamında ifade edilmiş olanlar en genel şekilde özetlenirse:

a- Aksiyom ve teoremler totolojik yapılardır, kalıtımsal özellik, aksiyomlardan teoremlere zorunlu bağıntılarla geçer.

b- Tam biçimselleştirme anlamsız bir dizgedir, iç-bağıntılı bir yapıdır.

c- Biçim, zorunlu iç-bağıntılara sahip yapıdır.

d- Eğer bu iç-bağıntılı yapılar her bir şeyde zorunlu değişmez olarak var ise, eşleme-haritalama mantıksal olarak mümkündür.

e- Eşlemenin [haritalamanın] temel özelliği, bir “nesneler” alanının içindeki bağıntıların soyut yapısının, başka bir “nesneler” (genellikle ilk kümedekinden farklı türden nesneler) alanının arasında da sağlandığının gösterilebilir olmasıdır.

f- Bu ifadede geçen “temel özellik” ifadesi çalışmanın genel anlamından çıkarılacağı üzere “biçim” olarak kabul edilebilir. “Bağıntıların soyut yapısı” ifadesi de bir “temel özellik” yani biçimdir.

g- O halde bu ifade şu şekilde tekrar kurulabilir: Eşlemenin [haritalamanın] biçimi, bir “nesneler” alanının içindeki bağıntıların biçiminin, başka bir “nesneler” (genellikle ilk kümedekinden farklı türden nesneler) alanının arasında da sağlandığının gösterilebilir olmasıdır.

h- Bu ifadeden de çıkarılabileceği gibi her şeyde bağıntıların soyut yapısı yani biçimsel yapı özdeşliği vardır.

i- O halde, herhangi bir bilgisel çalışma, şeylerde zaten zorunlu var olan, diğer deyişle de zorunlu doğru (totoloji) olan bağıntısal yapıların çözülüp ifade edilmesidir.

4. DÜŞÜNCENİN BİR BİÇİM OLARAK ÖNCELİĞİ

İncelemenin bu bölümünde ortaya konulan, mantığın (doğru akıl yürütmenin) ilkelerinin (özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin olmazlığı) düşüncenin temel biçimleri olduğudur (akıl yürütmenin aksiyomları).

Bu aksiyomların insan tanımına giren her bir bireyde zorunlu olarak bulunduğu gösterilmesi, düşüncenin her bir insan bireyinde bulunan zorunlu bir form olduğu önermesini doğrular. Ancak böylesi bir mantık dizgesinin ne'liğinin ve temel mantık biliminin nasıl bir yapı içinde olduğunun incelenmesi bu çalışma için gerekli değildir. Bu tez çalışmasında, mantığın dolayısıyla doğru düşünmenin ilkelerinin önceliğinin Frege bağlamında gösterilecektir. Bu türden anlayış kavramsal sanatın temel dayanağıdır.

Düşüncenin bir biçim olarak tüm varoluşlardan daha kesin varlığının şüphe götürmez kabulü, modern felsefenin kurucusu olarak görülen Descartes'ın çıkarımı olan “düşünüyorum öyleyse varım” (cogito ergo sum) önermesinde ilk defa ortaya konulmuştur.

Akıl yürütmesini şüphe etmeye başlayarak kuran Descartes, şüphe edemeyeceği bir çıkarım elde edene dek akıl yürütmeyi sürdürür. Descartes'ın felsefeye katkısını Russell şöyle özetler:

“Çağdaş felsefenin kurucusu, Descartes (1596-1650), hala yararlanılabilir olan bir yöntem buldu – dizgesel şüphe yöntemi. Doğruluğunu açık ve seçik olarak göremediği hiçbir şeye inanmamaya karar vermişti. Şüphe duyabildiği şeylerin hepsinden, şüpheyne bir gerek kalmadığını görünceye dek şüphelenecekti. Bu yöntemi adım adım uygulayarak, oldukça emin olabileceği tek varoluşun kendi varoluşu olduğu inancına vardı. Duyularına, sürekli hayal oyunları arasında gerçekdışı şeyler sunan aldatıcı bir demon tasarladı; böyle bir demonun varlığı çok olası değildi, fakat bu yine de olanaklıydı, bu yüzden de duyularla algılanan şeylerden şüphe duyabilirdi.

Fakat kendi varlığına ilişkin bir şüphe olanaksızdı, çünkü varolmasa, hiçbir demon onu aldatamazdı. Şüphe ediyorsa varolması gerekirdi; ne türden olursa olsun bir deneyimi varsa kendisi de var demekti. Böylece kendi varlığı onun için mutlak bir kesinlikti. “Düşünüyorum, öyleyse varım” diyordu (*cogito, ergo sum*); ve bu kesinlik temelinde, şüphenin yıkılmış olduğu bilgi dünyasını yeniden kurmaya girişti. Descartes, şüphe yöntemini bularak ve en kesin şeylerin öznel şeyler olduğunu göstererek felsefeye büyük katkıda bulundu, bugün de onu konunun bütün araştırmacıları için yararlı kılan, bu katkıdır.”³⁸

Russell incelemesinin devamında bu akıl yürütmenin sorunlu olan taraflarını da gösterir. Russell’a göre bir düşüncenin varlığından bir ben var’a ulaşamayız. Bu akıl yürütmenin eksik olan tarafını Russell aynı çalışmasında şu ifadelerle gösterir:

“Fakat Descartes’ın savını kullanırken dikkatli olmak gerek. “Ben düşünüyorum, öyleyse ben varım,” kesin bilineni aşan bir şey de söyler. Dün olduğumuzla bugün de aynı kişi olduğumuza kesinlikle eminmişiz gibi görünür ve bu da bir anlamda şüphesiz doğrudur. Fakat gerçek Benlik de gerçek masa kadar zor ulaşılan bir şeydir ve özel deneyimlerde bulunan mutlak, inandırıcı kesinliğe sahip olduğu da söylenemez. Masama bakıp da bir kahverengi gördüğümde hemen oldukça kesin olan, “Ben kahverengi görüyorum” değil, daha çok “bir kahverengi görülüyor” dur. Bu, doğallıkla kahverengiye gören bir şey (ya da kişiyi) gerektirir; fakat “Ben” denilen az çok sürekli kişiyi kendiliğinden gerektirmez. Dolaysız kesinlik söz konusu olduğunda, kahverengi gören şeyin bir anlık bir şey olma olasılığı da vardır ve o, bir an sonra başka bir deneyim geçiren bir şeyle aynı olmayabilir.”³⁹

Descartes’ın felsefeye olan katkısı, modern felsefeyi temellendirmiştir; artık felsefi incelemenin konusu evrenin özünü arayan, görünenin ardındakini arayan düşünce akımından benliğin ne olduğu analizine geçmiştir. Bireyin ortaya konulduğu bu felsefe yaklaşımında özne olan birey ile nesne olan diğer varoluşlar (tüm diğer evren) arasındaki ilişki “ben” olanın ortaya konulması bağlamında kurulmaktadır.

³⁸ Bertrand RUSSELL, **Felsefe Sorunları**, Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, 31

³⁹ A.g.k.

4.1 Kant'ın "Saf Aklın Eleştirisi" Adlı Çalışması Bağlamında Epistemik Yapının Zorunluluğu Problematiği

Benliğin, şüphe edilemeyen bir varlık olarak düşüncenin kesinliğinden oluşturulup kurulmasına ek olarak, deneycilerden de aldığı (Hume) etki ile, duyum meselesini de katan Kant, bilginin zorunlu doğasının ontolojik değil de epistemolojik bir yapı olduğunu öne sürmüştür. Kant'a göre her bir bilgisel ifade bir fenomenin sonucu ortaya konulan önermelerdir. Diğer bir deyişle, Kant için, varolduğu varsayılan nesneye yönelik her incelememiz bizim epistemik alanımızla sınırlı kalacaktır; epistmeden ontoya (bilgi kuramsal olanın doğasından metafizik varlığın (olguların) doğasına) ulaşmak mümkün değildir⁴⁰. Bülent Gözkan Kant'ın bu durumu gösteren felsefi görüşünü şu şekilde ifade etmektedir.

"Kant'la birlikte geometri bilgisinin a priori ve kesin olması, doğayla karşı karşıya gelen insan aklının kendi kavramlarını inşa ederek geometriyi kurması olarak açıklandı. Böylece geometrinin ilkeleri ne evren hakkında kesin bilgilerdir, ne de deneysel genellemelerdir; insan aklının doğanın bilgisini edinebilmesini sağlayan kendi biçimsel yapısının bir inşasıdır geometri. Kesinliği bize bağlı olmasından gelir."⁴¹

Kant' a göre, Her deneyim olanağımızda, bir fiziksel gerçeklikte değil de, bilginizi oluşturan akılsal bağıntılarımızın (mantık bağıntıları) gramatik yapısının içindeyizdir. Bu yapı, tüm bireylerde özsel olarak aynıdır. Bu bağlamda Kant, bireye ve aklın ne'liğine dönmesi bakımından modern düşüncenin diğer filozofudur. Descartes "düşünce" kavramından benliğe geçmiştir ve felsefesini böyle oluşturmuştur. Kant ise düşüncenin kendisini aklın özsel yetisi olarak mutlak almış ve ben olmayı da incelediği gibi, her bir bireyde zorunlu olan düşüncenin zorunlu yasalarını çözmeye girişmiş, bu düşünceden bağımsız tözlerin varlığını reddetmiştir.

⁴⁰ Kant'ın akıl ve bilgi hakkındaki felsefi görüşlerine dair olan bu çıkarımlar için, onun üç büyük incelemesinden biri olan "Saf Aklın Eleştirisi" çalışması referans olarak gösterilmiştir. Diğer deyişle, Bu kısımda, alıntılar dışında, Kant ile ilgili olan yorumların tümü için "Saf Aklın Eleştirisi" incelemesi dayanaktır.

⁴¹ Bkz. (26) , NAGEL, NEWMAN, 40

Kant'ın bağımsız tözler hakkındaki eleştirel felsefesini Bülent Gözkan başka bir çalışmasında da şöyle ortaya koyar:

“Kant’a göre geleneksel metafiziğin bitmez tükenmez tartışmalarında ana malzemeyi oluşturan, idealar, formlar, tözler (ruh, evren, madde, uzay, zaman, Tanrı gibi) hatalı bir yaklaşımla, onlara bağımsız bir gerçeklik atfedilerek, yani tözleştirilmiş olarak ele alınmışlar, bu yaklaşım da metafiziği çıkmaz yollara sürüklemiş ve böylece esasa ait olanı boş laftan, gerçek ve nesnel olanı “hayali görünüş”ten [Schein] ayırt edecek bir ölçü ortaya konamamıştır.”⁴²

Kant'ın biçimin varoluş koşullarını aklın yetisi olarak ifade etmesi sonucu felsefe metafizik olanla bağını sorunsallaştıracak ve özellikle Mantıkçı Pozitivist filozoflar olarak kabul edilen Frege, Russell, Wittgenstein, Ayer, vs. gibi filozoflarda ise tamamen felsefenin içinden elenecektir. Özellikle Ayer'in “Dil, Doğruluk ve Mantık” adlı çalışmasında “Metafiziğin Elenmesi” adlı kısım bulunmaktadır. Ayer'in bu çalışmasında, metafizik önermelerin doğruluğu felsefenin değil de pozitif bilimlerin meselesi olarak ifade edilmektedir; ancak, bu bilimsel önermelerin geçerlilik değerleri de felsefe çalışmalarının kapsamında olduğu gösterilmiştir. Felsefeden metafiziğin elenmesi görüşüne bir bakıma neden olan Kant'ın metafizik anlayışını Gözkan şu ifadelerle açıklar:

“Kant'ın transandantal felsefesi açısından geleneksel metafiziğin ideaları, formları ve tözleri “aracısız görme” (intuitus) ile kavranabilecek aşkın (transcendent) şeyler değildir; bunlar ancak deneyimin olanağını sağlayan ve zemini saf akılda bulunan formlar ve idealardır. Başka bir deyişle, bunlar, geleneksel metafizikte olduğu gibi intuitus'un nesnesi olanlar değil, aksine deneyime zemin oluşturan ve ancak böylelikle deneyimi mümkün kılan transandantal öğeler, yani deneyimin a priori zemini olan öğelerdir. Yani transandantal olanlar, duyusal olmayan dışsal bir kaynaktan akla, “aracısız bir görme” ye verilmezler; transandantal olanlar, duyusalılık aracılığıyla verilerin görüde temsil edilmesini ve kategoriler aracılığıyla da idrak

⁴² Gottlob FREGE, **Aritmetiğin Temelleri**, Çev.H.Bülent Gözkan, 25

edilerek nesne olarak tesis edilmesi yoluyla bilinebilmesini sağlarlar; bu açıdan nesnenin bilgisi, nesnenin idrak ve tesis edilmesidir. Öyleyse metafiziğin asıl yapması gereken ve aslında onun esasını oluşturan araştırma aklın bizzat kendisiyle ilgilenmesidir; metafiziğin kökünü de bu inceleme oluşturacaktır... Yani Kant'ın metafiziği bir bilim haline getirme çabasının yolu, insan aklının doğasına yönelik bir araştırma olacaktır. Bu araştırma sonucunda, Transandantal Felsefe, kendisinden sonra ortaya çıkacak felsefe ve metafizik anlayışlarının zeminini oluşturduğu gibi metafiziği yıkma çabalarının da bir şekilde hareket noktasını oluşturacaktır.”⁴³

Kant'ın felsefesinin ana eksenini bağlamında elde ettiklerimiz, nesnenin bilgisinin, aklın a priori ilkeleriyle nesnenin kurulmasına bağlı olduğudur. İncelemenin başından beri ifade edilen “algılarımızın nedeni olan kendinde bir dış dünyanın varlığının mümkün olup olmadığı sorunu” bu ana bakış açısına dayanmaktadır. Ayer'e göre de “fiziksel varlık, duyu verilerinden örülmüş mantıksal yapıdır.”⁴⁴Böylece aklın yetileri dünyamızın bizim için olduğu halinin kurucu unsurlarıdır.

Kant nesne ve akıl arasındaki ilişkiyi “Saf Aklın Eleştirisi”nde şu şekilde kurar:

“Eğer sezgi kendini nesnelerin yapılarına uydurmak zorundaysa, bunlar üzerine herhangi bir şeyin nasıl a priori bilinebileceğini düşünemiyorum; ama nesne (duyu nesnesi olarak) kendini sezgi yetimizin yapısına uydurmalıysa, o zaman bu olanağı kolayca anlayabilirim. Ama, eğer birer bilgi olacaklarsa bu sezgilerde durup kalamayacağım için, tersine bunları tasarımlara dönüştürüp nesne olarak hangi bir şey ile ilişkilendirmem ve bu nesneyi onlar yoluyla belirlemem gerektiği için, ya bu belirlenimi ortaya çıkarmamı sağlayan kavramların nesneye uyduklarını varsayabilirim – ki bu durumda yine nesneler üzerine herhangi bir şeyi a priori bilebilmenin yolunda yatan aynı güçlkle karşılaşırım; ya da nesnelerin, ya da yine

⁴³ Bkz. (42) , FREGE, 27, 28

⁴⁴ Daha geniş bir bilgi için: Bkz. Alfred Jull Ayer'in “Dil, Doğruluk ve Mantık” kitabının “Özbenlik ve Ortak Dünya” bölümü.

aynı şey, deneyimin – ki nesneler (verili nesneler olarak) yalnızca onda bilinirler – bu kavramlara uygun düştüklerini varsaymalıyım – ki bu durumda daha kolay bir çıkış yolu hemen görünür, çünkü deneyimin kendisi kuralları benim kendimde olan anlağın gereksindiği bir bilgi türüdür. Bu kurallar daha bana nesneler verilmeden bende oldukları için a priori varsayılmalıdırlar ve a priori kavramlarda anlatılırlar. Buna göre tüm deneyim nesneleri kendilerini zorunlu olarak bu kavramlara uydurmalı ve onlarla bağdaşmalıdırlar.”⁴⁵

Kant’ın bu akıl yürütmesinden anlaşılacağı üzere, onda nesne (duyu nesnesi yani deneyim), kavramların altına düşen, kavramlar tarafından belirlenen bir yapıdır. Nesnelerin kavramlara uygunluğu, kavramların nesnelerden türetilmesinden daha akla uygundur (mantık yasalarına). Kant’ta nesne, duyu nesneleri diğer deyişle deneyimin kendisidir, ancak, Kant sonrası felsefede ise özellikle Russell’da deneyimimizin kaynağı sadece duyu-verileridir (sense-data). Dolayısıyla olarak deneylediğimiz ve bilgimizin kaynağı olanların sadece duyu-verileri olarak kabul edilmesi, felsefeden metafiziği eleme olanağını vermektedir.

İncelemeyi Kant üzerinden sürdürmeye devam edersek kavramın zorunluluğu konusuna biraz daha yaklaşmış olacağız. Bu bağlamda Gözkan, Kant hakkındaki incelemesinde şunları ifade eder:

“Kantçı felsefede doğrudan deneyimine hiçbir zaman sahip olamayacağımız kendinde-şeyin [Ding an Sich] ancak temsilleri [Vorstellung] edinilebilir ve bu temsiller ancak zihnin kuruluşuna uygun olarak bilgi nesnesi [Object] haline gelebilirler.”⁴⁶

Eğer, doğrudan deneyimine sahip olduğumuz şeyler, sadece zihnin kuruluşuna neden olan temsiller ise, artık kavramsal bir evrende olduğumuzun ve epistemik bir yapıdan başka bir gerçekliğimizin olmadığı dünya görüşündeyizdir.

⁴⁵ İmmanuel KANT, **Arı Usun Eleştirisi**, Çev. Aziz Yardımlı, 29, 30

⁴⁶ Bkz. (42), FREGE, 29

“Kant’a göre görü tekil bir temsildir, kavram ise genel bir temsildir. Başka bir deyişle kavram, farklı temsillerde ortak olan temsildir, Farklı temsillerde ortak olanın bir bilinçte birleştirilmesi ise yargı fiilidir. Bu birleştirme fiili ile nesne [Objekt] ve nesnenin görüdeki karşılığı [Gegenstand] kurulmuş olmaktadır. Yani yargıya öncelikli olarak ne nesne ne de kavram vardır. Bir düşünme fiili olan yargı yoluyla, nesne, kavram ile birlikte yargıda kurulmuş olacaktır. Kant’a göre nesnenin mekanı yargıdır ve kavram, nesnenin bir yandan kavranmasıdır. ... Kant’ta yargı, yargıya öncelikli öğelerin bir araya getirilmesiyle kurulmuş değildir; çünkü kendinde-nesneden söz edemeyeceğimize ve nesnenin ancak yargı fiiliyle kurulması olanaklı olduğuna göre, ayrıca kavramın da ancak nesne yönünden bir anlamı ve işlevi olduğuna göre, yargı fiili hem kavrama, hem de nesneye önceliklidir.”⁴⁷

İncelemenin bu kısmında, Kant’ın dizgesi içinde, son olarak denilebilir ki: “Kendinin bilincinde olmak” yani Ben’in kuruluşu da yargıya mantıksal olarak öncedir. Kant’ta bu sıralamalar kabaca ifade edilirse:

a-Ben’in yargıya önceliği.

b-Yargının hem nesneye hem de kavrama önceliği.

c-Nesnenin, duyum yeteneği ve kavrama yeteneği (bu yetenekler birbirine önce olmadan) yoluyla ben’de kurulması.

d- Son olarak da, bilginin ancak onların birleşmesi (duyum yeteneği ve kavrama yeteneği birlikteliği) ile elde edilmesi.

Kant, nesnenin bilgisini “saf ben”de gerçekleşen duyum ve yargı yeteneğine bağlamakla, nesnenin (ancak bir bilgi olarak) kurulmasını ben’in epistemesi içinde mümkün kılmıştır. Bu anlayış Fenomenoloji felsefesini etkilediği gibi Analitik felsefenin bir bakıma kurucusu sayılan Gottlob Frege’nin de temel dayanaklarından olmuştur.⁴⁸ Tezin ana içeriği bağlamında inceleme Frege’nin genel katkılarının analiziyle devam edecektir.

⁴⁷ Bkz. (42) , FREGE, 31

⁴⁸ Bkz. (42) , FREGE,25-35 arası kısım.

4.2 Gottlob Frege'nin Mantık Bilimine Katkısı: Mantığın Önceliği

Gottlob Frege “Aritmetiğin Temelleri” adlı çalışmasında düşünceyi, doğası gereği değişmeyen bir biçim yani form olarak tanımlamaktadır:

“Düşünce özsel olarak her yerde aynıdır; düşünülen farklı nesnelerin türüne uygun gelecek farklı türden düşünce yasalarının olduğu görüşü doğru değildir. Fark yalnızca düşüncenin daha çok ya da daha az saf olmasından ve psikolojik etkilere ve dil, rakamlar vb. dışsal desteklere daha az ya da daha çok bağımlı olmasından ve bir de, kullanılan kavramlarının yapılarının ince ayrıntılara sahip olmasından ileri gelmektedir; ancak matematiğin, tüm diğer bilimleri, hatta felsefeyi bile geride bırakması özellikle bu bakımdandır.”⁴⁹

Frege'nin ifadesi aşamalı olarak şu şekilde açıklanabilir:

a- Algı içerikleri, duyu verilerinden elde edilen izlenimlerdir. Bu izlenimler, onu duyumsayan öznde gerçekleşmesi bakımından öznel. Farklı nesne türüne bağlanabilecek bir öznel düşünce, izlenimlerin bir tasarımı olmaktan dolaydır. Ancak izlenimlerin bir tasarımı olmayan, diğer bir deyişle bir fiziksel nesne kaynağına bağlanmayan saf düşünce ise Frege'ye göre öznel değildir. Kendi doğası gereği her yerde aynıdır; evrenseldir.

b- Saf düşüncenin de ilkeleri olan mantığın yasaları, düşüncenin bağlı olduğu sanılan duyu verilerinin çeşitliliğinden ve bu duyumların her bir duyanda uyandırdığı psikolojik farklılıklardan bağımsızdır.

c- Şu halde, mantık ilkeleri düşüncenin temel dayanakları (aksiyomları) ve mantıksal akıl yürütme (öncüllerden çıkarıma gitme) kalıpları da tüm düşünülen şeylerin indirgenebileceği tamdeyimler (formülasyon) olarak kabul edilir.

⁴⁹ Bkz. (42), FREGE, 80

d- Öyle ki, doğa bilimleri, insan düşünme edimleri arasında evrensel yasaları en tutarlı biçimde yansıtan disiplinler olarak kabul edilmelerine ve felsefenin de ilk nedenlerin bilgisini arayan bir etkinlik olarak kabul edilmesine rağmen, bu bilimler kendi ispat ölçülerini matematik bilimine dayandırmak zorundadır. Diğer bir deyişle: Doğa bilimlerinin evren hakkındaki önermelerinin ispatı, felsefenin formel bilimlerden matematiğin temel aksiyomlarına dayandırılmasına bağlıdır. Deneysel olan yani sentetik olgusal çıkarımlar, deneyden bağımsız olan analitik formel yapılarla tutarlılıkları denetlenir.

Frege'ye kadar genel kanı, matematiğin tüm bilimlerin temeli olduğu yargısıydı. Bu yargı çıkarımsal dizgeselleştirilirse: Doğa bilimleri ve felsefe, formel bilimlere (matematik, mantık) indirgenerek kendi doğruluk yargılarının ispatlarını tutarlı olarak gösterme çabasındadır. Matematik, mantık bilimine de önceldir; dolayısıyla matematik bilimi en temel bilimdir. Ancak Frege aslında en temel bilim olarak kabul edilen matematiğin dahi mantık bilimine dayanması gerektiğini ortaya koymuştur. Kendi incelemesinin (Aritmetiğin Temelleri) yapısını şu şekilde açıklar:

“Bu çalışma şunu açık kılacaktır ki, matematiğe özgüymüş gibi görünen n 'den $n+1$ 'e giden bir çıkarım bile, aslında genel mantık yasalarına dayanır yığımsal düşüncenin özel yasalarına gerek yoktur. Doğal olarak, sayı göstergeleriyle mekanik işlemler yapmak, tıpkı bir papağan gibi konuşmak olanaklıdır; ancak bu, 'düşünce' adını pek de hak etmemektedir. Bunu hak etmesi, ancak gerçek düşüncenin bir sonucu olarak matematiksel notasyonun, deyim yerindeyse bizim için düşünmeyi gerçekleştirebilecek şekilde gelişmesinden sonra olanaklı olmuştur.”⁵⁰

Frege, mantık bilimini matematik bilimine öncelemekle, matematiğin ilkesi olan sayı olgusunu bir kavram olarak görmüş ve mantığın inceleme alanına sokmuştur. Saymacanın kuralını veren simgesel ifade olan “ n 'den $n+1$ 'e giden” yapı

⁵⁰ Bkz. (42) , FREGE, 80

sayının doğasını vermektedir. Bu yapının mantıksal bir çıkarım olduğunu göstermekte sayının doğasının mantıksal bir çıkarım olduğunu söylemektir.

“Aritmetiğin Temelleri” adlı çalışmanın Türkçe çevirisini gerçekleştiren H. Bülent Gözkan, adı geçen çeviri çalışmasına “Frege ve Aritmetiğin Temelleri” adlı analiz metnini eklemiştir. Bu analizin “Frege ve Mantık” bölümünde Gözkan, mantığın Frege bakımından tüm bilimlere olan önceliğini ifade etmiştir.

“Çalışmalarına bir matematikçi olarak başlayan ve matematiğin temellerine yönelen araştırmalarıyla felsefeye yeni bir anlayış getiren Frege’nin yöneliminin ardındaki saik nedir? Frege, yaşamının sonlarında kaleme aldığı bir yazısında bunu şöyle ifade ediyor: “Matematik ile başladım. Bu bilimde daha sağlam temeller için çaba göstermek bana en acil gereksinim olarak göründü. Kısa sürede anladım ki, sayı bir yığın, bir şey dizisi veya bir yığına ait bir özellik değildir; sayma işleminin sonucunda ulaştığımız sayı hakkında bildirimde bulunmuş oluruz. Dilin mantıksal yetersizliği böyle araştırmalar için ciddi bir engel oluşturuyordu. Buna Begriffsschrift (Kavram Yazısı) ile bir çare buldum. Böylelikle matematikten mantığa geçmiş oldum.”

Matematiğe daha sağlam temeller bulmak çabasının ardındaki ana fikir ise aritmetiğin kavramlarının saf mantıksal kavramlar aracılığıyla tanımlanabileceği ve aritmetiğin yasalarının sadece mantık yasalarından türetilebileceğiydi, başka bir deyişle, sayı kavramının, görü (anschauung-intuition) zemininden kopartılarak sadece mantık temelinde, sadece kavramsal olarak tanımlanabileceğini ortaya koymaktı.”⁵¹

“Begriffsschrift” Frege’nin, mantığı düşünme yetimize ve dolayısıyla tüm bilgilerimize (hatta aritmetiğe bile) dayanak olarak öne almasını sağlayan çalışmasıdır. Bu çalışmanın önemi hakkında H. Bülent Gözkan şu açıklamaları yapar:

⁵¹ Bkz. (42) , FREGE, 18, 19

“...aritmetiğin mantığa indirgenebileceği görüşü, matematiğin felsefi temelleri hakkındaki üç ana görüşten “mantıksalcılık” (logicism) olarak bilinen felsefi yaklaşıma karşılık gelir. İşte Frege’nin ana tasarısını gerçekleştirmesindeki ilk adım, Begriffsschrift’le matematiğin yeni bir yaklaşımla ele alınmasıdır.

...Frege’den önce de klasik mantığın yetersizlikleri ve simgesel ifadesi üzerinde çalışılmıştı; örneğin George Boole’un Mantığın Matematiksel Analizi ve Düşüncenin Yasaları adlı kitapları, bu yolda önemli bir gelişmeydi. Ama Boole, matematiksel teknikleri mantığa uygulamış, böylelikle mantığı matematiğin bir parçası olarak ortaya koymayı tasarlamıştı. Frege ise aritmetiğin temel yasalarının mantığın yasalarından başkası olmadığını, dolayısıyla aritmetiğin mantığa indirgenebileceğini düşünüyordu.”⁵²

Frege kendinden önceki mantıkçılardan farklı olarak gündelik dilin yapısının da mantık yasalarına indirgenebileceğini ve dolayısıyla mantık ile açıklanabileceğini göstermiştir.

“Frege, Begriffsschrift’te doğruluk fonksiyonlarına dayalı önermeler mantığını, niceleyeciler veya yüklemeler mantığını kurmuş, matematiksel dizi kavramını saf biçimsel çıkarımın mümkün olduğu saf biçimsel sistem anlayışını tanımlamıştı. Frege Begriffsschrift’in amacından söz ettiği bir yazısında bunu şöyle ifade ediyor: “Amacım, formüllere dökülmüş soyut bir mantık ortaya koymak değil, ama sözcüklerle yapılandırılmış çok daha kesin ve açık bir şekilde içeriği simgeler aracılığıyla dile getirmek. Aslında yapmak istediğim bir Calculus Rationacotor değil, Leibniz’in düşüncesine uygun bir Lingua Characteristica yaratmaktır.”⁵³

Frege, psikolojik öznel yaklaşımların mantıktan arındırılmasını önermiştir. Böylece, dili muğlaklaştıran bu türden ifadelerden kurtulan doğal dilin yapısının da mantıksal olduğu ortaya çıkacaktır. Ona göre, kendinden önceki modern

⁵² Bkz. (42) , FREGE. , 19, 20

⁵³ A.g.k. , 20

mantıkçılardan farklı olarak, mantık sadece salt biçimsel formülasyon değildir, Aynı zamanda da bir içeriğin ifadesidir.

Ancak, bu yaklaşım bir öznellik sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunu Frege, “öznel tasarım” ve “nesnel tasarım” kavramlarını yaratarak çözer. Frege’ye göre bir sözcüğün zihnimizde uyandırdığı kişisel etkiler öznel tasarımlardır; psikolojik oldukları açıkça belli olan bu etkiler anlamındaki içerikler, dilin gerçek içeriği değildirler. Buna karşılık nesnel tasarımlar dilin mantıksal yapısının içerikleridir; kişinin psikolojik yapısının farklılıklarından bağımsız, herkes için aynı içeriktir; zorunludur.

Frege’nin ortaya koyduğu bu ayrım kendisi tarafından, “Aritmetiğin Temelleri” adlı çalışmasının 47. Dipnotunda oldukça açık olarak ifade edilmiştir:

“...Öznel anlamda bir tasarım, psikolojik çağrışım yasalarını ilgilendiren bir şeydir; duyusal resimsel bir yapısı vardır. Nesnel anlamda tasarım, mantığa aittir ve ilkece duyusal değildir; her ne kadar nesnel bir tasarıma gönderen sözcüğe, genellikle öznel bir tasarım eşlik ediyor olsa da, bu onun gönderimi değildir. Öznel tasarımlar, çoğu zaman gösterilebilir ki, farklı insanlarda birbirlerinden farklıdır; nesnel tasarımlar ise tüm insanlarda aynıdır. Nesnel tasarımlar nesnelere ve kavramlara ayrılabilir. Karışıklığı önlemek için, ben “tasarım” sözcüğünü yalnızca öznel anlamında kullandım. ... Burada göz önünde tutulan ayrım, psikoloji ile mantık arasında yapılan ayrım kadar haklı bir ayrımdır. Bunları her zaman keskin bir şekilde birbirlerinden ayırmak gerekir.”⁵⁴

Frege’nin nesnel olan hakkındaki görüşü, nesnelin genel bilinen ifadesinden (üç boyutlu somutluk) ayrı olarak, kişilerin psikolojik yargılarına bağımlı olmayan zorunluluklar, şeklinde tarif edilebilir.

⁵⁴ Bkz. (42) , FREGE, 121

“Nesnel olanı, dokunulabilir, uzaysal veya fiili gerçek (Wirklichen) olandan ayırıyorum. Yeryüzünün eksenini, Güneş sisteminin kütle merkezi nesneldir, ancak bunlara Yeryüzünün kendisi gibi fiili gerçek diyemem. Ekvator çizgisinden genellikle hayali bir çizgi olarak söz ederiz; ancak onu uydurulmuş bir çizgi olarak adlandırmak yanlış olacaktır; ekvator çizgisi düşünce yoluyla bilinmiş ve kavranmış olsa da, düşünce yoluyla ortaya çıkmış değildir, bir ruhsal süreç ürünü değildir. Eğer bilinmek ortaya çıkmak demek oluyorsa, onun öne sürülen bilinme tarihinden önce ekvatorla ilgili olumlayıcı hiçbir şey söylememiz gerekir.”⁵⁵

Frege’nin ifadesinde nesnel olan, fiziksel varlıklara artı olarak bağıntıları da içermektedir. Bağıntılar Russell’a göre diğer bir varlık çeşididir. Russell’a göre bağıntılar türünden varlıklar da vardır ve gerçekler; onları fark etmek fiziksel nesneye dair deneyimden bağımsızdır.

Bu türden bağıntısal varlıkların en genel kategorileri uzay ve zamandır. Bu her iki kategori tüm dizgeci filozoflarda ve kuramsal fizikçilerde farklı şekillerde tanımlansalar da zorunlu olarak nesnelliklerini korurlar. Eğer bir fiziksel varlık gerçeklik kazanıyorsa, bir görüşe göre, uzay ve zamandadır, diğer bir görüş için ise uzay ve zaman onunla birlikte varlık kazanır.⁵⁶ Uzay ve zaman’ın varlığı kesindir, ancak nesnelerin ilişkilerinden çıkarsanan olmanın dışında bir fiziksel varlıkları söz konusu değildir.

⁵⁵ Bkz. (42) , FREGE, 119

⁵⁶ Uzay ve Zaman kategorileri, Aristoteles için dokuz kategorilerden ikisidir ve varlık bu kategoriler yoluyla gerçeklik kazanır. Newton için ise bu iki olgu evrenin değişmez dayanaklarıdır. Tüm var olanlar için sabit birer kap görevi görürler, her şey onların içinde gerçeklik kazanır.

Deneyci filozof David Hume için ise uzay ve zaman nesnelerin varlıklarına bağlı, onların bir araya geliş şartlarından çıkarsanırlar: nesnelerin ardışıklık ilişkisinden zaman, mesafeseli ilişkisinden ise mekan kategorileri çıkarsanmıştır. Nesneler ortadan kalkarsa ne uzay ne de zaman varlıklarını sürdüremezler. Böylece uzay ve zaman kategorileri nesneleri içinde barındıran kap fikrinden, nesnelere bağımlı ilişkiler olarak ifade edilirler.

Einstein’ın evreninde ise nesnelerin harekete bağlı hızsal değişimlerinden etkilenen, eğilip bükülen, edilgen, bağıntısal olgular olarak kabul edilmiştir, hatta bu yapısal özellikleri matematiksel ve deneysel olarak da ispat edilmiştir.

Russell, uzay ve zamanı -tüm bu ifadeler ek ve ayrımlı olarak da- bağıntıların zorunluluğunda bir düzen ilişkisi olarak görmektedir. Her ne kadar farklı öznel algıdan kaynaklanan değişimleri varmış gibi olsa da düzen ilişkisinin zorunluluğundan kaynaklanan nesnel değişmezliği de vardır. Russell’ın bu ayrımlı tanımı için: bkz.

Frege bağlamında nesnel: bir bireysel psikolojik yargıya bağlanamayan, nesnelerin kendi doğası ya da nesneler arası ilişkilerden oluşan bağıntıların doğasıdır, diye ifade edilebilir; Bu bağlamda nesnel tasarım da bu ilişkilerin farkına varılması sonucu zihinde oluşan yargıdır. Şu halde nesnel tasarım, dilsel ifadelerin zorunlu mantıksal içerikleri oluyorken, öznel tasarım ise her bir bireyin o dilsel ifadeden kişisel olarak anladığıdır. Nesnel tasarım, ortak bir akıl özelliğinin sonucu olarak tüm bireylerin doğa yasalarından zorunlu çıkarsadıklarıyken, öznel tasarım, her bir bireyin kendisine ait birbirlerinden farklı psikolojik yargılardır.

Frege'nin çalışmasında, bir cümlemin içeriği olarak nesnel tasarım, bir nesnel yapının zorunlu temsilidir. Diğer bir deyişle nesnel olan şey, bizden bağımsız bir yapıdır, kendinde şeydir; ne ise odur. Böylesi bir nesnel yapı ise bağıntılarının kavranmasıyla zihnimize karşılık bulur ve biz onu bir işaretler dizisiyle ilişkilendirerek temsil ettiğimizde o işaretler zorunlu bir yapının göstergeleri olarak herkes için bir ve aynı olanı gösterirler.

Gösterilen artık fiziksel nesneler değil onların bağıntılarıdır, değişmezlerdir ve herkes için aynı tasarıma neden olurlar. Frege, bu konuyu çalışmasında, şu şekilde örneklendirerek açıklamaktadır:

“...Herkes aynı geometrik aksiyomları bilmektedir, yalnızca eylem yoluyla da olsa, dünyada yolunu bulabilmek için böyle yapmak zorundadır. Bunda nesnel olan, yasalara tabi olan, kavranabilir ve yargıda bulunabilir olan, sözcüklerle ifade edilebilir olandır. Saf görüsel olan, iletilebilir değildir. Bunu açık kılabilmek için üç noktanın bir doğruda, dört noktanın bir düzlemde yer alması gibi yalnızca izdüşümsel özellik ve bağıntıların görüsünü edinebilen iki akıl sahibi varlık olduğunu varsayalım; birini düzlem olarak görüsünü edindiğinin, diğerine nokta olarak gözüktüğünü ve bunun tersini de varsayalım, öyle ki, biri için iki noktayı birleştiren bir çizgi olan, diğeri için iki düzlemin kesişme çizgisidir; böylelikle birinin görüşü diğeri için her zaman düal niteliktedir. Bu koşullar altında gayet güzel anlaşılır ve görüleri arasındaki farkı hiçbir zaman anlamazlar; çünkü izdüşümsel geometride her teoremin düal bir karşılığı vardır, estetik değerlendirme açısından herhangi bir

sapma, kesin bir sonuca götürmeyecektir. Tüm geometrik teoremler üzerinde tam bir uyuşma olacaktır, yalnızca kendi görülerine göre sözcükleri farklı yorumlayacaklardır. Örneğin “nokta” sözcüğüyle biri bir görüyü, diğeri ise başka bir görüyü birleştirecektir. Yani onlar için bu sözcüğün nesnel bir gönderiminin olduğundan söz edebiliriz; ancak şu koşulla ki, bu gönderimle onların kendi görülerinin hiçbir özelliğini anlamayalım. Ve bu anlamda yeryüzünün eksenini de nesneldir.”⁵⁷

Şu halde denilebilir ki: algı farklılıklarından kaynaklanan görüsel çeşitlilikler birbirine indirgenemez olan evren görüşlerine neden olabilirler. Ancak, iki evren arasındaki fark kişilere aittir, hala görü farklılıklarına neden olan algılamamanın kaynağı tek bir bağıntısal form olduğu sürece, o şeydeki her bir değişimin algılayanlardaki iz düşümü her ne kadar farklı olsa da aynılık duyumu yaratacaktır. Kişiler her seferinde bir aynı duyumu ortak olarak tarif ettiklerini düşünecekler ve farklılıklarını asla deneyimleyemeyeceklerdir. Bağıntılar, algının kaynağı olan şeylerin zorunlu uydukları doğal biçimleridir ve mantık bu bağıntıların ortaya konulmasıdır.

Bağıntıların gerçekliğini en açık şekilde ortaya koyan filozof Bertrand Russell’dır.

Russell bağıntılar meselesini ortaya koyarken nesneyi de bu bağlamda tanımlamaktadır.⁵⁸ Ona göre elimizde evirip çevirdiğimiz fiziksel varlık, nedensel ilişkilerle birbirine bağlanmış olaylar dizisidir. Böylece, varolan dünya bağıntıların bir araya getirdiği şeylerin toplamıdır; bağıntılar, şeylerin bir araya geliş şartlarını belirleyen biçimlerdir.

⁵⁷ Bkz. (42) , FREGE, 119, 120

⁵⁸ Bertrand Russel, “Dış Dünya Üzerine Bilgimiz” adlı çalışmasının içindeki “Konuşma II” bölümünün “Felsefenin Özü Olarak Mantık” başlıklı metninde, bağıntılar konusunu ve bağıntılar türünden varlıklar meselesini oldukça detaylı ele almıştır.

4.3 Biçim Bağlamında Bağıntılar ve Düzen Analizi

Biçim, bağıntılarının soyut yapısı olarak kabul edildiğinde, bağıntılarının türlü bilgi alanlarındaki soyut ifadeleri de o bilgi alanlarının biçimsel yapısını yani özünde ne tür bir yapı olduğunu verir. Mantığın biçimsel yapısını veren aynı zamanda mantığın bağıntılarının kuralını veren sinkategoramatik bağlaçlardır (ve, veya, ise, değil, vb.). Aritmetiğin biçimsel yapısını veren de aynı zamanda aritmetiğin bağıntıları olan işlem türleridir (artı, eksi, eşit, küçük eşit, vs.). Bu mantıksal ya da matematiksel bağlaçlar bağladıkları değişken terimleri kendi zorunlu düzen ilişkileri ile bir araya getirirler. Diğer deyişle, düzen, bağıntılar sonucu oluşan bir yapıdır ve bize bağıntılarının özelliğini gösterirler.

Bu ifade edilenler bağlamında biçimsel yapı, bağıntılarının ve meydana getirdikleri düzenin çözümlenmesiyle aydınlatılacaktır. Russell'a göre varlığının gerçekliğine ulaşamadığımız bir dış dünyayı eğer var kabul edersek, algı alanımızda az çok benzer izlenimlerini elde ettiğimiz duyu-verilerinin bir düzen ilişkisiyle karşılaşırız. Russell'a göre doğrudan deneyimlediğimiz yegâne şeyler olan duyu-verileri, bağıntısıl bir düzen içinde duyumumuzu meydana getirirler, o halde, düzen de doğrudan bilebildiğimiz değişmezlerdir. Russell "Felsefe Sorunları adlı çalışmasında düzenin bu türden yapısal özelliklerini şu şekilde açıklar:

"Bir fiziksel uzamın varlığını ve onun bu şekilde özel uzamların karşılığı olduğunu kabul ettikten sonra, ona dair ne bilebiliriz? Yalnızca karşılıklılığı sağlamak için neyin gerekli olduğunu bilebiliriz. Yani kendi içinde ne olduğu üzerine hiçbir şey bilemeyiz; fakat fiziksel nesnelerin, uzamsal bağıntılarının sonucu olan, düzenleniş biçimini bilebiliriz."⁵⁹

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, bilebileceğimiz tek şey bağıntılarının düzenleniş biçimidir. Russell açıkça bu ifadesinde tüm tez çalışması boyunca iddia edildiği gibi, bir tür biçim olan bağıntısıl biçimin ancak bilimiz tarafından ifade

⁵⁹ Bertrand RUSSELL, *Felsefe Sorunları*, Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, 31

edebileceğini göstermektedir. Biz her bir nesne deneyimi sandığımız duyu-verileri deneyiminden elde ettiğimiz bilgilerin önermelerinde, bir takım bağıntıların ilişkisel sonuçlarını ifade etmiş oluruz.

Her ne kadar, duyu-verilerinden kaynaklı bir takım şekiller konumumuza göre ya da görü şartlarının değişmesine (plandan görmek, karşıdan görmek, açılı görmek ya da atmosfer yoğunluğu farkı, ortam farkı, ışık farkı, psikolojik algı farklılıkları, vs.) bağlı olarak algımızda farklılaşsa da düzen ilişkileri hep aynı kalır. Russell, bu sabit kalan düzen ilişkilerini şöyle örnekler:

“...Bir alay insan yol boyunca yürüyor olsa, farklı bakış noktalarından alayın şekli farklı görünür, fakat nereden bakılırsa bakılsın insanlar aynı düzen içinde sıralanmış görülürler.”⁶⁰

Herkese aynı gözüken şey bağıntıların meydana getirdiği düzen, farklı görünen ise o düzen biçiminde bir araya gelmiş olanların kılığıdır yani şeklidir. Bir araya gelenler o halde değişkenler olarak kabul edilenlerdir ve düzenin zorunlu yapısında bir etkileri yoktur; bir araya geliş biçimleri ise düzendir ve değişmeyen bağıntı kurallarıdır. Basit bir örnekle ifade edilecek olunursa: Karesel bir düzen içinde bir araya gelmiş doğrusal çubuklar için: ahşap ya da metal çubuklar olması, renklerinin ne olduğu ya da hangi açıdan göründükleri şekilsel farklılıklar yaratsa da kare düzenini veren kenarların birbiriyle olan bağıntısında bir farklılık olmayacaktır. Her halükarda, bir biçimsel ilişkiden bahsedildiğinde, görüldüğü üzere, bir araya gelişin kuralları olmak bakımından o biçimsel ilişki mantıksal ilişkilerle ifade edilebilir.

Russell “Dış Dünya Üzerine Bilgimiz” adlı kitabında, mantıksal biçimi şu ifadeleriyle açıklar:

⁶⁰ B.k.z (59) RUSSELL, 32

“...Biçim bir bileşen değil ancak bileşenlerin bir araya getiriliş yoludur. Felsefi mantığın bu anlamdaki özel nesnesi biçimlerdir.

Mantıksal biçimlerin bilgisinin, varolan şeylerin bilgisinden büsbütün ayrı bir şey olduğu açıktır. ...Bir tümceyi anlamak için hem bileşenleri hem de biçimin buradaki özel örneğini bilmek gerek. Bir tümcenin bize bilgi iletmesi bu yoldan olur, bize, bilinen bir takım nesnelerin bilinen bir biçime göre bağıntılı olduğunu bildirir. Böylece, mantıksal biçimler üzerine bir tür bilgi, birçok kimselerce açık görülmemekle birlikte, konuşmanın anlamı içinde bulunur. Bu bilgiyi somut kabuğundan soyup onu açık ve arı kılmak felsefi mantığın işidir.

Her çıkarımda, özsel olan biçimdir: tikel konuların, öncüllerin doğruluğunu sağlamanın dışında bir ilgisi yoktur. ...biz baştan sona, bütünüyle genel ve salt biçimsel içermelerle uğraşır, varsayımların ne gibi durumlarda doğrulanıp doğrulanmadığını bulmayı öteki bilimlere bırakırız. ... “Bu şey ötekinden büyüktür” dediğimizde, “bu”nun yalnızca bir niteliğini belirtmiyoruz. “bu” ile “öteki” arasında bir bağıntı belirliyoruz.”⁶¹

Russell’ın mantığın biçimsel yapısı üzerine ifade ettiklerinden çıkarsanacak olanlar şunlardır: Mantıksal biçim, bileşenlerin bir araya getiriliş yoludur. Mantıksal biçim, her ne kadar günlük dil kullanımlarında açıkça görülme de, zorunlu olarak o dilin alt yapısındadır; çevirisi birebir yapılabilecek olan bu temel yapıdır. Varsayım olarak kabul edilen varlıklar, böylesi bir biçimsel bağıntıların bağladığı değişkenlerdir. Onların doğruluğunun gösterilmesi ilgili bilim alanlarına bağlıdır. Sadece biçimsel içermelerle uğraşan analitik sistem, bağıntıların zorunluluğundan totolojik olan yapıların çözülmesidir.

⁶¹ Bertrand RUSSELL, **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz**, Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, 46, 47, 48

4.3.1 Bağıntıların Türleri ve Olgularla İlişkisi

Russell'ın çalışmasında bağıntılar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1- Bakışumlu (A ile B arasında olan B ile A arasında da varsa).

2-Bakışumsuz (A ile B arasında olan B ile A arasında hiçbir zaman bulunmuyorsa).

3-Yalnızca bakışumlu-değil (A ile B arasında olan B ile A arasında bulunup bulunmaması olasıysa).

4- Geçişli (A ile B arasında olan B ile C arasında da bulunduğunda A ile C arasında da varsa).

5-Geçişsiz (A ile B arasında olan ve B ile C arasında olan hiçbir zaman A ile C arasında yoksa).

6-Yalnızca geçişli-değil (A ile B arasında olan B ile C arasında ve A ile C arasında bulunup bulunmaması olasıysa).

Bu bağıntıların birbirleriyle olan ilişkilerinin detaylı açıklamalarının gösterilmesi bu inceleme için zorunlu değildir. Bilinmesi gereken bağıntılar türünden varlıklar bilginizin biçimsel yapısının değişmezleri olduğudur.⁶²

Russell, bu bağıntıların zorunluluğundan dolayı, olguların basit yapılar olmadığını, bağıntısız bileşikler olduğunu aynı çalışmasında şu şekilde ifade eder:

“Bir “olgu”dan söz ettiğimde dünyadaki basit şeylerden birini düşünmüyorum; belli bir şeyin belli bir niteliği ya da belli şeylerin belli bağıntıları olduğunu düşünüyorum. ...Şimdi, bu anlamda bir olgu hiçbir zaman basit değildir. Her zaman iki ya da üç bileşeni vardır. Doğruca bir şeye bir nitelik yüklendiğinde iki bileşeni vardır: şey ve nitelik. İki şey arasındaki bağıntıdan oluştuğunda üç bileşeni vardır, şeyler ve bağıntı. Üç şey arasındaki bir bağıntının dört bileşeni vardır vb. Bizim “olgu” sözcüğünü kullandığımız anlamdaki bir olgunun bileşenleri başka olgular değil, şeyler, nitelikler ya da bağıntılardır. ...benim sözünü ettiğim olgunun bileşenlerinde olgular değil, yalnızca şeyler ve bağıntılar vardır.

⁶² Bkz.(59) RUSSELL,. 47,48,49,50,51

Russell’a göre olgular bizim farkına vardığımız ve dildeki terimlerle karşılığını kurduğumuz nesnel olanlardır. Olguları meydana getirenler ise şeyler ve bağıntılardır. “Şey” diye ifade edilen bağıntının kurucu birimi olmasına rağmen, ancak bağıntının imkânında kendisi varolabilenlerdir. Onlar tek başına anlamsızdırlar (dilsel ifadenin karşılığı olamayan); bir bağıntı yapısı içinde diğer şey ya da şeylerle bir araya gelerek anlamlı (dilsel ifadenin karşılığı olan) hale gelirler. Ne demek istendiğinin daha açık anlaşılması için bir kümeyi örnek gösterebiliriz; herhangi bir küme, mesela “meyveler kümesi”. Kümenin her bir elemanını (elma, armut, erik, kiraz, vs.) “şey” olarak kabul edersek, her birinde meyve özelliğinin gerçekleşmesini sağlayan, meyveye ait düzen ilişkileri de onların bağıntısıdır. O halde, bir meyve olma bağıntısal düzeni olmasaydı bu her tek tekler asla meyve kümesi altında bir araya gelemeyecek ve meyve olarak anlamlı olamayacaktı. Görüldüğü üzere, her ne kadar kümenin birimleri olsalar da, onlarda önce olması gereken bağıntısal zorunluluk olmazsa, bir küme oluşturma özellikleri olamaz. Denilebilir ki, bir bağıntısal tümel düzeninin (küme) içerdiği her bir birim (kümenin elemanları), o tümel yapı her birinde zorunlu biçim olarak baştan var olduğundan dolayı bir bütünün kurucu birimi oluyorlar; Dolayısıyla, onlar o bütünsel bağıntıların zorunlu bir araya getirişleri imkânında varlar, anlamlıdırlar ve kavranırlar.

Şeylerin ancak, bir bağıntısal bütünlüklü yapı içinde mümkün olması ifadesinin detaylı bir analizini -özellikle dil bağlamında- gerçekleştiren Wittgenstein incelemenin analitik yapısının son kuramsal alt yapısı olarak ele alınacaktır.

Wittgenstein’in detaylı çalışması olan *Tractatus Logico Philosophicus* (Felsefe Mantığı Üzerine Deneme) Olgular ve dil arasındaki ilişkiyi çözümleyerek dünyamızın yapısını ortaya koyar. Şeylerin bir olgu bağlamı içinde ancak bağımsız olduğunu söyleyen Wittgenstein, incelemesinde anlamlı yapının bağıntısal olduğuna işaret etmektedir. Wittgenstein bağlamında bu konuyu daha açık ifade edebilmek için “2” numaralı önermesinin 2,0122’ye kadar olan kısmı ele alınacaktır:

“2 Olduğu gibi olan, olgu, olgu bağlamlarının öyle varolmasıdır.

2.01 Olgu bağlamı, nesnelerin (olanların şeylerin) bir bağlantısıdır.

2.011 Şey için özsel olan bir olgu bağlamının oluşturuıcı ögesi olabilmektedir.

2.012 Mantıkta hiçbir şey rastlantısal değildir: Şey, olgu bağlamında yer alabiliyorsa, olgu bağlamının olanağının şeyde zaten önceden ayırt edilmiş olması gerekir.

2.0121 Sanki kendi başına varolabilen şeye, sonradan bir olgu durumu uygun düşse, bu bir rastlantıymış gibi görünebilir.

Şeyler olgu bağlamının içinde yer alabiliyorsa bu, onlarda zaten bulunmalıdır.

(Mantıksal olan birşey, salt olanaklı olamaz. Mantık her bir olanağı ele alır, bütün olanaklar da onun olgularıdır.)

Nasıl uzamsal nesneleri uzam dışında, zamansal olanları da zaman dışında hiçbir biçimde düşünemiyorsak, aynı şekilde, hiçbir nesneyi başka nesnelerle bağlantı olanaklarının dışında düşünemeyiz.

Nesneyi olgu bağlamının bağı içinde düşünebiliyorsam, onu bu bağın olanağı dışında düşünemem.

2.0122 Şey, bütün olanaklı olgu durumlarında yer alabilmesi bakımından bağımsızdır, ama bu bağımsızlık biçimi, olgu bağlamının karşılıklı bağıntıları içinde bulunmanın bir biçimi, bir bağımlılık biçimidir. (sözcüklerin, iki farklı tarzda bir yalnız bir de tümce içinde ortaya çıkmaları olanaksızdır.”⁶³

Tüm bu ifade edilenleri çözmeye girişildiğinde ortaya çıkacak olan yapı, aynı zamanda tüm çalışmanın da amacının genel bir özetini verecektir. Wittgenstein’da dünya (ne ise o olan, bizim tarafımızdan doğrudan bilinmesi mümkün olmayan) olduğu gibi olan her şeydir ve o da tek tek şeylerin değil olguların toplamıdır. Dolayısıyla, kendisi de bir olgu olan dünya, ne ise o olan olgu bağlamlarının yine öyle, yani olduğu gibi varolmasıdır.

Wittgenstein’da olgu bağlamı, nesnelerin bir bağlamı, yani her bir basit olan şeylerin içinde olduğu zorunlu bir birleşik dokudur. O halde, şeylerin doğası yani zorunluluğu, bir olgu bağlamının oluşturuıcı ögesi olmasıdır.

⁶³ Ludwig WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico Philosophicus*, Çev. Oruç Aruoba, 15, 16, 17

Wittgenstein şeyleri (nesneleri) olgu bağlamının oluşturuocu ögesi olarak kurduktan sonra onun bu bağlamda zorunlu olarak varolmasını ifade eder. Mantıkta, diğer deyişle düşüncenin yasalarında eğer hiç bir şey rastlantısal değilse, bu mantıksal yapıda hiçbir şeyin zamansal değişim bağlamında olmadığı anlamındadır. Zorunlu olarak her şey orada, mantıksal olanaklılık bağıntısı içindedir. O halde, olgu bağlamının tüm olanakları şeylerde zorunlu olarak bulunur ve ayırt edilen de zaten ancak bu olanaklardır.

Ayrıca, herhangi şey, kendi başına varolamayan olarak bir değişim(hareket etmek, dolayısıyla zamanın içinde olmak) ile başka bir olgu durumuna uygun düşse bu rastlantı (zamanın akışında belirsizin gerçekleşmesi) değildir; öyle gibi görünse de. Eğer, şey herhangi bir olgu bağlamı içinde yer alabiliyorsa bu onda zorunlu olarak bulunmalıdır (onda olanaklı olanın olması).

Şeylerde bu olanaklı durumdan bahsedebiliriz ama mantıkta değil; çünkü mantık tüm olanakları içerendir, tüm olanaklar onda zaten bulunur. O sebepten mantık, rastlantısal değildir.

Uzamsal olan uzamlıdır (totoloji), zamansal olan da zamanlıdır (totoloji) o halde, olgu bağlamı olanağında olabilen nesne (şey) de başka nesnelerle (şeylerle) bağlantı olanakları içindedir. Akıl yürütmesinin bu kısmı tez incelemesinin içeriği için oldukça önemlidir. Bir olgu bağlamının olanağında ancak zorunlu olarak varolabilen, kendi başına varolamayan nesne ya da şey, totolojik olarak bir olgu bağlamının olanağı doğrultusunda şeylerle bağlantı olanağı içinde olmak zorundadır. Diğer deyişle bu durum onda zorunlu olarak içerilmiştir, tanımındadır ve zorunlu doğru olarak onda gerçekleşir. O halde nesneye dair olduğunu söylediğimiz bilgisel tüm çalışmalarımız (sanat, bilim ve felsefe) ancak bir analitik (çözümsel) çalışma olacaktır. Sentetik olduğuna dair olan tüm önermeler bizim onda bu yapıyı daha önce fark edemememizdendir. Diğer deyişle bilginin zorunlu olanağı ya çözümsel yapıdır ya da bilgi mümkün olmayan bir olgu dolayısıyla boş geçen anlamsız bir kavramdır.

Dolayısıyla nesneyi bir olgu bağlamı içinde düşünüyorsak, o bağlamın dışında düşünemeyiz (totoloji). Çelişmesi yani yadsınması olanaksız olan bir zorunlu doğru durumu tüm zaman ve mekân değişimlerinden bağımsız olarak doğrudur, evrenseldir. Böylece, onda (nesnede) olan ancak ortaya çıkarılacaktır (çözömlenecektir, analitiğı yapılacaktır).

Şeylerin, onların bağıntısal zorunluluğundan bağımsızmış gibi görönen değişimleri, ancak bütün olanaklı olgu durumlarında yer alabilmesi bakımındandır. Dolayısıyla, olgu bağlamlarının olanaklılığı dışında bir bağımsızlığa (olanaklılığa) sahip değillerdir. Dolayısıyla onların bu bağımsız biçimi, olgu bağlamının karşılıklı bağıntıları içinde bulunmanın bir biçimi olduğundan, bir bağımlılık biçimidir. Bir cümle bağıntısı içinde ancak varolabilen sözcökler de kendi başlarına anlamlı olamayan, cümlenin bağıntısal yapısı içinde birlikte anlamlı olan ve hep bir diğör şeyle var olan bileşik bir zorunluluktur. Diğör deyişle bir oluştöruocu öge olan sözcök eğör kendi başına varsa, cümlede olamayandır; cümle içinde varsa da kendi başına olamaz.

Wittgenstein'a göre: Nesneyi tanımak ya da onu kavramak onun tüm olanaklı olgu durumlarını bilmektir. O halde onun hakkında kavranmış bir şey hakkında yapılacak her çalışma ya onu kavrama çalışmasıdır hala, ya da kavranmış olanın çözümlemelerini ortaya koymaktır. Wittgenstein'a göre, nesnenin doğasında olanın dışında yeni bir olanak sonradan bulunamaz.⁶⁴

Tüm bu ifade edilenlerden, en temel bilim olarak ortaya konulan mantık biliminin, tüm bilgilerimizin elde edilme tarzlarının (kiplerinin) formu olduğö sonucu çıkar. Diğör bir deyişle, herhangi bir olgu durumu hakkında sentetik bir bilgi elde edebilmemiz için o bilgiyi elde etmemizi sağlayan bizde özsel olarak var olan aracın adıdır mantık.

⁶⁴ Bkz. (60), WITTGENSTEIN, 17

Bir açık (anahtar) görevi gören mantık, evreni bizim için açık hale getirirken kendisini açamaz. Bunun nedeni ilke olmasındandır. Tüm bilgilerimizin ilk nedeni dayanağı olan mantığın ilkeleri nereden gelmiştir? Neden o şekilde bir yapıya sahiptir? Bilinemez. Eğer bilinebilselerdi aksiyomatik ilke olmazlardı, başka ilkelere türetilmiş teoremler olurlardı.

Önermelerin (bilginin dilsel ifadesinin) mantıksal-dilsel analiziyle özdeş bir felsefe, önerme sisteminin içyapısının zorunlu analizlerinden başka bir şey değildir. Diğer deyişle tündengelimseldir. Bağlılıkların bir araya geliş biçimleri sonucu oluşan zorunlu geçerliliklerin çözümlenmesidir. Mantığın bu bütünsel yaklaşımı mantık bölümünde ve Wittgenstein'in "mantıkta hiç birşey rastlantısal değildir" cümlesiyle başlayan önermesinde örtük olarak ele alınmıştı. Bu bütünsellik, olgu bağlamlarının şeyler için olanakları sınırlamasının, baştan olgularda bu olanakların zaten varolmasının ifadesi ile de gösterilmişti. Bu bütünsellik konusu şimdi de kavramın bağlamsal yapısı ile gösterilecektir.

4.4 Kavramın Analitik Yapısı

Kavramın analitik yapısı Frege bağlamında ortaya konulacaktır. Ele aldığımız "kavram" kavramının nasıl bir doğası olduğunun anlaşılması Frege'nin yeter sayıda ortaya koyduğu birkaç özlü önermesiyle gösterilecektir. Aynı zamanda bu önermeler kavramsal sanatın doğasını da ifade eden bildirimler olarak çevrilebilirler. Frege, kavramların zorunlu değişmez doğasını şu tümcelerle ifade etmektedir:

"Hiçbir zaman bir tasarımın kökeni ile ilgili bir betimlemeyi bir tanım olarak, veya bir tümcenin bilincinde olmamızı sağlayan ruhsal ve fiziksel koşullarla ilgili bir açıklamayı, o tümcenin ispatı olarak almayalım ve bir tümcenin düşünülmüş olmasıyla, onun doğruluğunu birbirine karıştırmayalım! Şunu hesaba katmalıyız ki, gözlerimizi kapattığımızda Güneş nasıl ortadan yok olmuyorsa, bir tümcenin doğruluğu da, ben onu düşünmeyi bıraktığımda doğru olmaktan çıkmıyor. Aksi taktirde, Pythagoras teoremini kanıtlarken insan beynindeki fosfor miktarını göz

önüne almamız gerekirdi; ve bir gökbilimci şöyle bir itirazla karşılaşmamak için uzak geçmiş hakkında sonuçlar çıkarmakta çekimser kalacaktı: “ $2 \times 2 = 4$ ettiğini hesaplıyorsun; ama sayı tasarımının bir gelişimi, bir tarihi var! Eskiden de bu aşamaya varılmış olması kuşku götürür. Geçmişte de bu önermenin mevcut olduğunu nereden biliyorsun? O zamanlar yaşamış bulunan insanlar $2 \times 2 = 5$ önermesini benimsemiş olamazlar mı; ve $2 \times 2 = 4$ önermesi varolma mücadelesindeki doğal ayıklama yoluyla o eski önermenin evrimi sonucu ortaya çıkmış olamaz mı? $2 \times 2 = 4$ önermesi de niye aynı evrim sürecinin sonucunda $2 \times 2 = 3$! Önermesine doğru bir elişim göstermesin?” *Est modus in rebus, sunt certi denique fines!* (şeylerde ölçü vardır, kısaca, belirli sınırlar vardır). Şeylerin nasıl ortaya çıktığını ve bu kökenlerden onların doğasına ilişkin bilgiye ulaşmayı amaçlayan tarihsel yaklaşım, elbette tamamıyla meşrudur; ancak bunun da sınırlamaları vardır. Eğer şeylerin sürekli akışı içinde kalıcı ebedi olan hiçbirşey olmasaydı dünya hakkında herhangi bir bilgi sahibi olma olanağı ortadan kalkacak ve her şey bir karmaşanın içine düşecekti.”⁶⁵

Horatius’dan alıntılacağı “şeylerde ölçü vardır, kısaca belirli sınırlar vardır” ifadesi ile Frege, tüm değişimlerin gözlemlendiği olguların (şeylerin) değişmez bir özü olduğunu ifade etmektedir. Bu Frege’nin kavram görüşünün temel dayanağı olan argümandır. Şeylerde bulunan bu ölçü eğer değişmeyen ise tümeldir, diğer bir deyişle o şeylerin kavramsal yapısıdır. Bir tek onun bilgisi varsa bu tümden gelişsel bilgidir. Diğer deyişle de analitik bir çözümlemedir. Frege’ye göre kavramlar fonksiyonlardır. Fonksiyon, bir kümenin bir elemanının diğer kümenin tüm elemanlarına eşlendiği bir bağıntısal yapıdır. Frege’nin kavram tarifi bağıntısal yapıyı zorunlu kılmaktadır. Kavram, Frege’ye göre, altına düşen nesnelerle tanımlanan boşluklu bir yapıdır. Keskin sınırlara sahip olan kavram tam da nelerin altına düşeceği bilinendir. Eğer Russell’ın ifadesi hatırlanacak olunursa, “tümel bir özelliğin farkına varmak (yani olabilecek tüm olasılıkları ile tümlenmiş olanın) kavramak, kavranmış bir tümele de kavram denir.” Keskin sınırlarının olma zorunluluğu buradan bellidir. Keskin sınırları olan, değişmez bir bütünlük olan

⁶⁵ Bkz. (42) FREGE, 82, 83

kavram zorunlu olarak nesnel olmalıdır, psikolojik öznelliği bulunmamalıdır. Frege'nin, "kavramın nesnelliği" üzerine olan görüşlerini Bülent Gözkan şu ifadeleriyle açıklar:

"...kavram nesnel, tasarım ise öznel olandır. Mantık kavramla ilgilidir ve bunun için de kavramın keskin sınırlarla belirlenmiş olması gerekir. Kavramın keskin sınıra sahip olması ise Aritmetiğin Temel Yasaları'nda bir nesnenin o kavramın altına düşüp düşmediğinin hiçbir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde açık olması olarak tanımlanmıştır. Eylemsizlik Yasası üzerine' de mantıksal kavramın bir gelişiminin olmadığını, tarihinin olmadığını ve kavramın oluşturulan bir şey değil, sadece yakalanan, kavranan bir şey olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Ludwig Lange'nin Newton'un "mutlak uzay" kavramını metafiziksel bir saçmalık olarak değerlendirdiği yazısını eleştirirken, böyle bir kavramın anlamlı olup olmadığının tek başına sorulamayacağını ifade etmekte ve deneyimde ona karşılık gelen bir şey olmadığından dolayı bu kavramın metafiziksel bir saçmalık olarak değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır; böylece "mutlak uzay" gibi bir kavramın anlamının sadece kuramın bütünlüğü ve diğer kavramlarla olan bağlantısı açısından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu ise kuramın onu oluşturan kavramlara önceliği olduğuna, başka bir düzeyde de düşüncelerin ve düşüncelerin doğruluğunun kavranışı olan yargıların kavramlara öncelikli olduğuna işaret etmektedir."⁶⁶

Bir kavram nesneldir, ancak nesne değildir. Dolayısıyla bir tasarımın ürünü olarak oluşturulamaz, üretilemez ya da yaratılamazlar. Şu halde bir filozof kavramlar yaratan değil onları kavrayan kişidir. Nesnel olmanın, Frege bağlamında nesne olmakla aynı şey olmadığı, incelemenin "Gottlob Frege'nin Mantığa Katkısı" adlı kısmında ifade edilmişti. Kavram, altına düşecek nesnelerin belirlenebileceği keskin sınırları olan bir fonksiyon bağıntısıdır. "mutlak uzay" gibi bir kavram, fonksiyon bağıntıları ve sınırları belli olan, nesnel ancak nesne deneyiminden ayrı, kuramsal bir yapıdır. Bir kuramın bütünlüğü içinde diğer kavramlarla ilişkisi bakımından kurama

⁶⁶ Bkz. (42) FREGE, 45

bağımlıdır. Dolayısıyla kuramsal tutarlılığının olup olmadığı bakımından incelenebilir, bir deneyim alanının olanağından değil. Diğer deyişle, kavramın altına girdiği düşünülen deneyim olanağında yanılabilir. Burada yanlışlık kavramda değil o kavramın altına yerleştirilmiş ama aslında o kavramın fonksiyon bağıntısına sahip olmayan bir deneyim olanağının algılanmasındadır. Eğer Newton'un uzay kavramı altına içinde bulunduğumuz uzay deneyimi düşmüyorsa bu deneyim olanağı Einstein uzay kavramının altına düşüyor olabilir.

Kavramın fonksiyon olarak kabul edilmesinin ne anlama geldiği de aydınlatıldığında, çalışmanın bu bölümü kendini bütünleyecektir. Kavram fonksiyon altına düşen nesne ya da nesneler de argüman olarak kabul edilirse, argümanlar değişken olabilen bireylerken, kavramın değişmez bağıntı ilişkileri olduğu açıklık kazanacaktır.

“Frege, daha önce Begriffsschrift'te tümcenin geleneksel özne-yüklem bağlamındaki çözümlenmesi yerine önerdiği argüman-fonksiyon yaklaşımını “fonksiyon ve kavram”da geliştirmektedir. Frege fonksiyondan tam da matematikteki “fonksiyon” kavramını anlamaktadır. $f(x)$, diyelim x^2-1 gibi bir fonksiyon tanımlamakta, “ x ise argüman olarak nitelenmektedir. Aynı fonksiyonun farklı “ x ” değerleri için farklı değerleri vardır. Frege bu değerlere, değer-alanı [werthverlauf (İng. Value-range)] adını vermektedir. Öte yandan bu değerler, aynı zamanda doğruluk-değerlerine de karşılık gelebilmektedir. Örneğin, $x=1$ için x^2-1 'in değeri 0 dersek, bu ‘doğru’ doğruluk değerine, -1 dersek de yanlış doğruluk değerine karşılık gelecektir. Frege bunu şöyle ifade ediyor: “Bir kavram değeri her zaman doğruluk-değeri olan bir fonksiyondur.” Öyleyse her fonksiyon ya da kavram, altına düşecek argümanları ya da nesneleri, doğru yargılar veya yanlış yargılar olarak ikiye ayırabilmektedir. Bir fonksiyonun ya da kavramın keskinliği ve verimliliği, altına düşecek nesneleri berrak bir şekilde belirleyebilmesine bağlıdır.”⁶⁷

⁶⁷Bkz. (42) FREGE, 44, 45

Gözkan'ın Frege hakkındaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere, Frege' de matematiksel fonksiyon olan kavram, altına düşecek olan argüman değişkenlerinin (nesnelerin) –ki bunlar yargılar yoluyla bir kavramın altına yerleştirilirler – doğruluk değerlerini belirlerler. Diğer bir deyişle, kavramlar altına düşecek nesnelerin doğruluk değerlerini belirleyen fonksiyon bağıntılarıdır. Nesneler, yargılara bağlı olan ve bu yolla kavramların altında toplanabilen argümanlardır. Yargılar ise kavrama önce olan ve nesneyi kavramların altına yerleştiren yetidir. Kavramların doğruluk yanlışlıkları yoktur, doğruluk fonksiyonlarını belirleyen bağıntıları vardır.

Kavramların Frege tarafından zihnimizde bu şekilde kavramlaştırılması sonucu:

- a- Şeylerde (nesnelerde) ölçü vardır, kısaca belirli sınırlar vardır.
- b-Nesnelerde bulunan ölçü, değişmez tümellerdir.
- c- Bir bakıma nesnelerin yani şeylerin biçimidir.
- d- Nesneleri tümleyen kavram, bu biçimin fonksiyonudur.
- e- Bir kavram nesneldir, öznel değildir; diğer ifadeyle, tasarım değildir.
- f- Bir kavram üretilemez, tasarlanamaz, sadece fark edilir, kavranır.
- g- Kavram fonksiyon, kavramın altına düşen nesne de argümandır.
- h- fonksiyon bağıntıları nesnelerin bağlı olduğu yargıların doğruluk değerlerini belirler.
- i- Kavram yani fonksiyonlar doğru ya da yanlış değildir; doğru ya da yanlış olanlar, nesneleri kavramlara veren yargılardır.

5 SANAT TANIMI TOPLULUĞU BAĞLAMINDA KAVRAMSAL SANAT

Çalışma, İncelemenin tüm akışı boyunca, çözümsel (analitik) yapının totolojik yapıyla ve bağıntılarla olan ilişkisini ortaya koymuştur. İnceleme, bu türden bir bilgi (analitik felsefe) alanıyla olan ilişkisi bağlamında kavramsal sanatın, sanata çözümsel (analitik) olarak yaklaşan doğası gösterilerek bütünlenecektir. Sanat kavramını, bağıntılarının totolojik yapısıyla, çözmeyi sanat olarak yapan “Sanat Tanımı Topluluğu” çalışmaları da bu yaklaşımın örnek sanat etkinliği olarak ele alınacaktır. Topluluğun bilinen kısaltmalı adı olan “STT” metin boyunca “Sanat Tanımı Topluluğu” yerine kullanılacaktır.

Kavramsal sanatın tarihçesi her ne kadar 1960'lara dayansa da modernizmin genel bilgi görüşüyle ve Marcel Duchamp'ın sanat tavrıyla tutarlılık gösterir. Modernizm süreci içinde insan etkinliği olan sanat, bilim ve felsefe kendi yapısının çözümlenmesine yönelen, disiplinlerinin temel gramerinin kritiğini ve analizini yapan dilsel bir etkinlik olarak görülecek analitik çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Cezanne'ın duyulur nesne ardındaki doğasını (özünü, zorunlu biçimini) arayan çalışmaları böylesi bir dilsel gramatik inceltme (soyutlama) anlayışına örnek gösterilebilir.

Resim 5.1

Şükrü Aysan tarafından 1972 yılında temelleri atılan “STT”, günümüze kadar gelen çalışmalarını halen kesintisiz sürdürmektedir. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Galerisi uzamında, 22 Mart-5 Nisan 1980 tarihinde gerçekleştirdiği “Sanat Tanımı Topluluğu” adı altındaki sanat etkinliğinden sonra bu etkinliğin adıyla anılarak çalışmalarını devam ettirmektedir.

Önce, grubun adının (Sanat Tanımı Topluluğu) tam da ele aldığı sanat görüşüyle uygunluğu ifade edilmelidir. En genel bilinen haliyle kavramsal sanat, bir tek sanatın özünün ne’liğini mesele eden, kendinden başka bir şeye gönderme yapmayan (totolojik) bir sanattır. Diğer deyişle, sanatın tanımının ortaya konulmasıdır. Böylesi bir etkinlik, grubun anlayışına göre, bireysel öznel meselelerin değil, Her insanda ortak olan nesnel, mantıksal-çözümleyen aklın bir sonucu olarak gerçekleşir; çalışma bu sebepten dolayı kolektiftir. “STT”nin sanat çalışmaları, birden fazla kişinin katılımıyla, belirli bir uzamda ve belirli bir zaman diliminde, tüm oluşturuca öğelerin bağıntılarının (ilişkilerinin) sanat olarak gösterilmesini içeren bir etkinliktir. Bu söylenenler “STT”nin internet sitesinde kalıcı metin olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

“Sanat, felsefe, bilim, mantık ve matematik alanlarına dayalı düşünsel bir etkinliği, oluşturduğu betik, görüntü ve ses öğeleriyle çeşitli nesneler içeren "yerleştirmeler" içinde, belirli bir uzamda, belirli bir zamanda, katılımcılarla birlikte, gösterisel bir tarzda, sanat olmak bakımından gerçekleştiren Sanat Tanımı Topluluğu'nun özgün sanat yaklaşımı 1972 yılından bu yana geliştirilmektedir.”⁶⁸

Topluluğun sanat olarak gerçekleştirdiği, felsefe, bilim, mantık ve matematik alanlarına dayanan düşünsel etkinlikler ve bu etkinliklerin gösterdikleri ise, böylesi sanatın ne'liğinin anlaşılması sadece onun duyuşsal kılığına bakılarak mümkün olmayacaktır. İçeriği olan ve aynı zamanda da biçimi olan çözümsel yapının kavranması bu sanat çalışmalarına yaklaşmayı kolaylaştıracaktır. Diğer haliyle, çalışmanın dışsallaşan duyuşsal kılığı en genel geçer sanat algılama alışkanlıklarıyla ilişkilendirilerek, olmadığı türden kategorileştirilmesine neden olabilecektir. Benzer durumlar sanat tarihi içinde, özellikle kavramsal ve sanatın özünü sorunsallaştıran çalışmaların başına çokça gelmiştir. Marcel Duchamp'ın “ready-made” çalışmalarına yapılan kimi yorumlar bunun tarihsel örneklerinden biridir:

“Duchamp'ın ready-made [hazır yapıt] nesneleri değerlendirmesinin nedeni tam da bu nesnelerin estetik tanımlanamazlığıydı. Bunlar sanat ise fakat güzel değillerse, güzelliğin gerçekten de sanatın tanımlayıcı öz niteliği olamayacağını ispatlıyordu Duchamp. Bugün geleneksel estetik ile sanat felsefesi, özellikle de sanat pratiği arasına bunca keskin bir çizgi çekenin bu kabul olduğu söylenebilir. Duchamp, Society of Independent Artists'in [Bağımsız Sanatçılar Topluluğu] 1917 tarihli sergisinde sahte bir imzayla ve Fountain [Çeşme] adı altında bir pisuar sergilemek istediğinde, bu çizgi genel bilinçte son derece silik haldeydi kuşkusuz. Duchamp'ın yakın çevresindeki Walter Arensberg gibi kişiler bile Duchamp'ın pisuarın bembeyaz parlayan güzelliğine dikkat çektiğini düşünüyordu. Sanki felsefi gündemi kısmen estetik olanı sanatsal olandan bir sanatçı, Kant ya da Schopenhauer'in çizgisinden giderek sanat yapıtlarını estetik nesnelere indirgeyecekti de! Arensberg ile sanatçı George Bellows'un 1917 tarihli, kayda

⁶⁸ www.sanattanimitoplulugu.com

geçmiş bir tartışması vardır. Bu tartışmada Arensberg, “Güzel bir form gün ışığına çıkarıldı, İşlevsel amacından özgür kılındı, işte burada bir adam açıkça bir estetik katkı gerçekleştirdi” demiştir. Oysa 1962’de Duchamp Hans Richter’e şöyle yazar: Ready-made’leri keşfettiğimde, estetiği yıldırmaı düşünüm... Şişe askılığı ve pisuarı meydan okumak için suratlarına fırlattım; ama şimdi de bunların estetik güzelliğini takdir ediyorlar.”⁶⁹

Resim 5.2

Danto’nun Duchamp üzerinden ortaya koyduğu problematiğin (sanatın kavramsal yapısının duyusal alışkanlıklar üzerinden yanlış okunması) ele alınması, kavramsal sanatın özsel bir karakterinin anlaşılması bakımından gereklidir. Duchamp’ın estetiği sanattan elemesi olarak da tanımlayabileceğimiz ready-made çalışmaları sanatın kavramsal çerçevesine yönelik bir çözümsel, sanatsal etkinliktir. Eğer estetik –ki aslında felsefenin bir alanından temellenmiş disiplin olmasına ve konusunu merkezde sanat oluştursa da sanat dışında diğer olguları da incelemesine

⁶⁹ Arthur C. DANTO, **Sanatın Sonundan Sonra**, Çev. Zeynep Demirsü, 113, 114

rağmen – yaygın olarak sanatın özsel bir niteliği olarak kabul ediliyor ve bu kabul de doğru ise, onu sanattan elemek mümkün olamayacaktır. Sanatın bağıntıları arasında estetiğin olup olmadığını sanatsal bağlamda sorunsallaştırıp, estetiği sanattan yine bir sanatsal etkinlik ile elemek, sanatın biçimsel diline (bağıntısal yapısına) yönelik bir çözümlemedir. Böylesi bir çözümleme, genelde kavramsal sanatın ve özelde de “STT”nin yola çıkış dayanak noktalarından biri olmuştur. Duchamp’ın bu eleme ya da diğer deyişle, bir şekilde sanatın tanımında olmayan ilineksel nitelikleri ayırıp özsel niteliklere ulaşma yani tanımını ortaya koyma çabası, sanatın gramerine yönelik çözümsel bir çalışmadır ve felsefe tarihinde köklü olan bir problematiğin sanata özsel olarak eşlenmesi haritalanmasıdır.

Felsefede kimi filozoflarca kabul edilen iki karşıt önerme vardır: ilki, “bütün kısımlarının (niteliklerinin) toplamından daha büyüktür” önermesidir; kimi filozoflara göre de diğer önerme, “bütün kısımlarının toplamı kadardır” kabul edilir. İlk görüşü savunanlar idealist (tözcü) filozoflardır (Platon, Aristoteles, Descartes, vb.); onlara göre bir varlık, kendi bütünlüğü içinde duyumumuza gelen kimi niteliklere sahip olduğu gibi bir de bu nitelikleri üzerinde toplayan onlara dayanak olan ancak duyulamaz olan töze de sahiptir. Diğer bir deyişle, “bütün=töz+nitelikler”dir. İkinci görüşü savunan filozoflar deneyci filozoflardır (Locke, Hume, Ayer, vb.); onlara göre bütün olan varlık duyumumuza gelenlerin, niteliklerin toplamı kadardır. Duyumsanamayan ancak varlığın özünde olduğu düşünülen bir töz fikrini (deneyimi olanaksız olduğundan) reddederler. Diğer deyişle “bütün=toplam nitelikler”dir. Şimdi bir varlığın özünde ne olduğunu aramak için onun üzerinden duyusal (ilineksel) nitelikleri söküp atarsak geriye ne kalır? Gerçekten böylesi bir işlem mümkün olsaydı bir töze mi yoksa hiçbir şeye mi ulaşırız? “Niteliklerinden arınmış bir varlığın tözü” ya da, “sadece nitelikler yığını olan bir varlık” fikrini anlamak için incelemenin “Aristoteles Bağlamında Biçim Analizi” kısmında “Bu insan beyaz dır” örneğine tekrar bakılabilir.

Her hangi bir olguda, bir öze ulaşmak için, kimi ilineksel niteliklerinin elenerek sadeleştirilmesi işleminin, aynı zamanda bir tür soyutlama yoluyla, zorunlu ilişkilere indirgeyerek biçimselleştirme çalışması olduğu açıkça görülecektir.

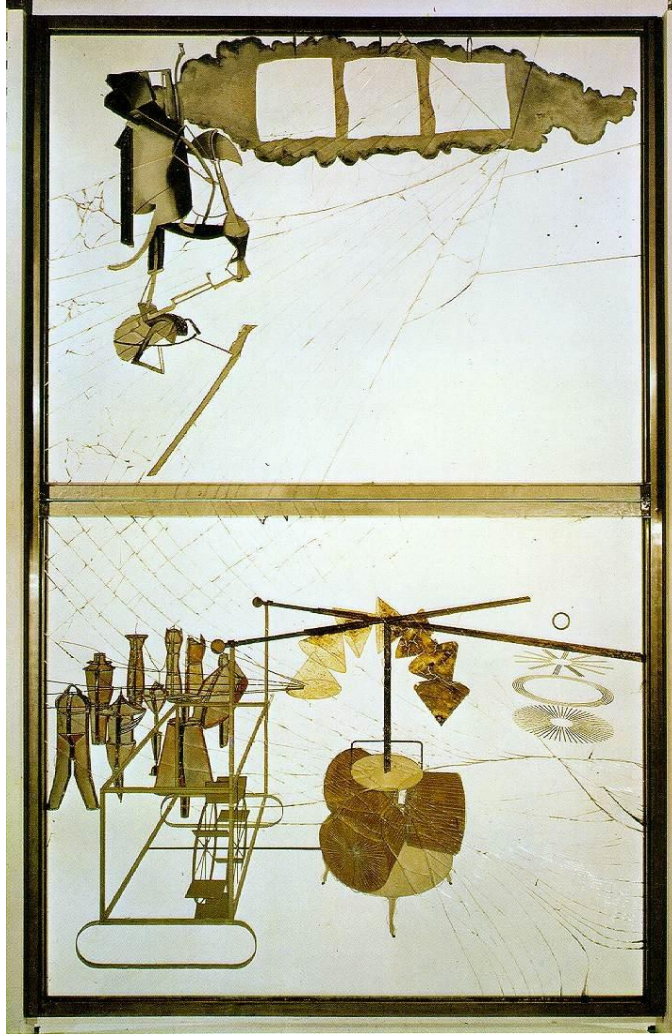
Tüm bu ifade edilenler bağlamında, Duchamp'ın sanata katkısı, sanatı çözümsel bir felsefi görüş bağlamında ele alıp kendi içyapısının ilişkilerini ortaya koyma çalışması olduğu söylenebilir.

Ayrıca diğer bir çalışması olan “Bekârlarınca Soyulan Gelin” de bu bağlamda incelenebilmektedir. “STT”nin, 2011-2012 dönemi Aristoteles’in “Metafizik” metninin enstalasyon içinde mantık anlatımıyla çözümlenmesini içeren sanat çalışmasında ifade edildiği üzere: Bekarlar ve onlar tarafından soyulan gelin, insanın (düşünen hayvan) kendi dışında olana (evren) duyduğu anlama ve kavrama arzusu onun niteliklerinin soyularak çıplak bir şekilde ne’liğine yani özüne ulaşmak çabasının simgesi olarak yorumlanmaktadır.⁷⁰ Duchamp, ayrıca “Büyük Cam” çalışmasında, daha önce gerçekleştirmiş olduğu kimi sanat çalışmalarını ve bir de “Büyük Cam” da biçimsel olarak ortaya konan perspektif ilişkileri meselesini gösteren sanat tarihi içinden kimi işleri de ilişkilendirerek bir araya getirmiştir. Bağıntısız analizlerle çözümlemeye izin veren çalışma, birçok farklı bağlamlarda okunmaya girilmiştir. Bu okumaların içeriklerinden çok, çalışmanın sadece bağıntısız bir yapıyı önerdiği kısmı bu incelemenin içeriği için gereklidir. “STT” nin bir betik-sanat olarak oluşturduğu “Marcel Duchamp” çalışmasında, Nazlı Damlacı’nın “Duchamp Sanatı” adlı metni, “Büyük Cam” analizleri hakkında özetle şunları ifade eder:

“Duchamp’ın sanatsal etkinliğine genelinde egemen olan tavır, görsel olana, kendi deyimiyle “retina’ya değgin” olana tavrı çok belirgindir. Bir resim önünde “dümdüz fiziksel tepki”ydi onun yadsıdığı. Yine aynı bağlamda Büyük Cam’ın görsele karşı bir çıkış olarak oluşturduğunu vurgulamaktadır. Düşünülerin görselleştirmeden daha önemli olduğunu, Büyük Cam’da görselle anlıksalın evliliğini gerçekleştirme uğraşını verdiğini belirtmektedir. O’na göre kavramların

⁷⁰ Bkz. Sanat Tanımı Topluluğu 2011-2012 Dönemi Sanat Çalışmaları Notları, STT M Arşivi, Galatasaray Yeniçarşı cd. 9/2 Beyoğlu, İstanbul

sunulması bu çalışmayı vermiştir. Büyük cam üzerinde 1915-23 yılları arasında çalışmış, ancak, tamamlamadan bırakmıştır.”⁷¹

Resim 5.3

Duchamp’ın sanata yönelik niyetleri içinde, sanatın tüm betimlenen duysal yapılarının çözümlenerek, bu yapıların ardına geçme, yani anıksal (zihinsel) kavrayışı ortaya koyma çabası olduğu söylenebilir. “STT”nin aynı betik çalışmasında yer alan Marcel Duchamp’ın bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“Gerçekte 19. Yüzyıla kadar Resim sanatı bütünüyle dinsel veya, başka bir deyişle yazınsaldı: Resim anlığın hizmetindeydi. Bu özellik geçen yüzyılda yavaş,

⁷¹ Nazlı DAMLACI, **Duchamp’ın Sanatı**, Sanat Tanımı Topluluğu, Marcel Duchamp, Yayına Hazırlayan: Şükrü Aysan, 15

yavaş kayboldu. Resim giderek duyusallaştıkça (hayvansallaştıkça) daha yüksek sayıldı. ...Sanatın dönmesi gereken yön şu: Hayvansal bir anlatımdansa anlaksal bir anlatıma yönelmeli sanat.”⁷²

Sanatçı, duyusal olanı ancak zihinsel olanın bir aracı olarak kullanacaktır. Hatta gerekirse amacına uygunluğu ölçüsünde onu sadece seçecek ve öylece gösterecektir.

“Ready made’ler, tüm sanat dogmaları ve geleneklerine alaycı bir yaklaşımdır, Duchamp’a göre: “Sanatı tanımlayabilir miyiz? Herkes buna çalışıyor ve her yıl sanatın ayrı bir tanımı söz konusu. Bu, bütün zamanlar için geçerli bir tanımı yoktur anlamına gelir. İşte, şuradaki şeye ben sanat diyorum, onu ben yapmadım bile. Kökenbilimsel olarak sanat “yapmak” demektir, “elle yapmak”, oysa, ben sanat dediğim bu nesneyi hazır aldım. Sanatın tanımlanmasını yadsımanın bir biçimidir bu. Ready made’lerin estetik değeri yoktur. Bu nitelikleriyle gerçeküstücü bir kavram olan “Objet Trouve”den ayrılmıdılar. Çünkü “Objet Trouve” rastlantısal estetik değeri için seçilir.

Duchamp, Ready made’in “boya, fırça, kalem” gibi resmin uygulamalı terimlerini ortadan kaldırdığını belirtiyor. “Resim sanatına özgü araçlarla yapılmamış olması nedeniyle, bunun bir sanat çalışması olarak tanınıp tanınmayacağı konusunda kararsız kalıyorsunuz. İşte bu ironidir.” Sanatçının bilerek seçimi söz konusudur artık. Ready made’lerin ortaya çıkışı, sanat dışı öğelerin, ilk kez, estetik gönderim çerçevesini kırmasını belirler. “Bir nesne estetik alana taşındığı anda işlevini yitirmiştir.” Ready made’lerin seçimi görsel kayıtsızlık ve her türlü tadımın uzak tutulması üzerine temellenmiştir.”⁷³

⁷²James Johnson SWENEY, **Marcel Duchamp’la Söyleşi**, Çev. Faruk Ulay, Sanat Tanımı Topluluğu, Marcel Duchamp, Yayına Hazırlayan: Şükrü Aysan, 57, 60

⁷³ Nazlı DAMLACI, **Duchamp’ın Sanatı**, Sanat Tanımı Topluluğu, Marcel Duchamp, Yayına Hazırlayan: Şükrü Aysan, 22, 23

Ayrıca Duchamp gerçekleştirmiş olduğu diğer çalışmaları ile de günümüz sanatının neredeyse tüm üretimsel olanaklarını öncüllemiştir.

Duchamp'ın sanatsal etkinlikleri sonucu sanatın bağlamsal ilişkileri değişmiştir. Örneğin herhangi bir geleneksel anlamdaki heykel ya da bir tuval resmi galeri, müze, vs. gibi sergileme mekânları dışında, herhangi bir yerde karşımıza çıksa, bir banyoda ya da depoda veya hurdalıkta biz yine de onları ait oldukları bağlamları ile tanırız. Heykele yine heykel, resme de yine resim deriz. Diğer bir deyişle, sanatsal bağlamlarını ya da oldukları şey (resim, heykel olmak) bağlamlarını üzerlerinde taşıyorlar. Kendileri, tamamen sanat bağlamının bütünleyici fonksiyonundan bağımsız, o fonksiyonu yerine getirmese de yerleşik bir alışkanlığın sonucu her yerde resim ve heykel olarak tanınacaklardır. Ancak, herhangi bir günlük nesne, pisuvar, yıpranmış bir geometri kitabı ya da daktilo makinası kılıfı, herhangi bir sanatsal bağlam oluşturan yapıların bağıntılarıyla sunulmazsa asla sanat çalışması olarak görülmeyeceklerdir. Duchamp'dan sonra sanat: galeri, galerici, müze, eleştirmen, koleksiyoner, sanatçı, izleyici, sanat çalışması, vs. gibi unsurların bir aradılığıyla ortaya çıkan bir bağıntısal kavramdır artık.

“STT” böylesi bir sanatsal bağlamın sorunsallaştırılmasını tekrardan gündeme getiren bir etkinlik içindedir. Kendi sanat tanımları doğrultusunda sanatı tüm kurumlardan bağımsız olarak ele almaktadır. Sanat, “STT”de, ancak katılanın yaptığı ve bir tek sanat olarak gerçekleştirilen uzamlarda yapılan bir etkinlik olarak gerçekleştirilir. Diğer bir deyişle, “STT” bağlamında sanat: *“sanat olmak bakımından sanat sanattan başka hiç bir şey değildir”*⁷⁴ önermesinin uzamsal ve zamansal karşılığını gerçekleştirmektedir. Böylece, Duchamp ile değişen bağlam (sanat nesnesinin sanat bağlamını oluşturan unsurlardan ayrı olarak sanat anlamını üzerinde taşıması) “STT” ile tekrar değişmiştir (sanatı oluşturan unsurlar, sanatın sanat bağlamıdır ve bu da sanatın biçimidir).

⁷⁴ www.sanattanimitoplulugu.com

“STT” nin sanat çalışmaları, topluluğu oluşturan bireylerin neredeyse yaşamlarının tüm anlarına ve mekanlarına yayılmış bir etkinliktir. Hemen her etkinlikleri ya inceltilmiş bir sanattır ya da sanata dair bir atölye çalışmasıdır. Çok gerekli pratik hayat konuları ise paranteze alınarak sanat bağlamından bağımsız tutularak gerçekleştirilmektedir. Böylesi kesintisiz bir şekilde sanata odaklanmış çalışmanın diğer sanat ortamlarının paradigmaları içinden değerlendirilmesi “STT” hakkında yanıltıcı kanılara varılmasına neden olabilmektedir.

Sanatın ne’liğinin sorgulanmasını, sanatçının sanat yapma dayanağı olduğunu iddia eden Kosuth’un genel görüşleri de sanatının anlaşılmasının dayanağıdır. Danto bu bağlamda Kosuth hakkında şunları söyler:

“Kavramsal sanatçı Joseph Kosuth 1969 tarihli bir röportajında zamanın sanatçısının tek rolünün “sanatın kendisinin doğasını sorgulamak” olduğunu iddia ediyordu. ...Joseph Kosuth, felsefenin dilini sıra dışı düzeyde kavramış olan altmışlı ve yetmişli yıllarda yapıt üretip de sanatın genel doğasının felsefi bir çözümlemesini yapmaya girişecek kapasiteye sahip olan az sayıda sanatçıdan biriydi. ...Sanat hakkında felsefi açıdan düşünebilmek ancak her şeyin sanat olabileceğinin netlik kazanmasıyla mümkün oldu. Ancak o zaman gerçek bir genel sanat felsefesi olasılığı doğdu.”⁷⁵

Danto’nun ifade ettiği durum tarihsel bir sürecin uygunluğunu işaret eder. Her şeyin sanat olarak kabul edilebileceği bir algının mevcut olduğu bir tarihsel sürecin gerçekleşmiş olduğunu. Tam da bu bağlamda sanat tarihçisi Hans Belting "Art History after Modernism" başlıklı konuşmasında, Bir ve Üç Sandalye ile ilgili şunu ifade etmiştir: Bu iş, tarihin herhangi bir zamanında, hatta bir asır önce bile dile getirilebilecek bir tezi öneriyor, ama bu önermenin bir sanat olarak sergilenmesi altmışların ortasına kadar mümkün olamazdı.”⁷⁶ Aslında, sanatın kavramsal yapısı, aynı felsefe ve bilimin kavramsal yapısı gibi, bir tarihsellik içermez. Ancak sanatın

⁷⁵ Danto, sanatın sonundan sonra, 37

⁷⁶ Carolyn WILDE, **Matter and Meaning in the Work of Art: Joseph Kosuth’s One and Three Chairs**, Edited by Peter GOLDIE and Elisabeth SCHELLEKENS, 119-137

kavramının altında toplanabilecek olan sanatsal olgular belli bir tarihsellik olanağı içinde, sonradan, sanatta olmayan onda gerçekleşiyormuş gibi bir yanılgıyı algımıza verir. Henüz gerçekleşmemiş bir olgunun duyularımızda karşılık bulmaması, o olgunun olanağının olguyu bağlayan kavram yapısında bulunmaması demek değildir (bkz. Wittgenstein). Bu bağlamda sanat, kendi yapısı gereği kavramsal ve tüm olanaklı olgu durumlarını içeren bir insan etkinliği olarak kabul edilmelidir.

Bu ifade edilenler bağlamında, sanatın kavramsal olarak kendi ne'liğini sanat olarak gösterme çabası, bir tüm olanı yani evreni kavrama çabasıdır. Kavramsal sanat çalışmaları: sanatın tüm olanaklı olgu durumları bağlamında biçimini, diğer deyişle özsel değişmez olan yapısını, Frege bağlamında da ifade edilirse kavramının (fonksiyonunun) araştırılmasını, tarihselliği öteleyerek, sadece sanat yapısının bağıntısal, yani formel ilişkilerini dayanak alarak gösteren bir sanat etkinliğidir.

Bu ifadelerden yanlış olarak çıkarılması mümkün olan sonuçlar şunlardır: 1- Kavramsal sanat tarihsel kayıt tutmaz. 2- Evreni kavrama çabası olan etkinlik evrene dair olabilecek her olgusal durumla ilgilenir.

İlk çıkması muhtemel yanlış sonuca karşı ifade edilmesi gerekir ki: Kavramsal sanat tüm çalışmalarını baştan planlayan ve tarihsel kayıtları da olabilecek en hassas şekilde ve mümkün olan en uygun belgeleme biçimi ile gerçekleştiren bir sanat etkinliğidir. Burada tarihi referans almaz ifadesiyle denilmek istenen, tarihsel süreçte geçici olarak değişen olgu durumlarına bağlı olarak, sanatsal yapısını ya da ele aldığı meseleleri – örneğin sosyolojik ya da siyasi değişimleri - referans olarak değiştirmez demektir. Kavramsal sanat, tüm bu olgusal değişimleri paranteze alır ve tüm bu tarihsel değişim durumlarından etkilenmeden kavramın tümelliği doğrultusunda sanatsal çalışmalarını gerçekleştirir. Bu bağlamda, “STT”nin 1972’den beri kesintisiz süren çalışmalarının, yalnızca sanatın kavramsal çözümlenmesine odaklanmasından kaynaklı olduğu açık olarak ifade edilebilir. Bu ilk çıkarımlanabilecek yanlış sonuca karşı ortaya konulan açıklama, bir anlamda ikinci olası yanlış çıkarıma karşı da kısmen açıklama getirir: Eğer, kavramsal sanat, değişen olgu durumlarını paranteze alıp, sanatsal etkinliğini bunlardan etkilenmeden

sürdürüyorsa, evreni doldurduğu düşünülen her bir tekil unsuru da çalışmasının içeriğine dahil etmiyor demektir. Buradaki sorun, evren kavramının neyi içerdiğinin anlaşılmamış ya da yanlış anlaşılmış olmasındandır. Evreni kavrama çabasında bir insan etkinliği demek, evrenin bir envanterini tutmak demek değildir. Evrensel zorunlulukları (özleri) kavrama, evreni en az ile (ilkelerle) açıklama çabası demektir. Evrenin her yerinde aynı olduğu kavranan kimi evrensel yasaların sanat yoluyla çözümlenme çabasıdır kavramsal sanat etkinliği.

Sonuç olarak, “STT”, kavramsal sanat bağlamında, sanatın tanımını çözümlenme etkinliğini sanat olarak yapan bir topluluktur.

Sanat kavramını, bağıntılarının totolojik yapısıyla, çözmeyi sanat olarak yapar.

Topluluk, kendi sanat tanımları doğrultusunda, sanatı tüm kurumlardan bağımsız olarak ele almaktadır.

Sanat, “STT”de, ancak katılanın yaptığı ve sanat olarak oluşturulmuş uzamlarda yapılan bir etkinlik olarak gerçekleştirilir. Diğer bir deyişle, “STT” bağlamında sanat: *“sanat olmak bakımından sanat sanattan başka hiç bir şey değildir”*⁷⁷ önermesinin uzamsal ve zamansal karşılığını gerçekleştirmektedir.

“STT” tüm olgusal değişimleri paranteze alır ve kavramın tümelliği doğrultusunda sanatsal çalışmalarını gerçekleştirir. Bu bağlamda, “STT”nin 1972’den beri kesintisiz süren çalışmalarının, yalnızca sanatın kavramsal çözümlenmesine odaklanmasından kaynaklı olduğu açık olarak ifade edilebilir

“STT” evrenin her yerinde aynı olması zorunlu olan kimi evrensel yasaların sanat yoluyla çözümlenmesini içeren sanat çalışmaları gerçekleştirdiğinden, çalışmalar bir tür bilgi etkinliği olarak da kabul edilir.

⁷⁷ www.sanattanimitoplulugu.com

“STT” 1972’den beri kavramsal sanatı, tutarlı bir şekilde, tam anlamıyla yapmaktadır.

6.SONUÇ

Tez formunda gerçekleştirilmiş olan bu metin, bir sanat çalışmasıdır.

Sanat çalışması olarak ortaya konulması bu tez çalışmasının içeriği ile tutarlıdır.

Kavramsal sanatın doğasının anlaşılması, epistemik bilginin ne'liğinin kavranmasını ve bu bağlamda bilgisel önermelere analitik felsefe bakımından yaklaşılmasını gerektirir.

Edinilmiş bilgi, anlığımızı ve algımızı değiştirir.

Dünyaya bu bilgi olanağının kapsamı içinden bakmak, kavramsal sanatı olabileceği ölçüde doğru anlamanın imkânını verir.

Kavramsal sanatı çözümleyebilmenin aracı olarak hâkim olunması gereken bu türden teknik bilgiler, genelde sanat çalışmalarının kuramsal temellendirilmelerinde karşımıza çıkmazlar ya da çok nadir değinilirler. Kavramsal sanatın çözümsel felsefe, mantık ve matematiğin temel yapısal ilişkileri ve epistemolojik bilginin ifadesi önermelerle olan özsel bağı nedeniyle bu bilgi türlerinin analizi kavramsal sanatın mantığının da analizidir.

İncelemede, bu bağlamlarda, en genel hali ile epistemolojinin doğasının gösterilmesi ve bilgi türlerinin ilişkilerinin kurulması sağlanmıştır. Kimi bölümlerde, incelemenin imkânında epistemik bilgi bağlamında edinilen çıkarımlar şunlardır:

Gerekçelendirilmiş doğru inanç olan bilgi aynı zamanda da bir dilsel ifade olmak (önerme) zorundadır. Böylesi bir tanım bir bilen insanı gerektirir; o halde bilgi bir insan etkinliğidir. Bilginin sorunu, kesinlik sorunudur; bu sorun, bilgiye dış dünyanın bilgisi olma zorunluluğu veren “doğruluk” ve “kesinlik” zorunluluğu veren ispat (gerekçelendirme) koşullarının çelişki yaratmasından kaynaklanmaktadır.

Bilginin kesinlik sorunu çözülebilmüş değildir. Bilginin kesinlik sorununa neden olan olgular yüzünden, bilgide aranan artık kesinlik değil tutarlılıktır. Dış dünyanın doğrudan bilgisinin olamaması sorunu da bilginin doğruluğunun gösterilmesi yerine geçerliliğinin gösterilmesine neden olmuştur.

Kesin doğrular (zorunlu-doğru) bir tek analitik önermelerde vardır. Analitik önermeler dış dünya deneyinden bağımsız. Bu önermelerin zorunlu-doğru olma özellikleri baştan verili olanların iç-yapısının bağıntılarını göstererek tekrar bir ifade haline getirilmesinden kaynaklanır. Diğer bir deyişle, bir özne/nesnenin tanımından kaynaklanan kimi niteliklerin ya da tamamen kendisinin yüklem olarak tekrar o özne/nesneye yüklenmesi yani özne/nesnenin yüklem olarak yinelenmesidir (totoloji). Analitik önermelerin yapısının ortaya konulması bir tür çözümlemedir (mantıksal yapısına gitme). Analitik olmayan (sentetik) önermelerin de yapısının ortaya konulması bir dil olanağında gerçekleştiğinden o dil olanağı bakımından yapısının ortaya konulması anlamında çözümseldir (mantıksaldır). O halde bu çözümleme a-analitik önermeler zaten bir yineleme olduğundan bilgi vermez, b-sentetik önermelerin kuruluş yapılarının çözülmesi de önermenin söylediği şey hakkında olmadığından bilgi vermez. O halde çözümleme (analiz etme) bilgi veren değil eğer başta şunu şunu doğru kabul edersek ne denmiş olurun ortaya konulduğu bir eldekinin aydınlatma çalışmasıdır. Ya da eğer bu çözümlemeden elde edilenler bilgi olarak kabul edilirse bu türden bir bilgi vermedir.

Analitik felsefe bağlamında felsefe önermelerin yapısını çözer, analitik felsefe çözümseldir. Çözülen yapı dilsel ifadenin biçimidir. Biçimsel bir yapının bağıntılarının fonksiyon özelliklerinin ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda da tez çalışması biçimi olabildi olanaklılıkta incelemiştir. Aristoteles'in tözün varlığını (bilgimizin doğrudan kaynağı olan bizden bağımsız bir dünya) kabul ederek oluşturduğu dizgesinin biçim tanımlamasından, Gödel'in, "biçimselleştirme kuralları"nı kullanarak gerçekleştirdiği "sayısallaştırma" çalışması ile bir dizgenin diğer başka bir dizgeye soyut bağıntılarının olanaklılığında eşlenebileceğini gösterdiği aşamaya kadar biçim tezin iddiası doğrultusunda ele alınmıştır. İncelemenin bu kısmının sonuç çıkarımları için de denilebilir ki: Biçim duyusal

olmayan kavramsal olarak yakalanan değişmez bağıntılardır. Şekil duyusal olan ve betimlemeyle bir kısmı elde edilebilen değişkenlerdir. Herşeyin bağıntılara çözümlenebileceği kabul edildiğinde şekil de, türlü biçimsel bağıntıların farklı konfigürasyonlarla bir araya gelmesi olarak da açıklanabilir, o halde, şeklin olanağından, bir araya gelmiş bağıntısal ilişkilerin yapısı hakkında bir yargıda bulunabilir, bir çeşit duyumun olanağından duyulamayanın ifade edilmesi gibidir. Bu akıl yürütmeyi biraz daha açarsak: biçimin zorunlu bağıntıların bir araya gelme hali olduğu ifade edilmişti. Ve her şeyin de bağıntılara çözümlenebileceği... O halde madde olduğu kabul edilen duyumun arkasında olanın da yapısı bu bir araya gelen bağıntılara çözümlenebilir olması gerekir. Öyleyse, bağıntılara çözümlenen maddede bir tür biçimler örgüsüdür. Bu türden bağıntıların fonksiyonu olan yapıların kavramlarla bir şekilde yakalandığının, kavrandığının iddiası Frege bağlamında gösterilmiştir. Fregeye göre kavramların fonksiyonlar olduğu da gösterilmiştir. Diğer deyişle, düşüncemiz, bu kavramları, yargıya bağlı nesnelerin yargı yoluyla bir kavram altına düşürülmesi halinde elde ettikleri ifade edilmiştir. Tüm bu yapı açık olarak yalın olarak ifade edilirse:

Kavramlar, doğru ya da yanlış olmayan, üretilemeyen, icat edilemeyen sadece zorunlu nesnel yapıları kavranan fonksiyon olan tümellerdir. Bilgi edinme çalışması kavramları tanımaya yönelik bir çalışmadır. Wittgenstein bağlamında söylendiğinde de, olgu bağlamlarının zorunlu bağıntısal yapısı içinde ancak olguların olası değişimleri mümkünse ve kavramak da olguları tanımak değil de bu olgu bağlamlarının bağıntılarını (fonksiyonlarını) tanımak ise: tümüyle analitik bir yapının içinden bilgimizi oluşturuyoruzdur. Böyle bir analitik yapının zorunluluğu ifade edilebilirken bunun böyle olmadığı gösterilemezdir.

Böylesi bir dünya görüşü üzerinden, kavramsal bilgilenme süreci içinden kendini tanımlayan analitik felsefe: “neleri bilebiliriz?” sorusuna, ancak elde zaten verili, zorunlu olan önermelerin yapısını çözümleriz noktasında cevaplamaktadır. Diğer deyişle, zorunlu olarak bildiğimizi kabul ettiğimiz biçimsel yapımızın bir tür çözümlemesinin yapılması etkinliğidir. Bu etkinliğin ortaya koyduğu dizgenin sanat alanındaki eşlemesi olan kavramsal sanat etkinliği de, sanatı kavramsal olarak

çözümleyen, analitik yapıda bir sanattır. Şu halde, kavramsal sanat, totolojik bir sanat etkinliğidir. . Duyusal değil zihinsel bir etkinliktir. Duyusallığı ancak bir kitabın harflerinin görünmesi gibi kullanır. Bağıntılar gözle görünen değil, görünenlerin bir düzen içinde bir araya geliş kurallarından akılsal olarak çıkarsanandır. Bağıntıların, düzen ilişkilerini sanat olmak bakımından gösteren Sanat Tanımı Topluluğu (STT) bir kavramsal sanat etkinliğidir. Olguların değişen anlamsal ilişkilerini paranteze alarak yalın olan olgu ilişkilerini (bağıntılar) bir düzen içinde göstermeyi amaçlayan “STT” 1972 yılından beri sanat etkinliklerini düzenlediği mekanlarda kesintisiz olarak sürdürmektedir. Sanat bu anlamda da zamanın ve mekanın ilişkilerinin çözümlenmesini içerir. “STT”nin düzenlemesini gerçekleştirmiş olduğu belirli mekanlarda düzenli bir zaman dizgesi içinde etkinliği gerçekleştirmesi zamanın bağıntılarını ve mekanın bağıntılarını sanat olarak göstermesidir. Belirli sayıda katılımcının, belirli bir zamanda ve belirli bir mekanda düzenlenmiş bir enstelasyon bağlamında oluşturulan performanslarıyla gerçekleştirdikleri çalışmanın her bir tekrarı bir tikel çalışma olarak gösterilebilirken, tüm bir dönem çalışma da tek bir çalışma olarak ve tüm 1972 sürecinden beri olan çalışma da tek bir çalışma olarak kabul edilebilir; çalışmanın bağıntısız ilişkileri bu olanağı vermektedir. Bu bağlamda da “STT” çalışmalarını bireyler yapsa da bireylerin kişisellikleri paranteze alınmıştır. Bireylerin çalışmadaki fonksiyonu enstelasyonda kullanılan bir bireysel sandalyenin sandalye bağıntılarını gösteren fonksiyonel (kavramsal) bir “sandalye” olarak katılması bağlamındadır. Bireyler bu bağlamda çalışmaya katkılarının insanın kavramsal yönüyle akıl yürütme yönüyle sağlarlar.

KAYNAKLAR

- *ALTINÖRS, Atakan (2003), *Dil Felsefesine Giriş, İnkılap Kitabevi, İstanbul*
- *ALTINÖRS, Atakan (2008), *Analitik Felsefe, Jean Gérard Rossi, Say Yayınları, İstanbul*
- *AUDI, Robert (2009) , **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, Cambridge University Press, New York
- *ARISTOTELES (1996) , **Metafizik**, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul
- *ARISTOTELES (2002) , **Kategoriler**, Çev. Saffet Babür, İmge Kitabevi, Ankara
- *DANTO, Arthur C. (2010),**Sanatın Sonundan Sonra**, Çev. Zeynep Demirsü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- *GRÜNBERG, Teo (2007),**Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma**, Y.K.Y, İstanbul
- *GÜÇLÜ,A. - UZUN, E.- UZUN, S.- YOLSAL, H. (2008) , **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- *FREGE, Gottlob (2008), **Aritmetiğin Temelleri**, Çev.H.Bülent Gözkan, Y.K.Y. , İstanbul
- *KANT, İmmanuel (2010),**Arı Usun Eleştirisi**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul
- *MUSGRAVE, Alan (1997) ,**Sağduyu, Bilim ve Kuşkuculuk**, Çev. Pelin Uzun, Göçebe Yayınları, İstanbul
- *NAGEL, E -NEWMAN, J. R.(2007), **Gödel Kanıtlaması**, Çev.Bülent Gözkan, Boğaziçi, Üniversitesi Yayınevi,İstanbul
- *PEARS, David (2004) ,**Bilgi Nedir**, Çev. Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- *REICHENBACH, Hans (2000), **Bilimsel Felsefenin Doğuşu**, Çev. Cemal Yıldırım, Bilgi Yayınevi, Ankara
- *RUSSELL Bertrand (1996) , **Dış Dünya Üzerine Bilgimiz**, Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- *RUSSELL Bertrand, (1994) ,**Felsefe Sorunları**, Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- *Sanat Tanımı Topluluğu, **Çalışma**
- *www.sanattanimitoplulugu.com
- *YILDIRIM Cemal (2004) , **Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü**, Doruk Yayıncılık, İstanbul

*WILDE Carolyn (2007), “Matter and Meaning in the Work of Art: Joseph Kosuth's One and Three Chairs” , **Philosophy and Conceptual Art**, Oxford University Press

*WITTGENSTEIN, Ludwig (2006),**Tractatus Logico Philosophicus**, Çev. Oruç Aruoba, Metis Yayınları, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Şeref Erol 1975 yılında İstanbul’da doğmuştur. Mimar Sinan Güzel Üniversitesi, Heykel Bölümü’nde Lisans ve Yüksek Lisans eğitimini tamamlamıştır. Sanatsal çalışmalarını Sanat Tanımı Topluluğu çalışmalarına katılarak ve Sistem Çalışmaları grubu ile gerçekleştirmektedir. Çeşitli kurumlarda seminerler ve konferanslar vermektedir.